

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Kriminaalõiguse, kriminoloogia
ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Anni Saarma

RAHVUSVAHELISEST ÕIGUSEST TULENEVAD ÕIGUSTAVAD ASJAOLUD
Magistritöö

Juhendajad
dr. iur. Priit Pikamäe
mag. iur. Andres Parmas

TARTU
2015

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Rahvusvaheline õigus õigustavate asjaolude allikana	8
1.1. Rahvusvahelised konventsioonid.....	8
1.2. Rahvusvaheline tavaõigus.....	10
1.3. Rahvusvahelisest õigusest tulenevate õigustavate asjaolude kohalduvus	12
2. Rahvusvahelistest konventsioonidest tulenevad õigustavad asjaolud	16
2.1. Euroopa Nõukogu konventsioonid	16
2.1.1. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.....	16
2.1.2. Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon	24
2.2. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioonid	25
2.2.1. Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon.....	25
2.2.2. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon	29
2.2.3. Genfi konventsioonid ja lisaprotokollid	32
2.2.4. Protokoll süüterelvade kasutamise keelustamise ja piiramise kohta.....	35
3. Rahvusvahelisest tavaõigusest tulenevad õigustavad asjaolud	37
3.1. Rahvusvaheliste kriminaalkohtute aktides kirjeldatu kui tavaõigus	37
3.2. Rahvusvahelistes <i>ad hoc</i> kohtute põhimäärustes esinevad õigustavad asjaolud	42
3.3. Nürnbergi kohtupidamistel kirjeldatud õigustavad asjaolud	46
3.4. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis kirjeldatud õigustavad asjaolud	49
4. Rahvusvahelisest õigusest tulenevate asjaolude kattuvus siseriikliku õigusega	59
4.1. Hädaaitse.....	59
4.2. Hädaseisund	61
4.3. Sõjaline vajadus	66
4.4. Ülema käsk	67
4.5. Seaduslik alus	70
Kokkuvõte	72
Grounds Precluding Unlawfulness deriving from International Law	78
Kasutatud lühendid	84
Kasutatud materjalid.....	86

Sissejuhatus

Eestis kehtib finalistlik kolmeastmeline deliktistruktuur, mis moodustub järgmistest tasanditest: koosseisupärasus, õigusvastasus ja süü. Kirjeldatud deliktistruktuur on omane romaani-germaani õigustraditsiooniga maadele, kus eristatakse kahel eri astmel, s.o õigusvastasuse ja süü tasandil avalduvaid asjaolusid, mis välistavad isiku karistamise koosseisupärase teo eest. Seega, kui isiku tegu vastab süüteokoosseisu tunnustele, ei tähenda see automaatselt, et tema käitumine konkreetsel juhul on keelatud. Isikut karistatakse teo eest, kui see vastab süüteokoosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Erinevus kahe viimase astme vahel seisneb järgnevas: õigustava asjaolu esinemisel kiidab õiguskord teo heaks, süü tasandil käsitletava võimaliku vabandatavuse esinemise korral õiguskord üksnes sallib tegijat.

Kirjeldatud deliktistruktuur toetub Mandri-Euroopa karistusõigusmõtte rikkalikule kogemusele ja on loodud lähtudes Euroopa kriminaalõigusteaduse tasemest, piirdumata samas ühegi Euroopa riigi karistusseadustiku mehaanilise ümberkirjutamisega, küll aga kasutades ära välismaiseid eeskujusid. Kõige enam on üle võetud elemente Saksa karistusseadustikust.¹ Teise eeskujuna on kasutatud Prantsusmaa karistusseadustikku. Need sobisid eeskujudeks ennekõike seetõttu, et tegemist oli uusimate karistusõiguse kodifikatsioonidega.² Üldistatult öeldes tulenevad kuriteomõiste dogmaatilised alused enam Saksamaa karistusõigusest, sanktsionisüsteemi eeskuju pärineb aga Prantsusmaalt.³

Teo lugemine õigusvastaseks tähendab, et teoga on rikutud õiguskorda ja see on vastuolus inimeste kooselu reguleerivate õigusnormidega. Karistusseadustiku⁴ (edaspidi KarS) § 27 sätestab õigusvastase teo eeldused: „Õigusvastane on tegu, mis vastab seaduses sätestatud süüteokoosseisule ja mille õigusvastasus ei ole välistatud käesoleva seadustiku, muu seaduse, rahvusvahelise konventsiooni või rahvusvahelise tavaga.“ Nimetatud sättest järeldub, et seadusandja on süüteokoosseisu dispositsioonis kirjeldanud tegu, mida tuleb üldjuhul pidada ebaõigeks. Õigusvastasuse aspekt rõhutab, et õiguskord on objektiivne suurus, mis kehtib kõigi ühiskonnaliikmete jaoks võrdselt⁵ ja ainult erandjuhtude esinemisel nenditakse, et koosseisupärases teos ebaõigust ei sisaldu.⁶ KarS § 27 kohaselt võivad õigustavad asjaolud

¹ J. Sootak (koost). Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010, lk 203-204.

² J. Sootak. Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktistruktuur. – Juridica 2001/7, lk 449.

³ M. Ernits *et al.* Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn – Tartu – Kiel: Juura 1999, lk 9.

⁴ Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 12.03.2015, 21.

⁵ J. Sootak 2010, lk 327.

⁶ RKKKo 3-1-1-108-13.

pärineda lisaks KarS-is endas sätestatud ka mitmesugustest muudest allikatest, sh muudest seadustest, rahvusvahelistest konventsioonidest ja rahvusvahelisest tavast. Säte on sedasi formuleeritud õiguskorra ühtsuse põhimõttest lähtuvalt – karistusõigus ei saa lugeda keelatuks ja karistatavaks seda, mis on teises õigusharus lubatud.⁷

Lugejale on hõlpsasti hoomatav KarS § 27 osa, mis sätestab, et õigusvastane on tegu, mis vastab süüteokoosseisule ja mille õigusvastasus ei ole välistatud KarS-is endas sätestatud elementidega. KarS §-des 28-30 on nimetatud kolm olukorda, kui isik on küll kahjustanud õigushüve ja see on kvalifitseeritav süüteona, kuid kahju põhjustanud tegu ei ole õigusvastane. Need on tegutsemine hädakaitstes (KarS § 28), hädaseisundis (KarS § 29) ja kohustuste kollisiooni olukorras (KarS § 30). Seaduse lugejale aga ei avaldata, mida kujutavad endast muudest seadustest, rahvusvahelistest konventsioonidest ja rahvusvahelisest tavast tulenevad õigustavad asjaolud. Sätet ei ole ammendavalt lahti mõtestatud ka praktikute poolt laialt kasutatavas karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes⁸ või karistusseadustiku üldosa eelnõu lähtealuseid ja põhjendusi käsitlevas teoses.⁹

KarS-i nimetatud sätte tõlgendamisel ei ole abi loota ka KarS-i eeskujuks olnud Saksamaa karistusseadustikust (edaspidi StGB),¹⁰ mida on nimetatud maailma kõige kõrgema läbitöötatuse tasemega õiguseks.¹¹ Nimelt puudub StGB-s KarS §-ga 27 analoogne säte ja sellega seoses viide õigusvastasust välistavate asjaolude paiknemise kohta muudes seadustes, rahvusvahelises õiguses ja rahvusvahelises tavas. Saksa õigusteadlased on siiski erinevates karistusõigust puudutavates käsitlustes asunud seisukohale, et õigustavad asjaolud võivad pärineda ka muudest seadustest.¹² Näiteks on Saksamaa kriminaalmenetluse seadustiku¹³ § 127 lg-s 1 sätestatud üldine kinnipidamisõigus, Saksamaa tsiviilseadustiku¹⁴ §-d 229, 230 õigustavad teatud juhtudel omaabi kasutamist. Samuti on nenditud, et õigustavad asjaolud võivad tuleneda ka õigusdogmaatikast, nt kannatanu loast toime panna kuriteotunnustega tegu.¹⁵ Eelnevale lisaks sätestab Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduse artikkel 25 rahvusvahelise õiguse eesõiguse. Nimetatud artikli kohaselt on rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtted

⁷ J. Sootak 2010, lk 334.

⁸ J. Sootak. § 27/1-8. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2009, lk 151-153.

⁹ M. Ernits *et al.*, lk 74-75.

¹⁰ Strafgesetzbuch. – 13.11.1998 BGBl. I S. 3322 ... 21.01.2015 BGBl. I S. 10.

¹¹ J. Sootak. Euroopa õigus ja eesti õiguskeel. – Sirp 11.11.2005.

¹² K. Kühl. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2002, lk 190 *et seq.*

¹³ Strafprozeßordnung. – 07.04.1987 BGBl. I S. 1074, 1319 ... 21.01.2015 BGBl. I S. 10.

¹⁴ Bürgerliches Gesetzbuch. – 02.01.2002 BGBl. I S. 42, 2909 ... 21.04.2015 BGBl. I S. 610.

¹⁵ K. Kühl, lk 194-199.

liitvabariigi õiguskorra lahutamatuks osaks, need on ülimuslikud liidu seaduste suhtes ja loovad vahetult õigusi ja kohustusi liiduvabariigi elanikele.¹⁶

2002. aasta 1. septembril jõustunud KarS-i kehtivuse ajal on õigustavaid asjaolusid käsitletud mitmetes üliõpilastöodes, kuid enamasti on analüüsitud erinevatest vaatenurkadest hädakaitse instituuti, veidi vähem hädaseisundit. Ühes töös on analüüsitud ka kannatanu nõusolekut kui vastutust välistavat asjaolu. Õigustavate asjaolude pärinemist rahvusvahelisest õigusest, st rahvusvahelistest konventsioonidest ja rahvusvahelisest tavaõigusest, ei ole käsitletud üheski töös: ei üliõpilaste uurimuslikes töodes ega õigusteoreetikute või -praktikute kirjutistes.

Eelnevast lähtuvalt on käesoleva magistritöö eesmärgiks sisustada KarS § 27 ja leida vastus järgmistele küsimustele:

- 1) missuguseid allikaid hõlmavad KarS §-s 27 kirjeldatud rahvusvahelised konventsioonid ja rahvusvaheline tavaõigus;
- 2) kuidas toimub rahvusvahelisest õigusest tulenevate uudsete õigustavate asjaolude kandumine Eesti õigusesse;
- 3) missugused õigustavad asjaolud pärinevad rahvusvahelistest konventsioonidest;
- 4) missugused õigustavad asjaolud pärinevad rahvusvahelisest tavast;
- 5) kas rahvusvahelistes allikates leidub õigustavaid asjaolusid, mida ei ole Eesti siseriiklikus õiguses kirjeldatud.

Käesolev magistritöö on koostatud hüpoteesi pinnalt, et rahvusvahelisest õigusest – rahvusvahelisest tavast ja rahvusvahelistest konventsioonidest, tuleneb Eesti siseriikliku õigusega võrreldes uudseid õigustavaid asjaolusid, millele üksikisik saab kohtus tugineda oma koosseisupärast tegu õigustades.

Magistritöös esitatud küsimustele vastamiseks ja esitatud hüpoteesi kontrollimiseks töötas magistritöö autor läbi välislepingud, millega Eesti on ühinenud, ja rahvusvahelist tavaõigust kodifitseerivad rahvusvaheliste kohtute põhimäärused, vastava kohtupraktika ning õigusteadlaste ja praktikute arvamused kõnealusel teemal. Töö koostamisel on kasutatud võrdlev- analüütilist uurimismeetodit ning tõlgendusmeetodina grammatilist ja teleoloogilist meetodit.

Käesolev magistritöö koosneb neljast peatükist. Esimene on pühendatud terminite „rahvusvaheline konventsioon“ ja „rahvusvaheline tavaõigus“ selgitamisele ning analüüsile,

¹⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. – 23.05.1949 BGBI. I S. 1 ... 23.12.2014 BGBI. I S. 2438.

kas rahvusvahelisest õigusest tulla võivad õigustavad asjaolud saavad kanduda Eesti õigusesse selliselt, et süüdistatav saab kohtus neile vahetult tugineda. Teises kirjeldatakse rahvusvahelistest konventsioonidest tulenevaid õigustavaid asjaolusid. Kolmandas peatükis kirjeldatakse tavaõigusest tulenevaid tegu õigustavaid asjaolusid, tuginedes lääneriikide poolt ühise kokkuleppena 20. sajandi esimesel poolel loodud rahvusvaheliste *ad hoc* kriminaaltribunalide ja ÜRO Julgeoleku Nõukogu loodud *ad hoc* kriminaaltribunalide põhikirjadele ning Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudile ja Nürnbergi protsessides sedastatule. Neljandas peatükis analüüsitakse kas teises ja kolmandas peatükis välja toodud õigustavad asjaolud on sätestatud käesoleval hetkel Eesti siseriiklikkus õiguses või mitte, st kas rahvusvaheline õigus täiendab Eesti siseriiklikus õiguses leiduvate süütegu õigustavate asjaolude kataloogi. Töö lõpeb kokkuvõtte, inglisekeelse resümee ja kasutatud allikate loeteluga.

Käesolev magistritöö ei hõlma õigustavaid asjaolusid, mis pärinevad Euroopa Liidu õigusaktidest, kuigi on teada, et nimetatud asjaolusid seal leiduda võib, kuivõrd Riigikohus on otsustes¹⁷ viidanud Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 101 lg-le 3, mis välistab kõnealusel juhul teo õigusvastasuse. Põhjus seisneb selles, et Euroopa Liidu õigus ei ole üks-ühele käsitletav rahvusvahelise õigusena, kuid just rahvusvaheline õigus on KarS §-s 27 välja toodud õigustavate asjaolude võimaliku allikana. Lauri Mälksoo, tunnustatud rahvusvahelise õiguse ekspert, on öelnud, et vähemalt Euroopas on eksisteerimas kolm suurt õiguse tasandit – rahvuslik õigus, klassikaline rahvusvaheline õigus ja nende vahepeal olev regionaalne ehk suurruumide õigus. Viimasena nimetatud regionaalse suurruumi tasand, Eesti kontekstis Euroopa Liidu õigus, sisaldab elemente nii riigi- kui rahvusvahelisest õigusest ja on seepärast nimetatud *sui generis* õiguskorraks.¹⁸ Eelnev aga ei tähenda, et õigustavad normid, mis tulenevad Euroopa Liidu õigusest, ei saaks siseriiklikult kohalduda, pigem vastupidi. Euroopa Liidu õigust iseloomustab selle esmasus, mistõttu ei tohi liikmesriik tugineda rahvusliku õiguse sättele selleks, et lülitada välja ebamugav Euroopa Liidu õigusnormi kehtivus – Euroopa Liidu õigus omab esmast tähendust siseriiklike õigusaktidega võrreldes.¹⁹

Töö kirjutamise muutsid keerukaks mitmed asjaolud. Esiteks on tavaõiguses sisalduv mahu poolest hoomamatu ja otsimaks sealt Eesti õigusesse kanduda võivaid õigustavaid asjaolusid, tuli otsimisala piiritleda. Teiseks on Eesti tänaseks ühinenud suure hulga välislepingutega.

¹⁷ RKKKo 3-1-1-12-11; RKKKo 3-1-1-10-11.

¹⁸ L. Mälksoo. Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkus ja kohtuvõim. Tartu: kohtunike foorum „Ausalt ja avameelselt kohtuvõimust“ 2011, lk 1. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1094/KF-%20M%E4lksoo.pdf> (10.04.2015).

¹⁹ *Ibidem*.

Vastavalt Riigi Teataja seaduse²⁰ (edaspidi RTS) § 2 lg-le 3 avaldatakse Riigi Teatajas Eesti riigi sõlmitud välislepingud, v.a Euroopa Liidu Teatajas avaldamisele kuuluvad õigusaktid (RTS § 4 lg 1 p 1). Riigi Teataja elektroonilises versioonis on leitav välislepingute liigitus poolte alusel. Kui jätta välja Eesti poolt sõlmitud bilateraalsed välislepingud ja Euroopa Liidu õigusaktid, on Riigi Teataja järgi Eesti magistritöö koostamise hetkel 371 välislepingu osaline.

Kolmandaks, rahvusvaheline õigus, sh rahvusvaheline kriminaalõigus, ei kohalda Eestiga sarnast kolmeastmelist deliktistruktuuri. Rahvusvahelistes õigusallikates ei ole eristatud õigusvastasust või süüd välistavaid asjaolusid, nagu seda tehakse romaani-germaani õigussüsteemis.²¹ Rahvusvahelises kriminaalõiguses on kasutusel lihtsaim, kuid ka sellevõrra ebatäpsem dihhotoomiline kuriteomääratlus, kus eristatakse kahte tasandit: *actus reus*²² ja *mens rea*²³ ning mis on iseloomulik anglo-ameerika õiguskultuuriga maadele.²⁴ Dogmaatiliselt vastab selline teostruktuur E. Belingi klassikalisele süüteomõistele.²⁵ Nimetatud süsteemi suurima miinusena on käsitletud asjaolu, et see ei võta arvesse deliktistruktuuri tasandil kaitseargumente, mis paigutuvad tegu õigustavate ja vabandavate asjaolude kategooriasse. Eelnevast tingituna on rahvusvahelises õiguses juurdunud tegu õigustavate ja vabandavate asjaolude kutsumine kaitseargumendiks (*defences*).²⁶ Kuivõrd käesoleva magistritöö teema on pühendatud õigusvastasust välistavate asjaolude leidmisele ja kirjeldamisele, tuli kaitseargumentide hulgast välja noppida Eesti õiguse mõttes tegu õigustavad asjaolud – elemendid, mille kohaselt muidu koosseisupärane tegu ei ole käsitletav väära teguviisina.

²⁰ Riigi Teataja seadus. – RT I 2010, 19, 101 ... RT I, 29.06.2012, 26.

²¹ M. Scaliotti. Defences before the International Criminal Court: Substantive Grounds for Excluding Criminal Responsibility. – International Criminal Law Review 2001/1, lk 118.

²² *Actus reus* väljendab õigusrikkumise välimist külge nagu tegu, tagajärg, põhjuslik seos ning tegevuse ebaseaduslikkus.

²³ *Mens rea* väljendab tegevuse sisemist külge nagu tahtlust, ettevaatamatust, motiive.

²⁴ G. P. Fletcher. The Grammar of Criminal Law. American, Comparative, and International. Vol 1: Foundations. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 43.

²⁵ H.-H. Jescheck, T. Weigend. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin: Duncker & Humblot 1996, lk 202-203.

²⁶ G. P. Fletcher, lk 45.

1. Rahvusvaheline õigus õigustavate asjaolude allikana

1.1. Rahvusvahelised konventsioonid

Kehtiva regulatsiooni kohaselt võivad toimepandud tegu õigustavad asjaolud pärineda lisaks siseriiklikele allikatele ka rahvusvahelistest, sh rahvusvahelistest konventsioonidest (KarS § 27 alternatiiv 3). Termin „konventsioon“ omab ulatuse poolest kaheksa tähendust: laia ja kitsast.²⁷ Sõnaga „konventsioon“ saab ühelt poolt tähistada kõiki rahvusvahelisi kokkuleppeid nõndasamuti nagu tähisega „välisleping“. Eelnevas väljendub konventsiooni lai tähendus. San Franciscos 26. juunil 1945. aastal allkirjastatud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) põhikirja juurde kuuluva Rahvusvahelise Kohtu statuudi²⁸ artikkel 38, millest alustatakse traditsiooniliselt diskussiooni rahvusvahelise õiguse allikate osas,²⁹ sätestab õiguse allikana rahvusvahelise tava, õiguse üldprintsiipide ja kohtuotsuste ning erinevate rahvaste kõrge kvalifikatsiooniga õigusteadlaste õpetuste kõrval just rahvusvahelised üld- ja erikonventsioonid, mis sisaldavad vaidlevate riikide poolt sõnaselgelt tunnustatud sätteid. Seega on õigusmaastikul levinud termini „konventsioon“ kasutamine üldtermini tähenduses, sh keskset tähendust omavates õigusaktides.

Kitsas tähenduses tähistab termin „konventsioon“ teatud ametlikke mitmepoolseid välislepinguid, millel on suur arv lepingupooli. Need on tavaliselt avatud rahvusvahelisele üldsusele või vähemalt laiale ringile õiguse subjektidele. Näiteks Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooniga on praeguseks ühinenud 47 riiki ja arv aina suureneb. Sellise tähenduse korral kuulub konventsioon välislepingute alamliiki ja ei ole mahu poolest võrdne välislepingutega.³⁰ Nimelt välissuhtlemisseaduse (edaspidi VäsS)³¹ § 3 lg 2, mille aluseks on rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni³² artikkel 2 lg 1 a-p a, sätestab, et välisleping ehk rahvusvaheline leping on selline kahe- või mitmepoolne „kirjalik kokkulepe Eesti Vabariigi ja välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni vahel, mida reguleeritakse rahvusvahelise õigusega, olenemata sellest, kas selline kokkulepe sisaldub ühes, kahes või

²⁷ Definition of key terms used in the UN Treaty Collection. United Nations Treaty Collection. – Arvutivõrgus: https://treaties.un.org/Pages/overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml (28.01.2015).

²⁸ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja ja Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95.

²⁹ J. Klabbers. International Law. New York: Cambridge University Press 2013, lk 24-25; M. Dixon. Textbook on International Law. 7th ed. Oxford: Oxford University Press 2013, lk 24-25; J. Kammerhofer. Uncertainty in the Formal Sources of International Law: Customary International Law and Some of Its Problems. – European Journal of International Law, 2004/15, No. 3, lk 523–553; M. Kiviorg, K. Land, H. Vallikivi. Rahvusvaheline õigus. 4. tr. Tallinn: Juura 2010, lk 32-33.

³⁰ Definition of key terms used in the UN Treaty Collection. – Arvutivõrgus: https://treaties.un.org/Pages/overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml (28.01.2015).

³¹ Välissuhtlemisseadus. – RT I 2006, 32, 248 ... RT I, 21.06.2014, 10.

³² Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. – RT II 2007, 15.

mitmes omavahel seotud dokumendis, samuti olenemata selle konkreetsest nimetamisest”.³³ Seega on leping õiguslikult siduv kokkulepe, mis on loodud kahe või enama rahvusvahelise õiguse subjekti poolt ja nende vahel, kellel on vastav pädevus.³⁴ Metoodika, kuidas kokkulepe on formuleeritud ja nimi, mis on sellele andnud osapooled, ei ole olulised selgitamiseks välja, kas tegu on lepinguga või mitte.³⁵ Rahvusvahelised lepingud on saanud endale vastava tähistuse tulenevalt ajalooliselt välja kujunenud küsimustest, mida need reguleerivad ja lepingupooltest, keda seovad. Tuntakse järgmisi välislepingute nimetusi: leping (rahuleping, kaubaleping), konventsioon, pakt, kokkulepe, *modus vivendi* (nn esialgne leping), kompromiss, konkordaat, nootide vahetamine, protokoll, statuut jms.³⁶

Pelgalt KarS § 27 sõnastust vaadates ei ole võimalik anda hinnangut osas, kas käesolevalt on seadusandjate poolt silmas peetud konventsiooni laias või kitsas tähenduses. Abi ei ole ka ajaloolisest tõlgendamisest ja süüvimisest seadusandja tahtesse, sest allikas, mis kõige paremini annab edasi seadusandja tahet, nagu riigikogu stenogrammid, seaduse seletuskiri ja seaduse kommentaarid, ei ole jaganud selgitusi KarS §-s 27 sisalduva rahvusvahelisi allikaid puudutava kohta.

Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artikkel 26 ja ÜRO põhikirja artikkel 2 p 2 sätestavad põhimõtte *pacta sunt servanda* – iga jõustunud leping on osalisriikidele kohustuslik ja seda tuleb täita heas usus. Definitsioonist nähtub, et kui rahvusvahelise õiguse subjekt on kord allkirjastanud välislepingu, on ta sellega seotud ja kohustatud seda täitma. Ainus erand sellest on lubatud rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artikkel 46 lg-ga 1, mis sätestab: „Riik ei või lepingu siduvuse kohta antud nõusoleku kehtetuse alusena viidata asjaolule, et nõusoleku väljendamisel rikuti tema riigisisese õiguse lepingute sõlmimise pädevust käsitlevat sätet, välja arvatud juhul, kui rikkumine oli ilmne ja puudutas tema riigisisese õiguse eriti tähtsat normi.“ Eelnevalt nimetatud rikkumine on ilmne, kui ta on objektiivselt selge mis tahes riigile, kes tegutseb selles küsimuses tavapärase praktika kohaselt ja heas usus.

Rahvusvahelised konventsioonid üldterminina on ainus viis, kuidas riigid saavad teadlikult luua rahvusvahelist õigust.³⁷ Hõlmates endas kokkuleppeid kindlate ja konkreetsete kohustuste ning õiguste kohta, on lepingud teadliku ja sihipärase tegevuse tulemuseks. Eelnevalt kirjeldatu on

³³ Välissuhtlemisseadus. – RT I 2006, 32, 248 ... RT I, 21.06.2014, 10.

³⁴ M. Dixon, lk 56.

³⁵ *Ibidem*, lk 57.

³⁶ L. Mälksoo *et al.* PS § 121/2. – Ü. Madise *et al.* (toim). Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2012.

³⁷ M. Dixon, lk 23.

ühtlasi ka põhjuseks, miks neid kõige tõenäolisemalt austatakse. Mitmed autorid on hinnanud, et tänapäeval on rahvusvahelised konventsioonid kõige olulisemaks rahvusvahelise õiguse allikaks.³⁸

KarS §-s 27 peituv sõnapaar „rahvusvaheline konventsioon“ kätkeb endas õiguskorra ühtsust silmas pidades konventsiooni üldises tähenduses, s.t õigustavad asjaolud, millele karistusõiguses saab tugineda, võivad pärineda kõikidest välislepingutest, mille osaliseks Eesti on, sh statuutidest, paktidest, kokkulepetest, kompromissidest, protokollidest, konventsioonidest jpm.

1.2. Rahvusvaheline tavaõigus

Lisaks rahvusvahelistele konventsioonidele võivad KarS § 27 kohaselt muidu koosseisupärast tegu õigustavad asjaolud pärineda rahvusvahelisest tavast. Lisaks KarS-ile on rahvusvahelise õiguse tähtsust nentinud õigusaktide püramiidis kõrgeimal astmel paiknev Eesti Vabariigi põhiseadus (edaspidi PS).³⁹ Nimelt on PS § 3 lg 1 ls 1 kohaselt rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Tunnustatud Eesti õigusteadlased on PS kommentaarides asunud seisukohale, et „rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normide“ all on eelkõige silmas peetud rahvusvahelist tavaõigust ja rahvusvahelise õiguse üldprintsiipe, mida tunnustavad tsiviliseeritud rahvad.⁴⁰

Rahvusvaheline tavaõigus on omamoodi riikide kollektiivne ja konkludentne kokkulepe, kus norm tuleatakse ja järeldatakse mitte konkreetsest riike siduvast lepingust, vaid riikide normatiivse kvaliteediga järjepidevatest tegudest ja väljaütlemistest.⁴¹ Eelnevalt nimetatud tõlgendus tavaõigusele ühtib ka välismaiste rahvusvahelise õiguse ekspertide seisukohtadega.⁴² ÜRO Rahvusvahelise Kohtu statuudi artikkel 38 lg 1 p b kohaselt kvalifitseeritakse rahvusvahelist tava kui üldise praktika tõendit teise tähtsaima rahvusvahelise õiguse allikana lepingute kõrval. Kuigi viimase kolmekümne aasta jooksul on rahvusvahelised lepingud paljuski asendanud tavaõiguse rahvusvahelise õiguse peamise allikana, tuleneb jätkuvalt suur osa reegleid tavaõigusest.⁴³

³⁸ M. Dixon, lk 24.

³⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2.

⁴⁰ K. Merusk *et al.* PS § 3/3.1. – Ü. Madise *et al.* (toim).

⁴¹ K. Merusk *et al.* PS § 3/3.1.1. – Ü. Madise *et al.* (toim).

⁴² A. Cassese *et al.* International Criminal Law. Cases & Commentary. New York: Oxford University Press 2011, lk 5.

⁴³ M. Dixon, lk 32.

Tava formeerumiseks on tähtsal kohal kaks järgnevat aspekti:

- 1) objektiivne ehk käitumuslik ja
- 2) subjektiivne ehk psühholoogiline.⁴⁴

Objektiivne ehk käitumuslik moment tähendab pidevat, ühetaolist ja katkematut tegevust või tegevusetust riikide ja teiste rahvusvahelise õiguse subjektide poolt. Nimelt ei teki tänapäeval enam tava ainult riigipoolsete õiguslike toimingute sooritamise tagajärjel, vaid teatud juhtudel võivad tava luua ka teised rahvusvahelise õiguse subjektid, n.o näiteks rahvusvahelised organisatsioonid. Objektiivne moment sisaldub rahvusvahelise õiguse subjektide ametlikus käitumises väljendatuna ametlike avalduste, kohtuotsuste, õigusliku ja administratiivse reguleerimise, diplomaatilise käitumise jms kujul. Praktika ühetaolisus ja järjepidevus ei pea olema sajabrotsendiline, kuid nõutav on ühetaoline käitumine olulistes küsimustes. Kui palju riike ja missugused riigid peavad tava väljendaval viisil käituma, et seda saaks pidada ühetaoliseks, sõltub konkreetsetest asjaoludest. Subjektiivne ehk psühholoogiline element väljendub riikide veendumuses, et seesugune käitumisviis on kohustuslik või vähemalt lubatav või õigustatud rahvusvahelise õiguse poolt.⁴⁵

Tavaõiguse ja rahvusvahelise lepinguõiguse üheks oluliseks erinevuseks on asjaolu, et tavaõiguslik reegel võib kehtida rahvusvahelise õiguse subjektide jaoks ka siis, kui nad ise eraldi võttes ei ole selle reegli siduvuse kohta selgelt ja ühemõtteliselt arvamust avaldanud, kuid rahvusvahelise õiguse subjektid tervikuna võttes on seda teinud. Samuti hõlmab tavaõiguslik printsiip neid subjekte, kes on tekkinud pärast tavanormi teket.⁴⁶ Kui riik, mis on üks vanimaid ja levinumaid rahvusvahelise õiguse subjekte, ei soovi olla seotud tavaõiguslikuks peetava normiga, tuleb tal sellest rahvusvahelisele kogukonnale eraldi teada anda või esitada protest. Seega võib üldtunnustatus põhineda ka vaikival konsensusel. Sama on kinnitanud ÜRO Rahvusvaheline Kohus, mis otsuses 27. juuni 1986. aasta kohtuasjas *Nikaraagua vs USA*⁴⁷ täheldas, et identse sisuga rahvusvahelise õiguse norm võib kehtida nii lepingu- kui tavaõiguslikult. Seega juhul, kui riik otsustab mõne suure multilateraalse lepingu osapooleks mitte astuda, on võimalik, et selle multilateraalse lepingu mingi keskne norm võib lepingust kõrvalejäänud riiki sellele vaatamata siduda lepinguga paralleelselt kehtiva rahvusvahelise tavaõiguse kaudu.⁴⁸

⁴⁴ T. Kerikmäe. Rahvusvaheline tavaõigus. – *Juridica* 1998/1, lk 28.

⁴⁵ *Ibidem*; M. Kiviorg, K. Land, H. Vallikivi, lk 33.

⁴⁶ *Ibidem*, lk 33-34.

⁴⁷ EKo 27.06.1986, 70, *Nikaraagua vs USA*.

⁴⁸ K. Merusk *et al.* PS § 3/3.1.1. – Ü. Madise *et al.* (toim).

1.3. Rahvusvahelisest õigusest tulenevate õigustavate asjaolude kohalduvus

PS § 3 lg 1 sätestab, et rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normid ja põhimõtted on Eesti õigussüsteemi osad. PS kommentaarides on kinnitatud, et „rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normide ja põhimõtete” all on mõeldud eelkõige rahvusvahelist tavaõigust ja rahvusvahelise õiguse üldprintsipe. Seega on PS § 3 lg 1 teise lause alusel rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid, sh rahvusvaheline tava Eesti õigussüsteemis vahetult rakendatavad. Sättes nimetatud rahvusvahelise õiguse normid võivad kõrvuti Eesti riigiorganite poolt vastuvõetud õigusnormidega luua Eesti avaliku võimu organitele ning nende jurisdiktsioonile alluvatele eraisikutele õigusi ja kohustusi. Eelnevaga kaasneb võimalus tugineda tavanormidele Eesti kohtutes.⁴⁹ Seega saavad isikud kohtutes hõlpsasti tugineda tavaõigusest tulenevatele õigustavatele asjaoludele tingimusel, et tavanormid on oma sisu poolest õigussuhtele üle kantavad.

Rahvusvaheliste konventsioonide puhul, mis ei sisalda endas tavaõigust, on olukord mõnevõrra teistsugune. Rahvusvahelise lepinguõiguse rakendamist Eesti õigussüsteemis Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingute osas käsitleb PS § 123 lg 2, mis ühelt poolt reguleerib rahvusvaheliste lepingute ja Eesti õigusaktide jõuvahekorda, selgitades, et kui Riigikogu poolt ratifitseeritud välisleping on vastuolus Eesti õigusaktiga, siis kohaldatakse välislepingut, välja arvatud juhul, kui vastuolu seisneb välislepingu ja põhiseaduse vahel. Vastuolu korral Eesti seaduse või muu õigusakti ja välislepingu vahel, tuleb Eesti seadus või muu õigusakt kohaldamata jätta. Teiselt poolt sätestab PS § 123 rahvusvaheliste lepingute rakendamise võimalikkuse Eesti territooriumil kõrvuti siseriikliku õigusega. Mitmed õigusteadlased on asunud seisukohale, et PS § 123 lg 2 on inkorporatsiooninorm.⁵⁰ Riigikohus on öelnud, et Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingu vahetu kohaldamine eeldab, et Eesti õiguses ei ole asjassepuutuvat normi või on see vastuolus välislepingu vastava sättega. Asja menetleval kohtul on lünga olemasolul võimalik otse tugineda välislepingu sättele või vastuolu tuvastamise korral õigus jätta PS § 123 lg 2 alusel siseriiklik õigusnorm kohaldamata ja tugineda vahetult välislepingu sättele ja mitte alгатada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust.⁵¹

Riigikogu ei ratifitseeri kõiki välislepinguid. PS § 121 loetleb valdkonnad, milles sõlmitud välislepingud esitatakse seadusandlikule võimule. Need on välislepingud, mis muudavad

⁴⁹ K. Merusk *et al.* PS § 3/3.4. – Ü. Madise *et al.* (toim).

⁵⁰ P. Roosma. Rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahekorra Eestis. – Konstitutsioonikohtud põhiõiguste ja vabaduste kaitsel. Tartu: Riigikohus 1997, lk 40; H. Vallikivi. Välislepingud Eesti õigussüsteemis. 1992. aasta põhiseaduse alusel jõustatud välislepingute siseriiklik kehtivus ja kohaldatavus, Tallinn: Õiguskirjastus 2001, lk 42.

⁵¹ RKÜKo 3-3-1-47-14.

riigipiire (PS § 121 p 1), mille rakendamiseks on tarvis Eesti seaduste vastuvõtmist, muutmist või tühistamist (PS § 121 p 2), mille kohaselt Eesti Vabariik ühineb rahvusvaheliste organisatsioonide või liitudega (PS § 121 p 3), millega Eesti Vabariik võtab endale sõjalisi või varalisi kohustusi (PS § 121 p 4), milles endas on ratifitseerimine ette nähtud (PS § 121 p 5). VäSS § 20 käsitleb samuti Riigikogu poolt ratifitseerimisele kuuluvate välislepingute temaatikat ja sätestab samasuguse loetelu. Nimetatud seaduse § 20 p 5 täpsustab PS § 121 p 4 lisades, et ratifitseerida tuleb välisleping, millega Eesti Vabariik võtab avalik-õiguslikes suhetes varalisi kohustusi, mille täitmiseks ei ole riigieelarves vahendeid ette nähtud või mis ületavad riigieelarves kehtestatud varalise kohustuse piirmäärasid, mille ulatuses on välislepingu volitatud sõlmima Vabariigi Valitsus. VäSS § 8 lg 1 p 7 sätestab, et Vabariigi Valitsus sõlmib Eesti Vabariigi nimel Riigikogus ratifitseerimisele mittekuuluvaid välislepinguid.

Eelnevast tulenevalt paistab, nagu oleks PS-iga rahvusvaheliste lepingute ülimuslikkus Eesti õigusaktide suhtes seatud sõltuvusse nende lepingute ratifitseerimisest Riigikogu poolt. PS siiski ei takista nende välislepingute riigisisest rakendamist ja PS § 121 p 2 sõnastusest võib pigem järeldada Vabariigi Valitsuse jõustatud välislepingute otsesele rakendatavusele riigisisestes suhetes kui üldreeglile, kui ei esine selles punktis viidatud asjaolusid. Õigusteadlased on asunud seisukohale, et PS § 123 lg-ga 2 sarnase selge tunnustusnormi puudumine PS-is ei tähenda, et nimetatud lepingud ei ole Eesti õigussüsteemi inkorporeeritud. Vabariigi Valitsuse välislepingute jõustamisaktid ei sisalda sarnaselt Riigikogu jõustamisseadustega korraldusi välislepingute täitmise kohta ega rakendamise tingimusi. Lisaks on Riigikohus praktika käigus⁵² mitmel puhul rakendanud Vabariigi Valitsuse jõustatud välislepinguid, nt rahvusvahelise kaupade autoveolepingu kohta käivat konventsiooni,⁵³ mis annab aluse väita, et Eesti õiguskorras sisaldub kirjutamata tunnustusnorm, mille toimetel inkorporeeritakse valitsuse lepingud Eesti siseõigusesse sarnaselt Riigikogu jõustatud välislepingutega.⁵⁴

Olles eelnevast nentunud, et nii Riigikogu kui Vabariigi Valitsuse jõustatud välislepingud on inkorporeeritud Eesti õigusesse, ei ole siiski iga selles sisalduv norm siseriiklikult kohaldatav eraisikute omavahelistele suhetele või nende suhetele riigiga. Rahvusvahelist normi saab kohalda, kui Eesti õiguses puudub asjassepuutuv norm või see on vastuolus välislepingu vastava sättega ja lisaks peab norm olema ka otsekohalduv.⁵⁵ Olgu eelneva selgituseks öeldud,

⁵² RKTKo 3-2-1-182-14; RKTKo 3-2-1-54-14.

⁵³ Rahvusvahelise kaupade autoveolepingu konventsioon (CMR). – RT II 1995, 3, 12.

⁵⁴ H. Vallikivi, lk 46.

⁵⁵ *Ibidem*, lk 78.

et rahvusvahelise õigusnormi siseriiklik kehtivus ja otsekohaldatavus ei ole samased terminid. Olles nentinud, et norm on mittekohalduv, jääb see sellegipoolest kehtima siseõiguse osana.⁵⁶

Norm on otsekohalduv, kui kehtib siseõiguse osana, omab seal vajalikku normihierarhilist staatust, on terviklik ja selge.⁵⁷ Konkreetse rahvusvahelise õigusnormi otsekohaldatavuse eeltingimuseks tuleb esmalt kontrollida normi reguleerimiseseme sobivust, s.t kas norm reguleerib konkreetsete subjektide käitumist antud olukorras. Reguleerimiseset mõjutab ka välislepingu kehtivusala, mis määrab lepingunormide isikulise, ajalise ja ruumilise kehtivuse.⁵⁸

Reguleerimisesemest tulenevalt on otse mittekohaldatavateks loetud rahvusvaheliste lepingute sätteid, mis:

- on adresseeritud ainult riigile või selle seadusandjale;
- ei sea riigile kohustusi, vaid ainult annavad õigusi;
- ei sisalda üldnorme;
- on poliitilise sisuga või;
- reguleerivad teatavaid valdkondi (panevad riigile varalisi või sõjalisi kohustusi, kehtestava kriminaaljurisdiktsiooni vms).⁵⁹

Seega kui leping sisaldab üldisi suuniseid riigile, kohustades hoiduma teatud tegudest siseriiklike subjektide suhtes või pannes riigile ülesandeks siseriiklike subjektide käitumist mingil viisil reguleerida, midagi keelata või kohustada, võib taolisi norme lugeda otsekohaldavateks eeldusel, et on täidetud ka ülejäänud otsekohaldatavuse tingimused. Otsekohaldatavateks ei saa lugeda neid rahvusvaheliste lepingute norme, mis õigustavad riike oma alluvaid teataval moel kohtlema või panevad riigile sõjalisi või varalisi või muid kohustusi, mille täitmise viisi otstarbekuse üle otsustamine kuulub täitevvõimu pädevusse.⁶⁰

Eelnevast tulenevalt ilmneb, et PS eristab kahte liiki rahvusvahelist õigust, mis seob Eestit. Need on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted, mille hulka kuulub ka tava ning välislepingud. Kusjuures PS toob sõnaselgelt välja üksnes Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingud. PS § 3 lg 1 teise lause kohaselt on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemis vahetult rakendatavad. Nimetatud õigusnormi tähendus seisneb selles, et sättes nimetatud rahvusvahelise õiguse normid võivad kõrvuti Eesti

⁵⁶ A. Verdross, B. Simma. *Universelles Völkerrecht. Theorie und Praxis*. 3. Aufl. Berlin: Duncker & Humblot 1984, lk 552.

⁵⁷ H. Vallikivi, lk 78.

⁵⁸ *Ibidem*, lk 78.

⁵⁹ A. Albi. Rahvusvaheliste lepingute iserealiseeruv olemus ja otsekohaldatavus. – *Juridica* 1998/1, lk 38.

⁶⁰ H. Vallikivi, lk 88.

riigiorganite vastuvõetud õigusnormidega luua Eesti avaliku võimu organitele ning nende jurisdiktsioonile alluvatele eraisikutele õigusi ja kohustusi, millega kaasneb ühtlasi võimalus tugineda tavaõigusest pärinevatele normidele Eesti kohtutes. Viimane eeldab ka seda, et need on oma sisu poolest üle kantavad riigi õigussuhetele.⁶¹ Välislepinguid puudutav säte paikneb PS-is oluliselt tagapool ja seab rahvusvaheliste lepingute ülimuslikkuse Eesti õigusaktide suhtes sõltuvusse justkui nende lepingute ratifitseerimisest Riigikogu poolt. Siiski tuleks PS § 121 p 2 sõnastusest järeldada, et ka Vabariigi Valitsuse jõustatud välislepingud on otse rakendatavad riigisisestes suhetes, kui ei esine selles punktis viidatud asjaolusid. Eelnevale lisaks tuleb rahvusvahelise normi kohaldamisel silmas pidada, et seda saab kohalda, kui Eesti õiguses puudub asjassepuutuv norm või see on vastuolus välislepingu vastava sättega. Samuti peab norm olema sobiv reguleerimiseseme poolest ja otsekohalduv, st kehtib siseõiguse osana, omab vajalikku normihierarhilist staatust, on terviklik ja selge.⁶²

⁶¹ K. Merusk *et al.* PS § 3/3.4. – Ü. Madise *et al.* (toim).

⁶² H. Vallikivi, lk 78.

2. Rahvusvahelistest konventsioonidest tulenevad õigustavad asjaolud

2.1. Euroopa Nõukogu konventsioonid

2.1.1. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

Eesti Vabariik ühines Euroopa Nõukoguga 14. mail 1993, kirjutades samal päeval alla Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile (edaspidi EIÕK). 13. märtsil 1996. aastal ratifitseeris Eesti EIÕK.⁶³ Eesti on praeguseks alla kirjutanud ka EIÕK lisaprotokollidele 1, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14. Seega on EIÕK ja selle Eesti poolt alla kirjutatud lisaprotokollid Eesti suhtes siduvad rahvusvahelise õiguse allikad ning on Eesti õiguskorra osaks. Viimast on korduvalt rõhutanud Riigikohus, osundades, et EIÕK on Eesti õiguskorra lahutamatu osa ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on PS § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus.⁶⁴

Mitmed autorid on pidanud ja nimetanud EIÕK-d Euroopa põhiseaduseks ning Euroopa Inimõiguste Kohut (edaspidi EIK) Euroopa põhiseaduskohtuks.⁶⁵ Eelnevat kinnitab tõsiasi, et Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu on öelnud, et võimaliku ebamäärasuse vältimiseks peaksid kohtud, kui vähegi võimalik, tõlgendama ja kohaldama siseriiklikke õigusakte ning arendama siseriiklikku kohtupraktikat nii, et see toimuks kooskõlas Euroopa õigusega, sealhulgas EIÕK-s sisalduvaga ja rahvusvaheliste ning Euroopa põhimõtete ja arusaamadega.⁶⁶

EIÕK-s on kahes artiklis kirjeldatud teguviisi õigustavaid asjaolusid, n.o artiklid 2 ja 5. Artikkel 2 sätestab igaühe õiguse elule, mida tahtlikult üldjuhul võtta ei tohi. Eesti siseriiklikus õiguses on igaühe õigus elule sätestatud PS §-s 16. Nimetatud paragrahvi kohaselt ei tohi kelleltki meelevaldselt elu võtta. Karistuse isikult elu võtmise eest näevad ette KarS § 113 ja § 114. EIÕK artiklis 2 on kirjeldatud ka juhtumeid, mil elu võtmine on lubatud. Esimene neist on sätestatud esimeses lõikes – kohtuotsuse täideviimiseks, mis järgneb süüdimõistmisele kuriteos, mille eest seadus näeb ette sellise karistuse, s.t et elu võtmine on lubatud olukorras, kus isikule on määratud surmanuhtlus toimepandud tegude eest. Nimetatud õigustav asjaolu kaasajal enam tähtsust ei oma, kuivõrd 28. aprillil 1983. aastal koostatud EIÕK lisaprotokoll nr 6⁶⁷ keelustas

⁶³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34.

⁶⁴ RKÜKo 3-1-3-13-03; RKÜKo 3-3-1-85-09; RKPJKo 3-4-1-9-10.

⁶⁵ H. Keller, A. Stone-Sweet (eds.). A Europe of Rights. The Impact of the ECHR on National Legal Systems. Oxford: Oxford University Press 2008, lk 7; A. Stone-Sweet. On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a Constitutional Court. – Faculty Scholarship Series 2009, No. 71, lk 2.

⁶⁶ Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu arvamus nr 9 PROV. Kohtunike rollist rahvusvahelise ja Euroopa õiguse tõhusa kohaldamise tagamisel 2006. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/558/CCJE_2006_op9.pdf, lk 7-8 (25.03.2012).

⁶⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 6 surmanuhtluse kaotamise kohta. – RT II 1998, 14, 22.

hukkamise süüdimõistva kohtuotsuse alusel rahuajal ja lisaprotokoll nr 13⁶⁸ luges lubamatuks surmanuhtluse kohtuliku karistusena igas olukorras, sh sõja ajal ja vahetu sõjaohu korral toimepandud tegude eest. Keelust ei ole võimalik üle astuda ka konventsiooni artikli 15 lg 1 alusel, mis sätestab, et sõja ajal või muus hädaolukorras, mis ähvardab rahva elujõulisust, võib iga lepinguosaline võtta meetmeid, millega ta taganeb selle konventsiooniga võetud kohustustest ulatuses, mis on olukorra tõsiduse tõttu vältimatult vajalikud tingimusel, et taolised abinõud ei ole vastuolus tema teiste rahvusvahelise õiguse järgsete kohustustega. Olgu öeldud, et peaaegu kõik Euroopa riigid, sh Eesti, on mõlemad nimetatud lisaprotokollid ratifitseerinud ning need on Eesti suhtes jõus olnud juba enam kui kümme aastat.

Konventsiooni artikkel 2 lg 2 p a kohaselt ei käsitata elu võtmist rikkumisena, kui surmavat jõudu on kasutatud inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest. Hoolimata sätte võrdlemisi kitsast sõnastusest nagu kohalduks see vaid juhtumite puhul, kus isikult on elu võetud, on EIK mitmel korral öelnud, et artikli 2 kohaldamisalas on ka potentsiaalselt eluohtlike kehavigastuste tekitamine isegi siis, kui nende vigastuste tulemusena ei saabu isiku surm.⁶⁹ Elu võtmist ei käsitata rikkumisena ka seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks (artikkel 2 lg 2 p b) ja seaduslike toimingute korral rahutuste või mässu maha surumiseks (artikkel 2 lg 2 p c). Siiski ei tohi elu võtmine nimetatud kolme juhtumite ringi puhul olla omaette eesmärgiks. Elu võtmine võib olla vaid teise õigushüve kaitsega kaasnev kahetsusväärne tagajärg.⁷⁰

Kõnealuse kolme juhtumite ringi kohaldamise alused on ühesugused. Jõu kasutamine peab vastama järgmistele kriteeriumitele:

- 1) absoluutselt hädavajalik inimese kaitsmiseks, seaduslikuks vahistamiseks või kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks, rahutuste või mässu maha surumiseks,
- 2) jõu kasutamine on proportsionaalne võrreldes saavutatava eesmärgiga.⁷¹

EIK on korduvalt möönnud, et surmava jõu kasutamine on lubatav üksnes absoluutse vajaduse korral. Eelnevat üldjuhul ei eksisteeri, kui isikust, keda soovitakse kinni pidada või kes üritab põgeneda, ei tulene vahetu oht kellegi elule või tervisele või kui teda ei ole alust kahtlustada isikuvastase kuriteo toimepanemises.⁷² Kui jõu kasutajaks on julgeolekutöötaja, siis tuleb

⁶⁸ Protokoll nr 13 inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni juurde surmanuhtluse igas olukorras kaotamise kohta. – RT II 2003, 31, 156.

⁶⁹ EIKo 27.01.2015, 7309/04, *Vefa Serdar vs Türki*; EIKo 10.07.1984, 10044/822, *Stewart vs Ühendkuningriigid*.

⁷⁰ P. Roosma. PS § 16/4.1. – Ü. Madise *et al.* (toim).

⁷¹ EIKo 13.08.2008, 19009/04, *McCann et al. vs Ühendkuningriik*.

⁷² EIKo 22.01.2015, 15191/12, *Kitanovski vs Endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*.

veelgi ettevaatlikumalt suhtuda absoluutse hädavajaduse sisustamisse, kuivõrd selline isik peaks olema moraalselt, füüsiliselt ja psühholoogiliselt ette valmistatud tegutsema pingelises olukorras.⁷³ Kohtuasjas *Giuliani ja Gaggio vs Itaalia*⁷⁴ oli EIK olukorras, kus pidi hindama politseiniku tegevust jõugu liikme tapmisel. Linnas toimuva G8 riikide tippkohtumise ajal aset leidnud meeleavalduse ajal ründas vägivaldne kamp, kaasas metalltorud, kivid ja muud vahendid, politseiautot. Üks politseinikest tõmbas välja relva ja palus tungivalt ründajatel lahkuda. Jõuk ähvardusest ei hoolinud ja jätkas rünnakut politseiautole. Politseinik tulistas kaks lasku, mille tagajärjel sai üks kamba liikmetest surma. Kohus leidis, et olukord oli väga pingeline. Situatsiooni muutis veelgi keerukamaks asjaolu, et jõugu liige, kes sai surma, oli eelnevalt võtnud maast tulekustuti ja tõstnud selle rinna kõrgusele eesmärgiga visata see auto pihta. EIK leidis, et tema tegevust võis interpreteerida vihjena, et vaatamata hoiatusele ja relva näitamisele rünnak ei vähene, vaid jätkub ja surmava jõu kasutamine oli õigustatud.

Õigustuseks surmava jõu kasutamisele ei saa pidada asjaolu, et vastasel juhul võib isikul õnnestuda põgeneda ja teda ei ole võimalik enam kätte saada.⁷⁵ Elu säilitamine on fundamentaalne õigus ja kohustus. Ühes kohtuasjas menetleti julgeolekutöötajate tegevust kahe noormehe tapmisel. Kaks relvastamata noormeest, kes olid kandmas vanglakaristust seoses kaitseväetenistusalase süüteo toimepanemise eest, põgenesid. Kui sõjaväepolitsei tuli neid arreteerima, püüdsid noormehed taas põgeneda ja ei peatunud ka suulise hoiatuse ja lasu peale õhku. Seejärel lasid politseinikud, kasutades kaasa võetud Kalašnikovi, automaattulirelvadega noormehed maha.⁷⁶ EIK leidis, et kirjeldatud käitumisega on rikutud EIÕK artiklit 2. Ka hiljem on EIK tõdenud, et tulirelva kasutamise õigustuseks ei ole see, et vastasel juhul võib isikul õnnestuda põgeneda. Politseinik võib tulistada põgeneva isiku suunas ainult siis, kui isikust tuleneb vahetu oht kellegi elule või tervisele või teda on alust kahtlustada isikuvastase kuriteo toimepanemises.⁷⁷

Proportsionaalsuse põhimõttega arvestamine on surmava jõu kasutamise puhul võtmetähtsusega – oluline on tasakaal saavutatava eesmärgi ja selleks kasutatavate vahendite vahel. EIK on menetlenud juhtumit, kus kaheksameheline jagu kasutas plastikkuule 150-pealise mässu mahasurumiseks, mille käigus sai surma 13-aastane noormees. Kohus leidis, et kuna sõdurite grupi vastaseks oli 150-pealine rahvahulk, kes viskas neid kive ja pudelitega ning

⁷³ EIKo 12.03.2013, 16281/10, *Aydan vs Türgi*.

⁷⁴ EIKo 24.03.2011, 23458/02, *Giuliani ja Gaggio vs Itaalia*.

⁷⁵ EIKo 22.01.2015, 15191/12, *Kitanovski vs Endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*; EIKo 05.06.2012, 23038/07, *Ülufer vs Türgi*.

⁷⁶ EIKo 06.07.2005, 43577/98, 43579/98, *Nachova et al. vs Bulgaaria*.

⁷⁷ EIKo 22.01.2015, 15191/12, *Kitanovski vs Endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*.

sõdurid kasutasid mässu maha surumiseks plastikkuule, kusjuures eesmärgiks ei olnud rahva pihta tulistamine ja üks isik sai surma ebaõnnestunud sihtimise tõttu, on sõduri tegevus õigustatud EIÕK artikli 2 lg 2 p-ga c.⁷⁸ EIK on heitnud ette proportsionaalse põhimõtte rikkumist tulirelvade kasutamisel olukorras, kus esineb vägivaldne demonstratsioon piirkonnas, kus on välja kuulutatud erakorraline olukord ja mässu mahasurumiseks ei ole julgeolekuorganitel kasutada muid vahendeid kui tulirelvi. Nimelt leidis EIK, et julgeolekutöötajad oleksid pidanud olema valmis kasutama kumminuiasid, kaitsekilpe, veekahureid, kummikuule, pisargaasi ja asjaolu, et nad ei olnud eelnevalt nimetatud vahendeid kaasa võtnud, ei õigusta nende teguviisi, milleks oli meelevalduses osalejate pihta tule avamine, olgu see siis õhku või maha, põhjustades kellegi surma.⁷⁹

EIÕK artikkel 5 sätestab igaühe õiguse isikuvabadusele ja turvalisusele. Sätte eesmärk on pakkuda igaühele kaitset meelevaldse vabaduse võtmise eest vahistamise või kinnipidamise teel. Nimetatud õigushüve on põhiõigusena sätestatud ka PS §-s 20, millest tuleneb igaühe õigus vabadusele ja isikupuutumatusel. Eestis on vabaduse võtmine kuriteona karistatav KarS § 136 järgi. EIÕK kohaselt ei tohi kelleltki võtta vabadust, välja arvatud teatud juhtumite korral:

1) seaduslik kinnipidamine

- a. süüdimõistva kohtuotsuse alusel (artikkel 5 lg 1 p a),
- b. takistamiseks nakkushaiguste levikut (artikkel 5 lg 1 p e),
- c. ebaterve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite (artikkel 5 lg 1 p e),
- d. alaealise isiku hariduslikuks järelevalveks või tema pädeva õigusvõimu ette toomiseks (artikkel 5 lg 1 p d),

2) seaduslik vahistamine või kinnipidamine

- a. kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest (artikkel 5 lg 1 p b),
- b. seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks (artikkel 5 lg 1 p b),
- c. isiku toomiseks pädeva õigusvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda (artikkel 5 lg 1 p c),
- d. vältimaks isiku loata sissesõitu riiki või võtmaks meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks (artikkel 5 lg 1 p f).

⁷⁸ EIKo 10.07.1984, 10044/822, *Stewart vs Ühendkuningriigid*.

⁷⁹ EIKo 27.07.1998, 21593/93, *Güleç vs Türki*.

Sätestades konventsiooni artikli 5 lg 1 p-des a-f alused vabaduse võtmiseks, on ühtlasi seatud raamid kõnealuse isikuvabaduse piiramisele. EIK on korduvalt sedastanud, et üksnes vabaduse võtmise aluste kitsas tõlgendamine on kooskõlas konventsiooni artikli 5 eesmärgi ja mõttega kaitsta igäüht meelevaldse vabadusevõtmise eest.⁸⁰

Artiklis 5 nimetatud õigust vabadusele peetakse silmas isiku füüsilise vabaduse ja turvalisuse kontekstis. Artikliga 5 ei kaitsta isikute vaimset, majanduslikku, keskkonnaga seotud, sotsiaalset või muud liiki vabadust. Nimetatud säte annab igäühele kaitse vabaduse võtmisel kas kinnipidamise, vahistamise või vangistuse korral, mille panevad toime ja mille eest on vastutavad avaliku võimu organid.

Artikkel 5 kaitsealas ei ole isikute õigus vabale liikumisele, s.t võimalusele vabalt liikuda riigis või ka riikide vahel. Lisaprotokoll nr 4, millega Eesti on liitunud, sätestab igäühe õiguse vabalt riigi territooriumil liikuda ja elukoht valida (artikkel 2 lg 1) ja samuti õiguse riigist lahkuda (artikkel 2 lg 2). Tegemaks kindlaks, kas isiku kinnipidamisega on rikutud artiklis 5 nimetatud vabadust, tuleb silmas pidada mitmesuguseid kriteeriume: meetme määr, kestus, kohaldamise viis. Artiklis 5 kirjeldatud õigust eristab lisaprotokollis 4 nimetatud õigusest piirangu määr ja intensiivsus. Samas on olemasoleva kohtupraktika pinnalt raske ennustada, miks kohus ühel juhul otsustas, et rikutud on artiklis 5 nimetatud õigust vabadusele ja teisel juhul mitte. Näiteks kohtukaasuses *Engel vs Madalmaad* leidis kohus, et sõduri kinnipidamine lukustatud kongis kuulub artikkel 5 kohaldamisalasse, aga pärast tööaega sõduri lukustatud hoonesse jätmine mitte.⁸¹ Mõned aastad hiljem leidis EIK kohtulahendis *Amuur vs Prantsusmaa*, et lennujaamas isikute mittelubamine Prantsusmaa territooriumile ja nende jätmine rahvusvahelisse tsooni, kuniks menetletakse nende asüülitaotlust, kuulub artikli 5 kohaldamisalasse ja oli nimetatud artikli rikkumine, kuigi rahvusvahelises tsoonis olles oli neil võimalus vabal valikul uus lend valida ja teise riiki sõita.⁸²

Konventsiooni artikkel 5 lg 1 p a kohaselt on vabaduse võtmine õigustatud, kui kohus on teinud kindlaks, et isik on toime pannud koosseisupärase teo ja tõendamist on leidnud tema süü ning kohus on määranud vabaduskaotusliku karistuse.⁸³ Seega esineb eeldus, et isiku kinnipidamine on õiguspärane, kui seda on tehtud kohtu korralduse kohaselt. Hilisem leid apellatsioonistme poolt, et kohus on siseriiklikku õigust valesti tõlgendanud ja kaldunud kohtuotsuse tegemisel kehtivast õigusest kõrvale, ei tähenda ilmtingimata, et isiku kinnipidamisega rikuti

⁸⁰ EIKo 29.03.2010, 3394/03, *Medvedyev et al. vs Prantsusmaa*.

⁸¹ EIKo 08.06.1976, 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, *Engel vs Madalmaad*.

⁸² EIKo 25.06.1996, 19776/92, *Amuur vs Prantsusmaa*.

⁸³ EIKo 24.06.1982, 7906/77, *Van Droogenbroeck vs Belgia*.

konventsiooni artiklit 5. Sellest tingituna on Strasbourgis kohus järjekindlalt keeldunud toetamast isikute avaldusi, kes on süüdi mõistetud kuriteo eest ja kaebavad, et nende süüdimõistmine või karistus on tuvastatud baseeruvaks faktiveal või vääral õiguslikul hinnangul järgmise kohtuastme poolt.⁸⁴ Kinnipidamise seaduslikkuse üle otsustamisel toetub EIK ennekõike asjaolule, kas siseriiklikus õiguses esineb õiguslik alus isiku kinnipidamiseks ja kas seda on järgitud. Siinkohal ei analüüsi EIK siseriikliku õiguse tõlgendamist, sest see on siseriiklike kohtute ülesanne, kuid teostab kontrolli selle üle, kas kinnipidamine toimus kooskõlas kehtivate õigusnormidega.⁸⁵ Lisaks hindab EIK taolise vaidluse puhul ka õigusliku aluse kvaliteeti.⁸⁶ Siseriiklik õigus peab olema kooskõlas EIÕK-ga, sh õiguse üldpõhimõtetega, mida on konventsioonis väljendatud või millele on viidatud, iseäranis konventsiooni preambulis kajastatuga.⁸⁷ Isiku kinnipidamise protseduur peab olema õiglane ja kohane, igasugune meede, mis jätab isiku ilma vabadusest, peab olema teostatud kohase institutsiooni poolt.⁸⁸ EIK on avaldanud, et kohtupidamine organi poolt, mis on rajatud separatistide režiimi poolt, mida rahvusvaheline üldsus ei tunnusta, rikub EIÕK artikkel 5 lg 1 p a.⁸⁹

Artikkel 5 lg 1 p b kohaselt on isiku vabadusõiguse riive kohane, kui isiku vahistamine või kinnipidamine leiab aset kohtu seadusliku korralduse täitmata jätmise tõttu või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks. Eelnevast nähtuvalt peab kinnipidamine olema õiguspärane, st siseriiklikus õiguses eksisteerib vahistamiseks või kinnipidamiseks õiguslik alus ja kohane protseduur. Lisaks peab vabadusekaotus olema kooskõlas artikli 5 eesmärgiga, et kaitsta isikuid võimu omavoli eest. Kolmandaks on oluline silmas pidada meetme proportsionaalsust – siseriiklikud organid peavad püüdlema tasakaalupunkti leidmise poole demokraatlikus ühiskonnas seadusliku kohtuotsuse järgimise kindlustamise ja vabadusõiguse tähtsuse tunnustamise vahel. Oluline on silmas pidada kohtu seadusliku korralduse või seaduses ettenähtud kohustuse eesmärki, järgimise võimalikkust ja kinnipidamise kestust. Näiteks on EIK leidnud kohtuasjas *Gatt vs Malta*, et siseriiklik kohus ei ole järginud proportsionaalsuse põhimõtet, kui kohustas isikut ära kandma 2 000 päeva vangistust, kes oli järginud viis aastat tingimusliku vabastamise nõudeid, oli ühel korral eksinud liikumiskeelu tingimuste vastu ja kellele oli sellest tulenevalt määratud kohustus tasuda 23 300 eurot, mida isik ei jõudnud tähtaegselt tasuda.⁹⁰ Kui isikult soovitakse vabadus võtta selleks, et kindlustada seaduses täpselt

⁸⁴ EIKo 29.05.1997, 19233/91, 19234/91, *Tsirlis ja Kouloumpas vs Kreeka*; EIKo 10.06.1996, 19380/92, *Benham vs Ühendkuningriigid*.

⁸⁵ EIKo 13.01.2015, 41040/11, *Micu vs Rumeenia*.

⁸⁶ EIKo 25.06.1996, 19776/92, *Amuur vs Prantsusmaa*.

⁸⁷ EIKo 12.02.2015, 74297/11, *Podvezko vs Ukraina*.

⁸⁸ EIKo 08.07.2004, 48787/99, *Ilascu ja teised vs Moldova ja Venemaa*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ EIKo 27.07.2010, 28221/08, *Gatt vs Malta*.

määratletud kohustuse täitmine, siis lisaks eelnevalt kirjeldatud tingimustele on oluline, et vahistamine või kinnipidamine on teostatud eesmärgiga kindlustada kohustuse täitmine ja ei tohiks omada karistuslikku funktsiooni.⁹¹

Selleks, et isiku kinnipidamine EIÕK artikkel 5 lg 1 p c alusel oleks õiguspärane, peab esinema põhjendatud kahtlus, et isik on süüteo toime pannud. Viimane eristab isiku seaduslikku kinnipidamist või vangistamist omavolilisest tegevusest. Põhjendatud kahtluse esinemine eeldab, et objektiivne kõrvaltvaataja, olles tutvunud konkreetse juhtumi puhul esinevate asjaoludega, leiab, et kõnealune isik võib olla toime pannud õigusrikkumise. EIK on terrorismis kahtlustatavate isikute puhul põhjendatud kahtlustuse nõuet pisut mahendanud ja nentinud, et politsei peab aeg-ajalt vahistama terrorismis kahtlustatava isiku informatsiooni põhjal, mis on küll usaldusväärne, kuid mida ei saa kahtlustatavale ja kohtule avaldada, ilma et ei seataks ohtu informaatorit. Siiski tuleb kohtule esitada kinnipidamise taotlemiseks vähemalt mõned faktid, et tõendada terrorismis kahtlustatava isiku osas põhjendatud kahtluse olemasolu. Pelgalt heas usus isiku kahtlustatavana kinnipidamine ei ole õigustatud.⁹²

EIÕK artikkel 5 lg 1 p d sätestab, et isikult vabaduse võtmine on lubatav, kui seda teostatakse seadusliku korralduse alusel alaealise hariduslikuks järelevalveks. EIK on andnud mõned juhised hindamaks, millal on astutud vastuollu nimetatud sättes kajastatuga. Esiteks ei tähenda nooruki paigutamine eeluurimisvanglasse automaatselt, et rikutud on EIÕK artikkel 5 lg 1 p d. Noore kinnipidamine haridusliku järelevalve eesmärgil ei tähenda ilmtingimata nagu ta tuleks koheselt hariduslikku järelevalvet teostavasse asutusse paigutada.⁹³ Samuti on EIK nentinud, et sõnapaar „hariduslik järelevalve“ ei tähenda kõnealuses kontekstis alati õppimist klassiruumis nagu seda tehakse üldhariduskoolides. Kuid kui institutsioon on esmajärjekorras karistusasutus ja hariduslike ning vaba aja sisustamise teenuste tarbimine on vabatahtlik ning noore ajalugu näitab, et tal puudub huvi seesuguste tegevuste vastu, ei sobitu selline asutus EIÕK artikkel 5 lg 1 p-s d kirjeldatuga.⁹⁴

Vabaduse võtmine on EIÕK artikkel 5 lg 1 p e kohaselt lubatud isikute puhul, kes on ohtlikud avalikule turvalisusele või nende kinnipidamine on isikute endi heaolu huvides,⁹⁵ n.o alkohoolikud, narkomaanid, hulkurid, ebaterve psüühikaga isikud või inimesed, kes võivad levitada nakkushaigusi. Eelnevalt nimetatud viide nimetatud kategooriatesse kuuluvatelt

⁹¹ EIKo 27.07.2010, 28221/08, *Gatt vs Malta*. 27.07.2010; EIKo 25.12.2003, 52792/99, *Vasileva vs Taani*.

⁹² EIKo 16.10.2001, 37555/97, *O'Hara v UK*.

⁹³ EIKo 29.02.1988, 9106/80, *Bouamar vs Belgia*.

⁹⁴ EIKo 16.05.2002, 39474/98, *DG vs Iirimaa*.

⁹⁵ EIKo 06.11.1980, 7367/76, *Guzzardi vs Itaalia*.

isikutelt vabaduse võtmise puhul on EIK mitmel korral rõhutanud, et isikult vabaduse võtmine on kõige rangem meede ja seda tuleb kohaldada alles siis kui ükski teine, vähem piiravam, ei too tulemusi. Lisaks on kohus ette näinud ka rida tingimusi, millele olukord peab vastama, et oleks õigustatud isikute kinnisesse asutusse paigutamine. Kui isik kannab nakkushaigust, on isikult vabaduse võtmine lubatud järgmiste kriteeriumide esinemisel: nakkushaigus on ohtlik rahvatervisele või -heaolule, nakkushaige isiku kinnipidamine on viimane meede haiguse leviku tõkestamiseks, sest vähem piiravad on ebapiisavad avaliku huvi kaitsmisel.⁹⁶

Ebaterve psüühikaga inimese saab suunata kinnisesse asutusse, kui isiku vaimne häire on tuvastatud objektiivse meditsiinilise ekspertiisiga ja vaimne häire on olemuse või raskusastme poolest selline, millega tuleb tegeleda sunduslikult kinnises asutuses. Kinnipidamise kestus sõltub vaimse häire püsivusest.⁹⁷ Olles tuvastanud eelnenud kriteeriumide esinemise, tuleb teha kindlaks, nagu eelnevalt kirjeldatud, kas vähemintensiivsed meetmed on ebapiisavad tagamaks avalik kord või isiku enda õiguste kaitse.⁹⁸ Psüühilise häire esinemise põhjendusel on isiku kinnipidamine õiguspärane üksnes psühhiaatriakliinikus või -haiglas või mõnes teises psüühikahaigustega tegelemisele spetsialiseerunud asutuses. Kuivõrd ametivõimudele tuleb anda aega isikule sobiva psühhiaatrilise raviasutuse leidmiseks, on EIK üldjuhul välistanud EIÕK artikli 5 lg 1 rikkumise olukorras, kus sobiva raviasutuse otsimise ajal hoiti isikut vangla haigla psühhiaatriaosakonnas.⁹⁹ Siiski on kohus hiljuti mitmel korral noominud Belgia tegevust, kes hoidis kinnipeetavaid vangla haigla psühhiaatriaosakonnas. Kuivõrd vangla haigla ei ole ette nähtud ravimaks psüühiliselt haigeid isikuid, kes on vabastatud kriminaalvastutusest, katkes side kaebaja kinnipidamise eesmärgi ja selle teostamise tingimuste vahel ning rikuti EIÕK artikkel 5 lg-s 1 sätestatut.¹⁰⁰

Isikute gruppide puhul nagu alkohoolikud, narkomaanid ja hulkurid on oluline esmalt tuvastada, kas isik vastab kirjeldustele, mis lubaksid temalt teatud tingimustel võtta vabaduse. Alkohoolikute osas on EIK avaldanud seisukoha, et EIÕK artikkel 5 lg 1 p e tähenduses on alkohoolik ühelt poolt isik, kellele on seesugune diagnoos määratud. Teisalt on alkohoolikuks ka inimene, kelle käitumine alkoholi mõju all kujutab endas ohtu avalikule korrale või neile endile.¹⁰¹

⁹⁶ EIKo 25.01.2005, 56529/00, *Enhorn vs Rootsi*.

⁹⁷ EIKo 19.02.2015, 75450/12, *M.S. vs Horvaatia (nr 2)*.

⁹⁸ EIKo 05.02.2015, 5525/11, *Mifobova vs Venemaa*.

⁹⁹ EIKo 27.01.2015, 43368/08, *Papillo vs Šveits*.

¹⁰⁰ EIKo 03.02.2015, 49484/11, *Smits et al. vs Belgia*; EIKo 03.02.2015, 49861/12, *Vander Velde ja Soussi vs Belgia ja Holland*.

¹⁰¹ EIKo 04.04.2000, 26629/95, *Witold Litwa vs Poola*.

Isiku vahistamine või kinnipidamine on õigustatud ka vältimaks isiku loata sissesõitu riiki või võtmaks meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks EIÕK artikkel 5 lg 1 p f kohaselt. Üldjuhul peab välismaalasel olema riigi territooriumil viibimiseks seaduslik alus ja selleta on riigis viibimine keelatud. Reeglina, kui isik riigist ei lahku, võib tema suhtes kohaldada väljasaatmist, st seaduses sätestatud juhtudel ja korras võib järgneda väljasõidukohustuse sunniviisiline täitmine. EIK on leidnud, et isiku vabaduse piiramine otsustamiseks isiku väljasaatmise või varjupaiga andmise üle, on õigustatud senikaua, kuni kestab menetlus.¹⁰² Kohus on lisaks kirjeldanud, et kui varjupaiga taotluse läbivaatamise menetlus on viidud läbi nõutava hoolsusega ja kuu aja jooksul pärast varjupaiga taotluse mitterahuldamist saadetakse isik riigist välja, ei ole rikutud EIÕK-s sätestatud.¹⁰³ Küll aga on EIK lahendis *S.C. vs Rumeenia* nentinud, et kui ka ametivõimud on tegutsenud varjupaiga taotluse lahendamisel hoolsalt, kuid pärast selle rahuldamata jätmist on kaebaja jätkuvalt kinni peetav ja teadmatutes ligikaudu kolm kuud, on rikutud EIÕK artikkel 5 lg 1.¹⁰⁴

EIÕK näeb kahes paragrahvis ette õigustused isikute kahe fundamentaalse õigushüve kahjustamiseks, milleks on õigus elule (artikkel 2) ja vabadusele (artikkel 5) ning mille kahjustamise eest on ka Eesti siseriiklik õigus karistused ette näinud. Hoolimata asjaolust, et õigustused laiuvad nimetatud artiklite arvukates punktides, on neid sisuliselt kaks – hädakaitseõiguse teostamine (artikkel 2 lg 2 p a) ja seaduslik alus (artikkel 2 lg 2 p-d b ja c ning artikkel 5 lg 1 p-d a-f).

2.1.2. Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon

Inimkaubandusvastane EN konventsioon¹⁰⁵ avati allkirjastamiseks 16. mail 2005. aastal Varssavis. Eesti kirjutas konventsioonile alla 3. veebruaril 2010. aastal ja ratifitseeris selle 10. detsembril 2014. aastal reservatsiooniga mitte kohaldada konventsiooni artikkel 31 lg 1 p d ja e.¹⁰⁶ Konventsiooni eesmärkideks on artikkel 1 kohaselt ennetada inimkaubandust ja selle vastu võidelda, arvestades soolise võrdõiguslikkuse põhimõtet, kaitsta inimkaubanduse ohvrite inimõigusi, luua ohvrite ja tunnistajate kaitse ja abistamise üldine normistik, arvestades soolise võrdõiguslikkuse põhimõtet, ning tagada tõhus uurimine ja kohtu alla andmine ja edendada rahvusvahelist inimkaubandusvastast koostööd.

¹⁰² EIKo 22.03.1995, 18580/91, *Quinn vs Prantsusmaa*.

¹⁰³ EIKo 10.02.2015, 75325/11, *N.M vs Rumeenia*.

¹⁰⁴ EIKo 10.02.2015, 9356/11, *S.C vs Rumeenia*.

¹⁰⁵ Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 23.12.2014, 2.

¹⁰⁶ Inimkaubandusvastase Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seadus. – RT II, 23.12.2014, 1.

Inimkaubandusvastase konventsiooni artikkel 4 p a kohaselt on inimkaubandus isiku ärakasutamise eesmärgil tema värbamine, vedamine, üleandmine, majutamine või vastuvõtmine jõu või muu sunnimeetodi kasutamise või sellega ähvardamise, inimröövi, pettuse, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmine või muu hüvise pakkumise või vastuvõtmine teel. Ärakasutamine sisaldab teise isiku prostitutsioonile sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenuseid, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundite eemaldamist. Ohver on kõnealuse konventsiooni kohaselt füüsiline isik, kes on konventsiooni artiklis 4 määratletud tähenduses inimkaubanduse subjektiks.

Konventsiooni artikkel 26 teeb konventsiooniosalistele kohustuseks tagada riigisiseses õiguses võimalus mitte karistada inimkaubanduse ohvreid, keda on sunnitud tegelema ebaseadusliku tegevusega. Artikkel 26 sõnastusest nähtuvalt ei ole ebaseaduslikku tegevusse sunniviisiliselt kaasatud inimkaubanduse ohvrite karistamata jätmise alati nõutav, vaid siinkohal on tegemist teatavate võimaluste loomisega. Inimkaubanduse ohvrite karistamata jätmise võib olla seatud sõltuvusse teatavatest eeldustest ning konventsiooniosalistel on õigus juhendada riigisisese õigusest.¹⁰⁷ Samuti on artikliga püütud pehmendada inimkaubanduse ohvrite vastutust igasuguste ebaseaduslike tegevuste toimepanemise eest.

Eelnevast tulenevalt näeb konventsioon osalistele ette kohustuse luua siseriiklikele kohtutele võimalus inimkaubandusohvreid mitte karistada, kui nad on olnud sunnitud tegelema ebaseadusliku tegevusega. Konventsioon ei näe detailselt ette missugused need meetmed olema peaksid ja ei ole ka kohustanud inimkaubanduse ohvrit igal juhul sunnielemendi esinemisel karistamata jätta, vaid andnud riikidele vabad käed konventsioonis kirjeldatud kohustuse sisustamisel.

2.2. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioonid

2.2.1. Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon

1954. aasta Haagi konventsioon kultuuriväärtuste kaitse kohta relvakonflikti korral¹⁰⁸ on vastu võetud 1954. aasta 14. mail Haagis ja praeguseks on sellega liitunud 125 osalist. Eesti ühines Haagi konventsiooniga 1995. aastal. Kõnealune Haagi konventsioon loodi preambulis nentides,

¹⁰⁷ Inimkaubandusvastase Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seaduse eelnõu seletuskiri 748 SE. – Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=748SE&koosseis=12 (10.03.2015).

¹⁰⁸ Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon. – RT II 1995, 7, 32 ... RT II 2005, 9.

et viimaste relvakonfliktide ajal tekitati kultuuriväärtustele tõsist kahju ning et sõjatehnika arengu tagajärjel satuvad need ikka suuremasse ja suuremasse hävimisohtu, kuid iga rahva kultuuriväärtustele tekitatav kahju tähendab kahju kogu inimkonna kultuuripärandile. Kultuuripärandi säilimine on suure tähtsusega kõigile maailma rahvastele ning oluline on kindlustada selle pärandi rahvusvaheline kaitse.

Konventsiooniga määratletakse objektid, mis arvatakse kultuuriväärtuseks, n.o vallasasjana ja kinnisasjana käsitletavat kultuuriväärtused, millel on iga rahva kultuuripärandile suur tähtsus; hooned, mille peamiseks ja tegelikult otstarbeks on liikuvkultuuriväärtuste hoidmine või eksponeerimine ning keskused, kus leidub märkimisväärsel hulgal kultuuriväärtusi. Samuti kohustatakse konventsiooniosalisi ette valmistuma kultuuriväärtuste kaitsmiseks võimalike relvakonfliktide tagajärgede eest (artikkel 3) ja austama oma territooriumil ning teise konventsiooniosalise territooriumil asuvaid kultuuriväärtusi, keelates kasutamast neid väärtusi, nende kaitseks valmistatud rajatisi ja vahetult nendega külgnevaid alasid eesmärkidel, mis võivad põhjustada kultuuriväärtuste purunemist või kahjustumist relvakonflikti korral, ning hoidudes nende väärtuste vastu suunatud mis tahes vaenulikust aktist (artikkel 4 lg 1) ja keelates, ära hoides ja kui vaja, siis tõkestades kultuuriväärtuste varguse, röövimise või ebaseadusliku omandamise mis tahes akte ükskõik missuguses vormis (artikkel 4 lg 3). Samuti mis tahes vandalismiakte nimetatud väärtuste suhtes.

Eesti siseriikliku õiguse kohaselt on kriminaalkorras karistatav kultuurimälestise, kiriku või muu religioosse tähendusega ehitise või objekti, kunsti- või teadusteose, kultuuriväärtusega arhiivi, raamatukogu, muuseumi või teadusliku kollektsiooni, mida ei kasutata sõjalisel otstarbel, hävitamine, kahjustamine või ebaseaduslik omastamine (KarS § 107). Samuti on kuritegu suure teadusliku, kultuuri- või ajaloo väärtusega eseme vargus (KarS § 199 lg 2 p 3) ja röövimine (KarS § 200 lg 2 p 3), kultuurimälestise, arhivaali, museaali või muuseumikogu rikkumine või hävitamine, kui sellega on tekitatud oluline kahju (KarS § 204), kultuurimälestise, arhivaali, museaali või muuseumikogu rikkumine või hävitamine ettevaatamatusest üldohtlikul viisil või kui sellega on tekitatud suur kahju (KarS § 205).

Konventsiooni artikkel 4 lg 2 sätestab, et artikli 4 lg-s 1 osutatud kohustusi võib rikkuda ainult juhtudel, kui sõjaline vajadus tungivalt nõuab niisugust rikkumist, s.t et kohustust austada kultuuriväärtusi ja keeldu kasutada kultuuriväärtusi, nende kaitseks valmistatud rajatisi ja vahetult nendega külgnevaid alasid eesmärkidel, mis võivad põhjustada kultuuriväärtuste purunemist või kahjustumist relvakonflikti korral, ning hoidudes nende väärtuste vastu suunatud mis tahes vaenulikust aktist, võib rikkuda tungivast sõjalisest vajadusest tingituna.

Ühelgi juhul ei saa sõjalise vajadusega õigustada kultuuriväärtuste vargust, röövimist või omastamist ega vandalismiakte kultuuriväärtuste suhtes.

1954. aasta konventsioonis puudub täpsustus osas, missugused peavad olema elulised asjaolud, et oleks võimalik üle astuda konventsioonist tulenevast keelust ja põhjendada viimast sõjalise vajaduse esinemisega. Mõistetakse on, et kui jätta sõjalise vajaduse sisustamine osalisriikide enda praktika sisustada, võivad tõlgendused varieeruda ja päädida sätte kuritarvitamisega. Peamiselt reaktsioonina endise Jugoslaavia aladel aset leidnud konfliktis kultuuriväärtuste hävitamisele, tõusetus sõjalise vajaduse sisustamise küsimus taas päevakorraile 1990ndatel.¹⁰⁹ Mitmete arutelude tulemusena 1999. aastal vastu võetud relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsiooni teise protokolliga¹¹⁰ on täpsustatud konventsiooni artikkel 4 lg-s 2 nimetatud tungiva sõjalise vajaduse kohustuslikke elemente. Nimelt on vaenutegevus kultuuriväärtuse vastu lubatud, kui

- 1) kultuuriväärtus on oma otstarbalt muudetud sõjaliseks objektiks ja
- 2) ei ole muud võimalust saavutada samaväärset sõjalist edu kui vaenutegevusega kultuuriväärtuse vastu.

Lisaks on konventsiooni artikkel 4 lg 2 kohaselt tungiva sõjalise vajaduse korral lubatud panna kultuuriväärtus kahjustamise või hävitamise ohtu, kui ei ole olemas muud võimalust ega meetodit samaväärse sõjalise edu saavutamiseks kui kultuuriväärtuse selline kasutamine. Mõlema juhtumi puhul, nii otsese vaenutegevuse korral kultuuriväärtuse vastu kui selle kahjustamise või hävitamise ohtu asetamise puhul, peab otsuse vastu võtma ohvitser, kes juhib suuruselt vähemalt pataljonile vastavat väeosa, või kui olukord teisiti ei võimalda, siis ka pataljonist väiksemat väeosa ja otsusest rünnata, hoiatatakse võimaluse korral selgelt ette.

Lisaks eelnevale on konventsioonis sätestatud, et esineb teatud objektide erikaitse võimalus. Erikaitse alla võib konventsiooni artikkel 8 lg 1 kohaselt võtta piiratud hulga relvakonflikti ajal vallaskultuuriväärtuste hoidmiseks ette nähtud varjendeid, kultuuriväärtuste kontsentreerumise keskusi ja teisi väga suure tähtsusega kinniskultuuriväärtusi. Eelnev kehtib tingimusel, et need asuvad piisavalt kaugel suurest tööstuskeskusest või tähtsast sõjalisest objektist nagu lennuväljast, raadiojaamast, riigikaitse otstarbeks töötavast ettevõttest, sadamast, olulisest raudteejaamast või tähtsast liiklusteest või neid ei kasutata sõjalistel eesmärkidel. Kultuuriväärtused on erikaitse all kultuuriväärtuste rahvusvahelisse registrisse kandmisest

¹⁰⁹ J. Hladík. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity. – International Review of the Red Cross 1999/81, No. 835, lk 621-635.

¹¹⁰ Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsiooni teine protokoll. – RT II 2005, 9, 24.

(artikkel 8 lg 6). Konventsiooniosalised kohustuvad konventsiooni artikkel 9 kohaselt tagama erikaitse all olevate kultuuriväärtuste puutumatus, hoidudes rahvusvahelisse registrisse kandmisest alates nende vastu suunatud vaenuaktist ning hoidudes kasutamast kultuuriväärtusi ja nende lähialasid sõjalistel eesmärkidel. Konventsiooni artikkel 11 lg 2 kohaselt võib erikaitse all oleva kultuuriväärtuse puutumatus ära võtta ainult vältimatu sõjavajaduse korral ja ainult seniks, kuni see vajadus eksisteerib.

Konventsiooni teine lisaprotokoll täpsustab, et erikaitse saab objektilt ära võtta, kui kaitse on peatatud või tühistatud põhjusel, et kultuuriväärtus ei vasta enam teises lisaprotokolli artiklis 10 esitatud nõuetele¹¹¹ või kultuuriväärtus on muudetud sõjaliseks objektiks. Viimasel kirjeldatud juhul saab kultuuriväärtus olla rünnaku objektiks ainult siis, kui rünnak on ainus põhjendatud võimalus katkestada kultuuriväärtuse sõjalise objektina kasutamine ning rünnaku vahendite ja meetodite valikul on rakendatud kõiki põhjendatud abinõusid, et peatada selline kasutamine ja välistada või vähendada kahju tekitamist kultuuriväärtusele ning rünnak on vältimatu (artikkel 13 lg 2).

Konventsiooni artikkel 11 lg 2 kohaselt saab vältimatut sõjalist vajadust konstateerida üksnes sõjaväelised juhid alates diviisi või diviisile vastava väeosa komandörist kõrgemate auastmete suunas. Samuti tuleb puutumatus äravõtmise otsusest võimaluse korral aegsasti vastaspoolt hoiatada. Kui aga asjaolud seda ei võimalda sõjalistel kaalutlustel, võib teatamisest loobuda. Konventsiooni teine lisaprotokoll lisab nimetatud kahele tingimusele kolmanda – ründaja peab vastase vägedele andma piisava aja olukorra lahendamiseks (artikkel 13 lg 2 p c a-p iii).

Kahel eelnevalt kirjeldatud juhtumite ringil on koosseisupäraste tegude toimepanemine kultuuriväärtuste vastu lubatud sõjalise vajaduse eksisteerimisel. Sõjaline vajadus kui tegu õigusvastasust välistav asjaolu eristub kahe juhtumite ringi puhul omadussõna poolest, millega sõjalist vajadust iseloomustatakse. Esimesel juhul on kasutatud sõna „tungiv“ ja teisel juhul „vältimatu“. Konventsiooni ettevalmistamisel osalenud ekspertide sõnul peegeldab sõna „vältimatu“ võrreldes konventsiooni artikkel 4 lg-s 2 nimetatud „tungiva“ vajadusega kõrgemat kaitse taset.¹¹² Võttes sõnade sisustamisel appi sõnaraamatu, on vältimatu see, mida ei saa vältida, mis on paratamatu ja tungiv tähendab midagi, mis on järelejätmatu, visa või väga

¹¹¹ Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsiooni teise protokolli artikkel 10 kohaselt peab kultuuriväärtus erikaitse alla võtmiseks järgmistele eeldustele: 1) olema inimkonna jaoks olulise väärtusega; 2) kultuuriväärtust kaitsevad piisavad riigisisesed õiguslikud ja haldusabinõud, mis tunnustavad kultuuriväärtuse erakordset kultuurilist ja ajaloolist väärtust ning tagavad selle kaitsmise kõrgeimal tasemel; 3) kultuuriväärtust ei kasutata sõjalisel eesmärgil ega sõjalise objekti kaitsena ning kultuuriväärtuse valdaja (kontrollija) on kirjalikult kinnitanud, et kultuuriväärtust sel moel kasutama ei hakata.

¹¹² R. O’Keefe. *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press 2006, lk 158.

suur.¹¹³ Seega on konventsiooni kohaselt lubatav küll kuritegude toimepanemine kultuuriväärtuste vastu sõjalise vajaduse eksisteerimisel, kuid olenevalt rünnatavast objektist peab vajadus olema tungiv või vältimatu.

2.2.2. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon¹¹⁴ on koostatud 9. detsembril 1994. aastal New Yorgis ja jõustus 15. jaanuaril 1999. aastal. Eesti jaoks jõustus nimetatud leping 23. detsembril 2005. aastal. Konventsiooni loomisele andis tõuke ÜRO ja liitunud isikkoosseisu vastu suunatud tahtlike rünnakute tõttu järjest suurenev surmajuhtumite ja vigastuste arv Somaalias, endises Jugoslaavia Vabariigis ja Ruandas.¹¹⁵ Aastatel 1992-1993 tapeti 33 tsiviilisikutest isikkoosseisu liiget, kellest enam kui pooled pakkusid konfliktipiirkonnas humanitaarabi. Ainuüksi 1993. aastal tapeti 202 ÜRO operatsioonide sõjaliste või politseijõudude liiget.¹¹⁶

Genfi konventsioonid ja lisaprotokollid pakuvad meetmeid kaitsmaks rahuvalvajaid, kes ei võta aktiivselt osa sõjategevusest. Eelnevast nähtuvalt ei paku need rahuldavat regulatsiooni rahuvalvajate kaitseks rahuvalve missioonidel. Viimane on kõnealuse konventsiooni eesmärgiks – tõsta avalikkuse teadlikkust ÜRO rahuvalvajate töö osas ja keelustada rünnakud rahuvalvajate vastu.¹¹⁷

Urmas Paet juhatas ettekandjana sisse konventsiooniga ühinemise seaduse eelnõu esimese lugemise sõnades, et Eesti ÜRO liikmesriigina on kohustatud kaasa aitama selle organisatsiooni olulisema eesmärgi saavutamisele, milleks on rahu ja rahvusvahelise julgeoleku säilitamine. Konventsiooniga ühinemine võimaldab arendada rahvusvahelist koostööd, et tõhustada ÜRO

¹¹³ Eesti Keele Instituut. Eesti keele seletav sõnaraamat. – Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (12.04.2015).

¹¹⁴ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon. – RT II 2005, 32, 108.

¹¹⁵ N. Blokker, N. Schrijver. The Security Council and the Use of Force: Theory and Reality – A Need for a Change. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2005, lk 101.

¹¹⁶ United Nations General Assembly. Elaboration, Pursuant to Paragraph 1 of General Assembly Resolution 48/37 of 9 December 1993, of an International Convention Dealing with the Safety and Security of United Nations and Associated Personnel, with Particular Reference to Responsibility for Attacks on Such Personnel. UN Doc. A/AC.242/1 1994, lk 2. – Arvutivõrgus: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/AC.242/1 (18.04.2015).

¹¹⁷ N. Blokker, N. Schrijver, lk 101.

ja temaga liitunud isikkoosseisu kaitset ning vastutusele võtta ja karistada isikuid, kes on toime pannud nende vastaseid kuritegusid.¹¹⁸

ÜRO isikkoosseisu hulka kuuluvad konventsiooni kohaselt nii ÜRO operatsioonide sõjaliste või politseijõudude liikmed kui ka tsiviillikmed, samuti teatud ametnikud, kes viibivad ametiisikuna ÜRO operatsiooni piirkonnas. Liitunud isikkoosseis hõlmab isikuid, kelle on ÜRO pädeva organi nõusolekul määranud valitsus või valitsustevaheline organisatsioon, isikuid, kes on ÜRO peasekretäri või allasutuse või Rahvusvahelise Aatomienergiaagentuuri teenistuses ning valitsusvälise humanitaarorganisatsiooni või -agentuuri töötajaid, kes tegutsevad ÜRO peasekretäri või allasutusega või Rahvusvahelise Aatomienergiaagentuuriga sõlmitud kokkuleppe alusel, et toetada ÜRO operatsiooni mandaadi täitmist.

Nimetatud konventsiooniga on loetud kuritegudeks järgmised teod: ÜRO või liitunud isikkoosseisu liikme mõrvamine, inimrööv või muu rünne tema isiku või vabaduse vastu (artikkel 9 lg 1 p a); selline rünne ÜRO ja liitunud isikkoosseisu ametlikule alale, hoonele või veovahendile, mis võib ohustada isikut või tema vabadust (artikkel 9 lg 1 p b); sellise ründe toimepanemisega ähvardamine eesmärgiga sundida füüsilist või juriidilist isikut toime panema mingit tegu või sellest hoiduma (artikkel 9 lg 1 p c); sellise ründe katse (artikkel 9 lg 1 p d) ja sellisest ründest või selle katsest osavõtt või sellise ründe toimepanemiseks teiste juhtimine või teistele korralduse andmine (artikkel 9 lg 1 p e). Konventsiooniosaline kehtestab eelnevalt sätestatud kuritegude eest asjakohase karistuse, arvestades nende rasket laadi. Seega hõlmab konventsioon teod, mis vastavad KarS §-s 102 nimetatud kuriteo koosseisutunnustele, s.o nõuetekohaseid eraldusmärke kandva meditsiiniüksuse liikme või muu haigete või haavatute eest hoolitseva isiku, vaimuliku, sõjategevuse piirkonnas oma kohustusi täitva humanitaarorganisatsiooni või rahuvalvemissiooni esindaja, tsiviilkaitsetöötaja, parlamentaari või teda saatva isiku suhtes vägivallateo või seksuaalse enesemääramise vastase süüteo toimepanemine või sellega ähvardamine, tema ohtu asetamine või abita jätmine, ebainimlik kohtlemine, sundimine osalema inimuuringutes või andma siirdematerjali, vabaduse ebaseaduslik võtmine või tema üle seaduslikus korras toimuva kohtupidamise õiguse võtmine.

Konventsiooni artiklis 21 tunnistatakse hädakaitseõiguse kasutamist. Niisama lihtsalt ja lakooniliselt ongi õigust hädakaitsele konventsioonis eksponeeritud. Mitmed konventsiooni

¹¹⁸ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsiooniga ühinemise seaduse eelnõu (705 SE) esimene lugemine. X Riigikogu stenogramm. VI istungjärg. 19.10.2005. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/index.php?op=steno&op2=print&stcommand=stenogramm&date=1129716000&pkpkau pa=1&paevakord=2000012378> (29.03.2015).

koostamise juures viibinud delegaadid leidsid, et isikute õigus hädakaitse kasutamisele on ilmselge ja olles tavaõiguse osa, on ebavajalik kõnealune klausel konventsiooni sisse kirjutada. Teised arvasid, et hädakaitseõigus mitte ainult ei tuleks välislepingus sõnaselgelt sätestada, vaid tuleks ka detailsemalt reguleerida. Näiteks sätestada, et hädakaitseõigust teostaval inimesel tuleb jälgida proportsionaalsuse reegleid ja keeldu õiguse kuritarvitamisele. Peale jäi nende arvamus, kes pidasid sätte lisamist oluliseks, kuid õiguse lahti kirjutamist mittevajalikuks.¹¹⁹

Mitmed autorid on ÜRO missioonide ja rahuvalve operatsioonide valguses selgitanud, et nimetatud sättega ei anta ÜRO-le, kui organisatsioonile õigust hädakaitsele, vaid ÜRO ja temaga liitunud isikkoosseisu liikmetele, kes on missioonil.¹²⁰ Seega saavad oma tegu hädakaitse raames õigustada kõik ÜRO ja sellega liitunud isikkoosseisu liikmed hoolimata sellest, kas tegu on tsiviillikmete või sõjaliste liikmetega. Küll aga on hädakaitse teostamise reeglid erinevad sõjaväelaste ja tsiviilisikute puhul.¹²¹

Eelnevalt kirjeldatud sõjaväelaste õigus hädakaitsele, mis on käesolevalt sätestatud reeglites absoluutse õigusena, on tee kirjutatud õigusesse leidnud suhteliselt hiljuti. Pöördepunktiks oli 1983. aasta, mil Liibanoni pealinnas Beirutis sai rahvusvahelises lennujaamas enesetapjast pommiterroristi rünnaku tagajärjel surma 241 USA mereväelast, sest keegi ei lasknud enesekaitseks ühtegi lasku ja enne 1983. aastat rõhutasid lahingutegevuse reeglid põhimõtet, et tulejõu kasutamise õigus tekib siis, kui vastaspool on eelnevalt tule avanud.¹²² Sellest alates on lahingutegevuse reeglites üheselt ja selgelt hakatud sätestama relvajõudude liikmete õigust kasutada jõudu enesekaitseks, kui esineb otsene vaenutegevus või vaenukavatsus.

Tulenevalt konventsiooni koostamisel arutatud mõttest, et igaühel on tavaõigusest tulenev õigus end hädakaitsega kaitsta, hõlmab ÜRO ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon endas deklaratiivset sätet hädakaitseõiguse kasutamise kohta missioonidel osalevatele isikutele. Samas ei sätestata konventsioonis nõudeid hädakaitseõiguse tekkimise ja tegevuse kohta, mis tuleb sisustada vastavalt siseriiklikele õigusaktidele.

¹¹⁹ United Nations General Assembly. Report of the ad hoc Committee on the Work carried out during the Period from 28 March to 8 April. UN Doc. A/AC.242/2 1994, lk 28. – Arvutivõrgus: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/AC.242/2 (18.04.2015).

¹²⁰ H. Nasu. International Law on Peacekeeping: A Study of Article 40 of the UN Charter. Leiden: Martinus Nijhoff 2009, lk 185; C. Bourloyannis-Vrailas. The Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel. – International and Comparative Law Quarterly 1995/44, lk 586-587.

¹²¹ C. Bourloyannis-Vrailas, lk 587.

¹²² M. S. Martins. Rules of Engagement for Land Forces: A Matter of Training, Not Lawyering. – Military Law Review 1994/143, lk 51.

2.2.3. Genfi konventsioonid ja lisaprotokollid

Genfi konventsioonides sätestatu on osa rahvusvahelisest humanitaarõigusest, mille kohaselt peavad konflikti osapooled sõjategevuse läbiviimisel tarvitusele võtma abinõud üksikisikute kaitseks. Konventsioonid allkirjastati diplomaatilisel konverentsil 1949. aastal Genfis eesmärgiga täiendada mitmesuguseid seni kehtinud konventsioone, mis püüdsid parandada haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorda,¹²³ panna paika põhimõtted meresõjale¹²⁴ ning sõjavangide kohtlemisele ja tsiviilisikute sõjaaegsele kaitsele¹²⁵ ning seeläbi rahvusvahelisel tasandil näha ette vahendid tsiviilelanike ja sõjategevuses osalevate isikute kaitsmiseks ning inimkaotuste vältimiseks.

Eesti on ühinenud nelja Genfi konventsiooniga ja kolme lisaprotokolliga, n.o Genfi konventsioon sõjaväljal relvajõudude koosseisus olevate haavatud ja haigete olukorra parandamise kohta (I konventsioon), Genfi konventsioon merel mereväe koosseisus olevate haavatud, haigete ja merehätta sattunute olukorra parandamise kohta (II konventsioon), Genfi konventsioon sõjavangide kohtlemise kohta (III konventsioon), Genfi konventsioon tsiviilisikute sõja ajal kaitsmise kohta (IV konventsioon), nende konventsioonide 1977. aasta lisaprotokollid rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitsmise kohta ja mitterahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta ning 2005. aasta lisaprotokoll täiendava tunnismärgi vastuvõtmise kohta.¹²⁶

Genfi konventsioonide mõttes on muuhulgas raske rikkumine konventsioonidega kaitstava vara ulatuslik hävitamine või omastamine. Konventsioonidega kaitstavaks varaks on vastaspoole meditsiiniüksustele kuuluvad ehitised (nt laohooned) ja meditsiinivahendid (Genfi I konventsioon), sõjaväe hospidallaevad, rannapäästeoperatsioonideks mõeldud väikealused või meditsiiniseadmed (Genfi II konventsioon), tsiviilhaiglad ja nende vara, kiirabiautod ning meditsiinilennukid (Genfi IV konventsioon). Nimetatud objektid kuuluvad konventsioonide kaitse alla ka juhtumitel, mil need on langenud vastaspoole kätte.¹²⁷ Eesti siseriiklikus õiguses

¹²³ 27. juuli 1929. aasta Genfi konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal. – RT II 1999, 17, 107.

¹²⁴ 12. augusti 1946 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel. – RT II 1999, 18, 116.

¹²⁵ Sõjavangide kohtlemise 27. juuli 1929 Genfi (III) konventsioon. – RT II 1999, 19, 117; Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.

¹²⁶ Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. – RT 1992, 34, 447.

¹²⁷ J. S. Pictet *et al.* Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. – International Committee of the Red Cross 1952, lk 372; J. S. Pictet *et al.* Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. – International Committee of the Red Cross 1960, lk 269-270.

on Genfi konventsioonidega kaitstava vara ründamine kuriteokoosseisuna sätestatud KarS §-s 106, mille kohaselt on karistatav sõjalisel otstarbel mittekasutatava objekti, rahuvalvemissiooni objekti või transpordivahendi, demilitariseeritud tsooni, hospitaaltsooni, meditsiiniasutuse või -üksuse, sõjavangide või interneerimislaagri, sõjalise kaitseta asula või ehitise, neutraalse kaubalaeva, õhusõiduki, hospitaallaeva või -õhusõiduki või muu transpordivahendi, kui seda kasutatakse mittevõitlejate veoks, ründamine.

Mitmes Genfi konventsioonis on sätestatud, et teatud olukorras on muidu rasked rikkumised õigustatud sõjalise vajaduse eksisteerimise korral. Nii on Genfi konventsioonide mõttes raske rikkumine konventsioonidega kaitstava vara ulatusliku hävitamise või omastamise näol õigustatud, kui seda nõuavad sõjalised vajadused.¹²⁸ Eelnevalt kirjeldatud sätted on üles ehitatud selliselt, et rasked rikkumised, millele peab järgnema konventsiooniosaliste reageering, on üles reastatud loeteluna, mis päädib järgmise fraasiga: „Samuti vara ulatuslik hävitamine ja omastamine, mida sõjalised vajadused ei õigusta.“ Viimane jätab õhku mõtte, kas õigustav asjaolu – sõjaline vajadus – õigustab üksnes loetelu lõpus asetsevat varavastast kuriteokoosseisu või ka sellele eelnevaid loetelu elemente nagu tahtlikku tapmist, piinamist või ebainimlikku kohtlemist, sealhulgas bioloogilisi katseid, suurte kannatuste või raskete kehavigastuste või tervisekahjustuste tahtlikku tekitamist.

Genfi konventsioonide kommentaarid on käsitlenud tegu õigustavat sõjalist vajadust üksnes koos varavastase kuriteokoosseisuga, mille pinnalt võiks järeldada, et nimetatud õigustus kehtib üksnes varavastase süüteo puhul. Samal ajal on konventsioonide kommentaarides nenditud, et sanitaarlaevade ja rannapäästeoperatsioonideks mõeldud väikealuste hävitamine viib peaaegu alati nii haavatud sõjaväelaste kui meeskonnaliikmete tapmiseni, ebainimliku kohtlemiseni või tõsise tervisekahjustuse tekitamiseni. Seega on ühe teoga sooritatud mitu raske rikkumisena käsitletavat tegu.¹²⁹ Kas sellisel juhul katab sõjaline vajadus kõik taunitavad tagajärjed, sh inimelude kaotuse, jääb Genfi konventsioonide kommentaaride pinnalt vastamata.

Genfi IV konventsioonis on lisaks eelnevale sätestatud, et okupeeriva võimu poolt kinnis- või vallasvara hävitamine, mis kuulub konventsiooniga kaitstud isikutele isikliku või ühisomandina või riigile või muudele avalik-õiguslikele institutsioonidele või sotsiaal- või ühistegevusorganisatsioonidele on erandina lubatud, kui selline hävitamine on sõjaliste operatsioonide tõttu vältimatu (artikkel 53). Seega võivad okupeerivad võimud läbi viia täieliku

¹²⁸ Genfi I konventsioon artikkel 50, II konventsioon artikkel 51, IV konventsioon artikkel 147.

¹²⁹ J. S. Pictet *et al.* Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. International Committee of the Red Cross 1960, lk 269-270.

või osalise hävitustöö teatud era- või avaliku omandi osas okupeeritud territooriumil, kui seda nõuavad tungivad sõjalised vajadused.¹³⁰

Sõjalise vajaduse puhul tuleb silmas pidada, et konventsioonidega kaitstava objekti ründamise eesmärgiks peab olema vastaspoole sõjaline alistamine, s.t rünnaku motiiv on sõjaline mitte poliitiline. Rünnakud, mille peamine eesmärk ei ole vaenlase sõjaline alistamine, ei ole õigustatud sõjalise vajadusega.¹³¹

Koosseisupärast tegu toime pannes sõjalise vajaduse kaalutlusel tuleb järgida proportsionaalsuse põhimõtet – võrrelda sõjalisi eeliseid, mida koosseisupärase teo toimepanemine annab kahjuga, mida tekitatakse. Kohustus seda silmas pidada tuleneb tavaõigusest. Seega taktikaliste otsuste tegemisel tuleb kaaluda, kas sõjalised vahendid vastavad püstitatud eesmärgile ja ei põhjusta üleliigset kahju. Näiteks võib õhurünnak vastase sõjalise hävitamise seisukohalt vaadatuna olla efektiivsem meede, kuid kui selle tagajärjel võivad hukkuda lähiümbruses elavad tsiviilisikud, ei ole õhurünnaku läbiviimine õigustatud.¹³²

Osa proportsionaalsuse põhimõttest on kodifitseerinud Genfi I lisaprotokollis rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. Selle artikkel 57 sätestab lg-s 1, et sõjalistel operatsioonidel tuleb jälgida, et säästetakse tsiviilisikuid ja tsiviilobjekte. Ülematel tuleb hoiduda otsusest alustada rünnakut, mis võib kaasa tuua kaotusi tsiviilisikute hulgas, nende vigastamist, tsiviilobjektide kahjustamist või nimetatud tagajärgede kombinatsiooni, millega tekitatud kahju on ülemäärane võrreldes oodatava otsese sõjalise eduga (artikkel 57 lg 2 p 1 a-p iii). Viimases väljendub ka asjaolu, et otsustus sõjalisest vajadusest tingituna rünnata Genfi konventsioonidega kaitstavaid isikuid ja objekte, tuleb teha pädeva juhtorgani poolt. Sarnaselt Haagi konventsiooniga kultuuriväärtuste kaitse kohta relvakonflikti korral, tuleb võimalusel tsiviilelanikkonda ohustada võivast rünnakust ette teatada, kui see just vaadeldavas olukorras võimatu ei ole.

Lisaks on Genfi I lisaprotokollis rõhutatud, et tuleb oma võimaluste piires teha kõik veendumaks, et ründeobjektiks ei ole tsiviilobjektid, -isikuid või erikaitse all olevad objektid (artikkel 57 lg 2 p 1 a-p i) ning rünnakuvahendite ja -viiside valikul rakendada kõikvõimalikke

¹³⁰ J. S. Pictet *et al.* Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. International Committee of the Red Cross 1958, lk 301-302.

¹³¹ F. Hampson. Military Necessity. – Arvutivõrgus: <http://www.crimesofwar.org/thebook/military-necessity.html> (29.03.2015).

¹³² L. May. War Crimes and Just War. Cambridge: Cambridge University Press 2007, lk 191.

ettevaatusabinõusid, et vältida või vähemalt vähendada tsiviilisikute vigastamist, juhuslikke kaotusi tsiviilisikute hulgas ja tsiviilobjektide kahjustamist (artikkel 57 lg 2 p 1 a-p ii).

Genfi konventsioonid ja selle lisaprotokollid kui rahvusvahelise humanitaarõiguse kodifikatsioonid toonitavad väljendusrikkalt, et relvakonfliktides ei tohi ära unustada kõige nõrgemaid, s.o neid, kes ei kanna relva ja on vägivaldselt kistud konflikti või on astunud aktiivsest sõjategevusest kõrvale. Neid tuleb kaitsta ja võimaldada vajadusel abi. Eelneva tegevuse teostamiseks on erilise kaitse all ka abi pakkumiseks vajalikud objektid ja muu vara, mida on konventsiooni kohaselt võimalik rünnata vaid sõjalise vajaduse eksisteerimisel.

2.2.4. Protokoll süüterelvade kasutamise keelustamise ja piiramise kohta

Süüterelvade kasutamise keelustamise ja piiramise protokoll kuulub ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsiooni juurde, mis on sõlmitud 1980. aasta 10. oktoobril Genfis ja jõustus 2. detsembril 1983. aastal.¹³³ Eesti Vabariigi suhtes jõustusid nimetatud õigusaktid 20. oktoobril 2000. aastal. Kõnealune konventsioon on nn vihmavari, mis hõlmab viit protokoll, kuid ise sisaldab üksnes üldsätteid. Õigusnormid, mis keelavad või piiravad teatud relvade kasutamise, paiknevad konventsiooni protokollides.

Nimetatud õigusaktid on rahvusvahelisel tasandil heaks kiidetud 1980. aastal Genfi desarmeerimiskonverentsil ja keelavad ning piiravad teatud relvaliikide kasutamist, mis on osalisriikidele siduv nii rahu ajal kui väljakuulutatud sõja või okupeerimise korral.¹³⁴ Kõnealune protokoll süüterelvade kasutamise keelustamise ja piiramise kohta käsitleb, nagu ka pealkirjast tuleneb, süüterelvade kasutamist. Süüterelv protokoll tähenduses on relv või laskemoon, mille esmaülesandeks on süüdata objekte või tekitada isikutele põletushaavu sihtmärgile suunatud aine keemilise reaktsiooni tulemusena tekkiva leegi või kuumusega või nende mõlemaga, n.o leegiheitjad, fugassid, mürsud, raketid, granaadid, miinid, pommid ja muud süüteaineid sisaldavad mahutid (artikkel 1 lg 1 p 1). Protokoll kohaselt ei või neid relvi kasutada tsiviilelanikkonna ega tsiviilobjektide vastu.

¹³³ Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon. – RT II 2000, 8, 44.

¹³⁴ Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsiooni ning selle lisaprotokollidega ühinemise seaduse eelnõu (265 SE) teine lugemine. IX Riigikogu stenogramm. III istungjärk. 21.03.2000. – Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&day=22&date=953625600&pkpkaupa=1&paeva_kord=2000006487 (09.04.2015).

Protokolli artikkel 2 lg 4 kohaselt on üldjuhul keelatud rünnata metsa või teisi taimekooslusi. KarS § 104 kohaselt on keelatud keskkonna kahjustamine sõjapidamisviisina, kui sellega tekitatakse keskkonnale suur kahju. Sealjuures on oluline, et keskkonda kahjustati taktikalisel või strateegilisel kaalutlusel ja sõjapidamisviisi rakendamise mõju keskkonnale kujutas endast teo toimepanija peamist eesmärki.¹³⁵ KarS § 354 lg 1 kohaselt on kriminaalkorras karistatav puude või põõsaste kahjustamine või hävitamine, kui sellega on rikutud metsa või muu haljastuse kaitse või kasutamise nõudeid ja tekitatud oluline kahju keskkonnale. Vastavalt metsaseaduse¹³⁶ § 67 lg 2 p-dele 3 ja 5 on keskkonnale tekitatud kahju, kui hävitatakse või kahjustatakse puid, põõsaid, metsakultuuri või looduslikku uuendust nende mehhaanilise vigastamise või kasvutingimuste ebasoodsaks muutmise teel või põhjustatakse metsa põlemist. Oluline kahju võib olla väljendatav aineliselt – ületab vastavalt karistusseadustiku rakendamise seaduse¹³⁷ § 8 p-le 1 kehtivat kuupalga alammäära kümnekordselt või spetsiifiliselt – suure maa-ala, haruldaste puude või põõsaste kahjustamine jms.¹³⁸

Metsa või teiste taimekoosluste ründamine on erandina lubatud protokolli artikkel 2 lg 2 kohaselt sõjalise vajaduse tõttu, s.t kui loodusmaterjali kasutatakse sõdijate või sõjaliste sihtmärkide katmiseks, varjamiseks või maskeerimiseks või kui need on ise sõjalised sihtmärgid. Sõjaline sihtmärk protokolli tähenduses tähendab objekti, mis oma laadi, asukoha, otstarbe või kasutusala tõttu aitab efektiivselt kaasa sõjategevusele ning mille täielik või osaline purustamine, vallutamine või kahjutustamine olukorrast tingituna annab määrava sõjalise kasu.

¹³⁵ J. Tehver. KarS § 104/3. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost), lk 349.

¹³⁶ Metsaseadus. – RT I 2006, 30, 232 ... RT I, 04.03.2015, 10.

¹³⁷ Karistusseadustiku rakendamise seadus. – RT I 2002, 56, 350 ... RT I, 12.07.2014, 6.

¹³⁸ J. Sootak. Kas loodusressursi kasutamine on ühiskonnakahjulik? Eesti karistusõigus looduskeskkonna kaitsel. – Juridica 2007/7, lk 475-477.

3. Rahvusvahelisest tavaõigusest tulenevad õigustavad asjaolud

3.1. Rahvusvaheliste kriminaalkohtute aktides kirjeldatu kui tavaõigus

Rahvusvahelist kriminaalõigust on õiguskirjanduses defineeritud erinevalt. Enamusarvamuse kohaselt hõlmab rahvusvaheline kriminaalõigus kõiki norme, mis loovad, välistavad või muul moel reguleerivad vastutust rahvusvahelise õiguse vastaste kuritegude toimepanemise eest. Rahvusvahelise õiguse vastased kuriteod on sõjakuriteod, inimsusvastased kuriteod, genotsiid ja agressioon.¹³⁹

Gerhard Werle, üks tunnustatumaid rahvusvahelise kriminaalõiguse eksperte, on nimetanud kolm versteposti, mis tähistavad rahvusvahelise kriminaalõiguse arengut. Esimeseks verstepostiks on pärast Teist maailmasõda vormitud Nürnbergi printsiibid, mis on nimetatud Rahvusvahelise Nürnbergi Sõjatribunali hartas, rakendatud Nürnbergi tribunali (*International Military Tribunal*) poolt ja kinnitatud ÜRO Peaassamblee poolt¹⁴⁰ ÜRO Peaassamblee resolutsiooni 177 (II) alusel. Nürnbergi printsiibid on järgmised:

1. printsiip – igaüks, kes paneb toime teo, mis on rahvusvahelise õiguse kohaselt kuritegu, kannab vastutust toimepandud teo eest ja teda on võimalik karistada;
2. printsiip – asjaolu, et rahvusvaheline õigus ei näe ette karistust teo eest, mis on vastavalt rahvusvahelisele õigusele kuritegu, ei vabasta isikut vastutusest;
3. printsiip – asjaolu, et kuriteo rahvusvahelise õiguse mõttes pani toime riigipea või valitsuse liige, ei vabasta isikut vastutusest;
4. printsiip – asjaolu, et isik pani kuriteo toime valitsuse või ülemuse käsul, ei vabasta teda vastutusest, kui tal oli faktiliselt võimalik langetada moraalne otsustus;
5. printsiip – isikul, kelle vastu on esitatud süüdistus rahvusvahelise õiguse kohaselt kuriteo toimepanemise eest, on õigus õiglasele kohtupidamisele;
6. printsiip – rahvusvahelise õiguse vastased kuriteod on järgmised: 1) rahuvastased kuriteod; 2) sõjakuriteod; 3) inimsusvastased kuriteod;
7. printsiip – kaasosalisena rahvusvahelise õiguse vastaste kuritegude toimepanemine on samuti karistatav.¹⁴¹

¹³⁹ G. Werle. *Principles of International Criminal Law*. 2nd ed. Hague: T.M.C. Asser Press 2009, lk 29.

¹⁴⁰ *Ibidem*, lk 3.

¹⁴¹ United Nations General Assembly. Formulation of the Nürnberg Principles. – Yearbook of the International Law Commission 1950/2, lk 374–378.

Nimetatud printsiipe ei kasutatud üksnes Nürnbergis, vaid ka sõjakuritegude menetlemisel Tokyo tribunalis (*International Military Tribunal for the Far East*) ja kõnealused postulaadid on tänaseks saavutanud tavaõiguse staatuse¹⁴² ning moodustavad rahvusvahelise kriminaalõiguse tuuma.¹⁴³ Ühtlasi löid vahetult pärast Teist maailmasõda loodud Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunalid aluse rahvusvahelistele *ad hoc* kohtutele.¹⁴⁴

Teiseks verstapostiks on ÜRO kahe rahvusvahelise *ad hoc* kohtu, Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali (*United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*) ja Ruanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali (*United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda*), loomine ja tegevus, mis kinnitas, et rahvusvahelisel kriminaalõigusel on rahvusvahelise tavaõiguse staatus.¹⁴⁵ Kriminaaltribunalide põhikirjad sätestasid rahvusvahelise kriminaalõiguse põhitunnused, sealhulgas inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude koosseisud.¹⁴⁶ Nimetatud kohtud loodi üldsuse heakskiidul kohaliku riigi nõusolekuta konkreetses riigis toime pandud rahvusvahelise õiguse vastaste kuritegudega tegelemiseks. ÜRO rakendas nimetatud tribunalide loomisel ÜRO põhikirja¹⁴⁷ VII peatükist tulenevat õigust otsustada, missuguseid meetmeid on vaja rakendada säilitamiseks ja taastamiseks rahvusvaheline rahu ning turvalisus.¹⁴⁸ Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal loodi ÜRO 1993. aastal julgeolekunõukogu resolutsiooni nr 808¹⁴⁹ alusel lahendamaks sõjakuritegusid, mis leidsid aset peale 1991. aastat eri etniliste ja religioossete gruppide vahelises sõjalises konfliktis.¹⁵⁰ 1994. aastal loodi ÜRO julgeolekunõukogu resolutsiooni nr 955¹⁵¹ alusel Ruanda Rahvusvaheline Kriminaaltribunal. Ruanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali eesmärgiks oli mõista kohut 1994. aastal aset leidnud genotsiidis osalenud ja rahvusvahelist kriminaalõigust rikkunud isikute üle.

Kolmas verstapost ja ühtlasi rahvusvahelise kriminaalõiguse arengu senine kõrghetk on Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi valmimine ja selle alusel Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomine Haagis. Idee rahvusvahelise kriminaaljurisdiktsiooniga institutsiooni

¹⁴² G. Werle, lk 11.

¹⁴³ *Ibidem*, lk 7, 11.

¹⁴⁴ H. T. King Jr. Without Nuremberg – What? – Washington University Global Studies Law Review 2007/6, No. 3, lk 653.

¹⁴⁵ G. Werle, lk 3.

¹⁴⁶ M. Roger. Rahvusvaheline õiguse kujunemine ÜRO-s ja Eesti võimalused. – Diplomaatia, 2008/2, nr 54.

¹⁴⁷ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95.

¹⁴⁸ A. Cassese. International Criminal Law. 3rd ed. New York: Oxford University Press 2013, lk 113.

¹⁴⁹ United Nations Security Council. Security Council 22. February 1993 Resolution 808. – Arvutivõrgus: <http://www.ohr.int/other-doc/un-res-bih/pdf/808e.pdf> (12.04.2015).

¹⁵⁰ E. Lehis. Rahvusvaheline Jugoslaavia Tribunal. – Juridica 1996/1, lk 31-32.

¹⁵¹ United Nations Security Council. Security Council 8. November 1994 Resolution 955. – Arvutivõrgus: http://www.unmict.org/ictr-remembers/docs/res955-1994_en.pdf (12.04.2015).

loomisest pärineb perioodist pärast Prantsuse-Saksa sõda 1870/71. aastal, kui Rahvusvahelise Punase Risti Komitee president Gustave Moynier nõudis rahvusvahelise kriminaalkohtu loomist, et mõista kohut sõjakurjategijate üle mõlemal sõdival poolel.¹⁵² Tõsisem töö selles vallas algas pärast Teist maailmasõda, kui Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunalides oli edukalt aset leidnud kohtupidamised sõjakurjategijate üle.¹⁵³ Oluline areng alalise rahvusvahelise kriminaalkohtu loomise vallas leidis aset pärast külma sõda. ÜRO Peaassamblee poolt moodustatud Rahvusvahelise Õiguse Komisjon esitas 1994. aastal ÜRO Peaassambleele rahvusvahelise kriminaalkohtu statuudi eelnõu. Nimetatud dokumendi eelnõu läbitöötamiseks moodustati *ad hoc* komisjon ja 1995. aastal otsustati töögrupi loomine, kuhu kaasati ÜRO liikmesriikide, valitsusväliste ja rahvusvaheliste organisatsioonide esindajaid.¹⁵⁴ Töögrupil õnnestus mitmete kompromisside toel välja töötada statuudi eelnõu tekst, mis osutus edukaks. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut võeti vastu 17. juulil 1998. aastal 120 riigi esindaja poolt ÜRO diplomaatilisel konverentsil.¹⁵⁵ Loodud kriminaalkohtu näol oli tegemist esimese alalise rahvusvahelise kriminaalkohtuga ja Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut oli esimene kõikehõlmav rahvusvahelise kriminaalõiguse kodifikatsioon.

Eelnevalt kirjeldatud rahvusvahelise kriminaalõiguse verstaapostides on nimetatud Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunale, samuti Jugoslaavia ja Ruanda kriminaaltribunale. Nimetatud kohtud on *ad hoc* kohtud, st ühekordsed kohtud – need on loodud reageeringuna konkreetse intsidendi toimumisele. Idee nimetatud kohtute loomiseks oli üllas: tuua kuritegude eest vastutavad isikud kohtu ette, saavutada rahu ja taastada piirkonnas normaalne elu. Jugoslaavia ja Ruanda Tribunalide eesmärgina on lisaks välja toodud seal asetsenud sündmusi silmas pidades konflikti osapoolte edasiste kuritegude toimepanemise pidurdamine.¹⁵⁶ Seega toimus Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunalides ning toimub tänaseni Jugoslaavia ja Ruanda kriminaaltribunalides isikute süüdi mõistmine või süütuna vabastamine õigusaktide alusel, mis loodi pärast tegude toime panemist.

Kriminaalõiguse fundamentaalne printsiip on *nullum crimen, nulla poena sine lege*, mis on leidnud kajastamist ka Eesti Vabariigi põhiseaduse § 23 lg-s 1 järgmises sõnastuses: „Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal“ ja peaaegu samas sõnastuses KarS § 2 lg-s 1. Nimetatud põhimõtte sisaldub

¹⁵² H. Satzger. International and European Criminal Law. München: Beck/Hart Publishing 2012, lk 185.

¹⁵³ *Ibidem*, lk 185.

¹⁵⁴ W. A. Schabas, An Introduction to the International Criminal Court. 4th ed. New York: Cambridge University Press 2011, lk 16-17.

¹⁵⁵ A. Roberts, R. Guelff (eds.). Documents on the Laws of War, 3rd ed. New York: Oxford University Press 2000, lk 667.

¹⁵⁶ E. Lehis, lk 31-32.

ka EIÕK artikkel 7 lg-s 1 ja kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti¹⁵⁷ artikkel 15 lg-s 1. Nimetatud printsiibil on kaks tahku. Esiteks, tagasiulatuva kriminaalõiguse keeld ja teiseks, õigusselguse taotlus. Kriminaalvastutus saab baseeruda üksnes keelul, mis kehtis teo toimepanemise ajal.

Kuna rahvusvahelisel kriminaalõigusel on tavaõiguslik olemus, ei ole eelnevalt kirjeldatud nõue põhimõtteliselt täidetav. Kohtud, sh rahvusvahelised *ad hoc* kriminaalkohtud, on tihti pidanud pareerima süüdistusi, et isikute süüdimõistmine rahvusvahelistes süütegudes rikkus *nullum crimen sine lege* põhimõtet. Kõige pinevam oli olukord Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunalide tegutsemise ajal vahetult pärast Teist maailmasõda. Nimetatud kohtute õigustused sillutasid hõlpsama tee järgmistele *ad hoc* rahvusvahelistele kriminaalkohtutele. Vastuväitena süüdistustele esitati, et Nürnbergi Hartas on kodifitseeritud ja tribunali otsustes rakendatud rahvusvahelisi printsiipe.¹⁵⁸ Nürnbergi kohus ise on sedastanud, et tribunali olemasolu ja harta alusel õiguse mõistmine on rahvusvahelise õiguse väljendus, mis eksisteeris tribunali loomise ajal.¹⁵⁹

Seega on põhimõtte *nullum crimen, nulla poena sine lege* asemel rahvusvahelistes kriminaalkohtutes kohaldamist leidnud nõue *nullum crimen sine iure praevia*. Õiguskindlust, isiku usku, et tema heauskset käitumist *ex post facto* hukka ei mõisteta, ei saa siduda kirjutatud seaduse mõistega, mida tuleks käsitleda üksnes tänapäevases õigusriigis tagatava täiendava garantiina.¹⁶⁰ Viimane on sätestatud muuhulgas EIÕK-s, mille artikkel 7 lg 2 ei takista ühegi isiku ükskõik missuguse teo või tegevusetuse, mis selle toimepanemise ajal oli kuritegu tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse üldpõhimõtete järgi, kohtulikku arutamist ja isiku karistamist. Sama kinnitab kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 15 lg 2. Kuivõrd kuriteokoosseis ei pruugi sisalduda kirjalikus dokumendis ja tuleneb tavaõigusest, peavad koosseisu tunnused olema rikkujale üldiselt äratuntavad ja üheselt mõistetavad. Eelnevalt kirjeldatud rahvusvaheliste aktide sätete ideoloogia pärineb Teise maailmasõja lõpust, et pakkuda riikidele võimalus karistada sõjakuritegude toimepanijaid ja teisi isikuid teiste tõsiste rikkumiste eest, mis on sõjas toime pandud.¹⁶¹ Seega rahvusvaheliste

¹⁵⁷ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1994, 10, 11.

¹⁵⁸ United Nations General Assembly. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis, Formulation of Nürnberg Principles. UN Doc. A/CN.4/5 1949, lk 15. – Arvutivõrgus: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf (18.04.2015).

Edaspidi allmärkustes: A/CN.4/5 1949.

¹⁵⁹ A/CN.4/5 1949, lk 38.

¹⁶⁰ A. Parmas. Maailmakriminaalõigus: rahvusvahelis-õigusliku kriminaalvastutuse kontseptsioon. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2005, lk 18.

¹⁶¹ A. Mowbray. European Convention on Human Rights. Cases, Materials, and Commentary. 3rd ed. *Sine loco*: Oxford University Press 2012, lk 486.

ad hoc tribunalide elujõulisus peitub suuresti võimes otsuseid põhistada tuginedes tavaõigusele, mida riigid kehtivana tunnistavad.

Rahvusvaheline Kriminaalkohus siinkohal eristub teistest rahvusvahelistest kohtutest – rahvusvahelised *ad hoc* tribunalid, nagu näiteks Nürnbergi sõjatribunal, tuletavad osa legitiimsusest, olles vastulause hiljutistele metsikustele ja võivad seetõttu lubada mõningast improviseerimist. Alaline kohus seda endale lubada ei saa.¹⁶² Esiteks on Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi artikkel 1 kohaselt Rahvusvaheline Kriminaalkohus alaline institutsioon. Teiseks sätestab statuudi artikkel 11 lg 1, et kohtul on jurisdiktsioon vaid selliste kuritegude suhtes, mis on toime pandud pärast statuudi jõustumist. Sama artikli lg 2 kohaselt, kui riik ühineb statuudiga pärast selle jõustumist, on kohtul jurisdiktsioon vaid selliste kuritegude suhtes, mis on toime pandud pärast statuudi jõustumist selles riigis, välja arvatud juhul, kui riik ei ole teinud deklaratsiooni artikli 12 lõike 3 kohaselt. Seega ei tõusetu Rahvusvahelise Kriminaalkohtu puhul selle aspekti osas küsimus võimaliku *nullum crimen sine lege* põhimõtte rikkumisest.

EIK praktikas on küsimus *nullum crimen sine lege* põhimõtte võimaliku rikkumise osas tõusetunud muuhulgas lahendis Kononov vs Läti,¹⁶³ kus apelleeriti EIÕK artikkel 7 lg 1 rikkumisele, sest Läti oli isiku mõistnud süüdi 1944. aastal üheksa külaelaniku tapmises Valgevenes. EIK leidis, et kuna tegude iseloom, piinamine ja tapmine, oli „rängelt ebaseaduslik“ ja ka pelgalt põgusa analüüsi tulemusena oleks isikul olnud võimalik sedastada, et nende tegude toimepanemisega riskib ta sõjaõiguse ja -tava rikkumisega, mis võib viia tema süüdimõistmiseni kriminaalkorras, ei ole isiku süüdi mõistmisega rikutud konventsiooni artikkel 7 lg-t 1. Väitega, et isik on süüdi mõistetud *nullum crimen, nulla poena sine lege* põhimõtet rikkudes, on silmitsi seisnud ka Eesti kohtud. EIK leidis 17. jaanuari 2006. a otsuses Kolk ja Kislõi vs Eesti,¹⁶⁴ et kuigi küüditamine ei olnud teo toimepanemise hetkel, s.o 1949. aastal kehtinud Vene NFSV kriminaalkoodeksi järgi kuritegu, pidasid tsiviliseeritud riigid 1949. aastal küüditamist inimsusevastaseks kuriteoks. Seda kinnitab asjaolu, et Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali 1945. aasta põhikirja artikli 6 p-s c oli tsiviilelanike deporteerimine sõnaselgelt määratletud inimsusevastase kuriteona. Inimsusevastaste kuritegudega seotud põhimõtete universaalset kehtivust kinnitasid muuhulgas ÜRO Peaassamblee 11. detsembri 1946. aasta resolutsioon nr 95 ja 1948. aastal ÜRO Peaassamblee

¹⁶² J. Klabbers, lk 222.

¹⁶³ EIKo 17.05.2010, 36376/04, *Kononov vs Läti*.

¹⁶⁴ EIKo 17.01.2006, 23052/04, 24018/04, *Kolk ja Kislõi vs Eesti*.

loodud Rahvusvahelise Õiguse Komisjon. Kaebajate teod olid nende toimepanemise hetkel rahvusvahelise õiguse järgi kuriteod.

3.2. Rahvusvahelistes *ad hoc* kohtute põhimäärustes esinevad õigustavad asjaolud

Käesoleva alapeatüki raames käsitletakse neid *ad hoc* kohtuid, mis on loodud kas rahvusvahelise kokkuleppena mitmete rahvusvahelise õiguse subjektide poolt või ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonidega, olles selliselt rahvusvahelisteks institutsioonideks. Käesolevalt ei peatuta kohtutel nagu Sierra Leone, Liibanoni, Kambodža ja Ida-Timori erikohtud, mis ei kuulu otseselt siseriiklikku kohtusüsteemi ega ole samas täielikult rahvusvahelised institutsioonid, tegutsedes kombineeritult nii siseriikliku õiguse kui rahvusvahelise õiguse alusel.

Peale Teist maailmasõda allkirjastati USA, Prantsusmaa, Suurbritannia ja Nõukogude Liidu poolt 8. augustil 1945. aastal Londoni kokkulepe,¹⁶⁵ mille lisaks oli Rahvusvahelise Sõjatribunali harta, mida kutsutakse ka Nürnbergi hartaks. Nimetatud dokumenti on rahvusvahelise kriminaalõiguse asjatundjad kutsunud rahvusvahelise kriminaalõiguse sünnitunnistuseks.¹⁶⁶ Tribunali jurisdiktsiooni alla kuulusid harta¹⁶⁷ artikkel 6 kohaselt suurimate teljeriikide sõjakurjategijate karistamine, hoolimata sellest, kas tegu oli üksikisikute või organisatsioonide liikmetega, kes olid toime pannud rahuvastaseid kuritegusid, sõjakuritegusid ja inimsusvastaseid kuritegusid. Nürnbergi hartast pärinevaid printsiipe kohaldati paralleelselt kohtupidamisega Nürnbergis ka Tokyo tribunalis sõjakurjategijate üle kohtumõistmisel, sest Kaug-Ida Rahvusvahelise Sõjatribunali harta, mida on tihti kutsutud ka Tokyo hartaks, järgib pea sõna-sõnalt Nürnbergi hartat. Tokyo harta loodi 1946. aastal, et mõista kohut jaapanlastest sõjakurjategijate üle, kes olid toime pannud rahuvastaseid kuritegusid, sõjakuritegusid või inimsusvastaseid kuritegusid.¹⁶⁸

Mitmed rahvusvahelise kriminaalõiguse asjatundjad on avaldanud, et Nürnbergi ja Tokyo hartades ei ole kirjeldatud ühtegi kriminaalvastutust välistavat asjaolu ja ainus efektiivne kaitse

¹⁶⁵ Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major Criminals of the European Axis. 08.08.1945. – D. Schindler, J. Toman (eds.). The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1988, lk 911-919.

¹⁶⁶ G. Werle, lk 7.

¹⁶⁷ Constitution of the International Military Tribunal, 08.08.1945. – D. Schindler, J. Toman (eds.). The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1988, lk 913-920.

¹⁶⁸ M. Scaliotti, lk 115.

tribunali ees oli seada kahtluse alla tõendite piisavus.¹⁶⁹ Tõsi on see, et erinevalt Rahvusvahelise Kriminaalkohtu statuudis kirjeldatust puudub nimetatud hartades analoogne norm, mis sätestaks sõnaselgelt kriminaalvastutust välistavad asjaolud. Ka ei tunnistatud kuritegude menetlemisel kohtus vastutust välistavaks asjaoluks käsu täitmist, mis seniajani oli seda rolli täitnud. Nimelt vastavalt Teise maailmasõja eelsele sõjaõiguse kohtupraktikale oli käsu täitmine lõplikuks kaitseks süüdimõistmise eest ja kui isik tugines asjaolule, et pani teo toime ülemuse käsul, vabanes vastutusest.¹⁷⁰

Nürnbergi harta artikkel 8 ja Tokyo harta artikkel 6 sätestavad, et kui isik on kuriteo toime pannud vastavalt riigivõimu või sõjaväelise või tsiviilülemuse käsule, ei vabasta see teda vastutusest, kuid võib olenevalt asjaoludest olla käsitletav karistust kergendava asjaoluna. Seega ei välistanud tegutsemine tsiviil- või sõjalise ülema käsu kohaselt isikut automaatselt vastutusest, kuid võis viia kaalutluseni, kas käsku täitev isik tegutses vaba agendina või mitte. Viimasest sõltus käsu täitmise argumendi lülitamine karistust kergendava asjaoluna menetlusse. Kui isikul ei olnud võimalik langetada moraalset otsustust, oli käsu täitmine käsitletav karistust kergendava asjaoluna.¹⁷¹ Nürnbergi tribunal on otsuses selgitanud, et üksikisikutel on rahvusvahelised kohustused, mis prevaleerivad siseriiklike kohustuste ja ülesannete üle – isik, kes rikub sõjaõigust, tappes või piirates teisi, ei saa omandada immuunsust pelgalt asjaolu tõttu, et tegutses käsu alusel. Tribunal on öelnud järgmist: „Sõduri kuulekus ei ole võrreldav roboti kuulekusega. Sõdur on arutlemisvõimeline isik. Ta ei reageeri ja ei ole mõeldud reageerima kui osa masinavärgist. On vaja järeldada, et sõdurilt on nõutud teha kõike, mida ülemus käsib. Kui iga sõjaväelane oleks kohustatud, hoolimata käsu sisust, alluma tingimusteta, võib seersant käskida kapralil tulistada leitnanti, leitnant käskida seersandil tulistada kaptenit ja kapten käskida leitnandil tulistada koloneli ning teo toimepanija igas etapis vabaneks vastutusest.“¹⁷²

Kui eelnevalt kirjeldati kirjanduses avaldatud seisukohta, et Nürnbergi ja Tokyo hartades ei ole nimetatud tegu õigustavaid asjaolusid, siis lõpuni nimetatud tees tõene ei ole. Vastavalt nimetatud hartadele, on tribunalide pädevuses menetleda üksikisiku vastutust muuhulgas sõjakuritegude toimepanemise korral. Sõjakuriteod on sõjaõiguse ja -tava rikkumised, mis on

¹⁶⁹ S. D. Bachmann. The Legacy of the Nuremberg Trials – 60 years on. – Journal of South African Law 2007/3, lk 535.

¹⁷⁰ *Ibidem*, lk 536.

¹⁷¹ United Nations General Assembly. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis. Formulation of Nürnberg Principles. UN Doc. A/CN.4/5 1949, lk 42. – Arvutivõrgus: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf (18.04.2015).

¹⁷² K. J. Heller. The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law. New York: Oxford University Press 2011, lk 299.

eelkõige sunnitööliste või tsiviilisikute tapmine, väärkohtlemine, ebaseaduslik väljasaatmine või ümberasustamine, sõjavangide tapmine ja väärkohtlemine, pantvangide tapmine, avaliku- ja eraomandi rüüstamine, põhjendamatu linnade või külade hävitamine, mis ei ole õigustatud sõjalise vajadusega. Refereeritud sätte lõpp tekitab küsimuse, kas sõjakuritegude definitsioonist tulenev õigustus – sõjaline vajadus – on käsitletav koosseisu või õigusvastasust välistava asjaoluna. Dilemma on seda enam põhjendatud, et süüteo koosseisu ja õigusvastasuse tasand on mõneti kattuvad.¹⁷³

Süüteo koosseis on KarS § 12 kohaselt KarS-i eriosas või muus seaduses sätestatud karistatava teo kirjeldus. Süüteo koosseis, olles deliktstruktuuri esimene tasand, täidab süsteemifunktsiooni – rõhutab deliktstruktuuri eri tasandite olemasolu ning eristab esimese ja teise tasandi.¹⁷⁴ Valitsev arvamus on seisukohal, et koosseisupärasus on õigusvastasuse *ratio cognoscendi*. Koosseisupärasus on üksnes vahend, et näha, ära tunda tüüpilist õigusvastast käitumist. Objektiivne süüteo koosseis moodustub objektiivsetest, välismaailmas ilmnevatest asjaoludest ja näitab, kes mida teeb.¹⁷⁵ Olenevalt koosseisust ja koosseisutüübist võib objektiivne koosseis moodustuda järgmistest elementidest: objekt, subjekt, tegu, tagajärg, seos teo ja tagajärje vahel. Teine aste on õigusvastasus, kus antakse teole õiguslik hinnang ja kirjeldatakse, kas käesoleval juhul on õigushüve kahjustatud või mitte. Seda aga ei saa teha teisiti kui koosseisu vahendina kasutades, st ei saa hakata karistusõiguslikult hindama mittekosseisupärast tegu.¹⁷⁶

Kui kasutada analoogia korras kannatanu nõusoleku ja loa temaatikat, siis on koosseis välistatud, kui nõusoleku andmine kujutab endast isiku tegutsemist õigushüve raames, nt on vargus välistatud, kui omanik on nõus asja äravõtmisega.¹⁷⁷ Luba kui õigusvastasust välistav asjaolu esineb siis, kui õigushüve kahjustamine leiab siiski aset, kuigi õigushüve valdaja loal – teoga ei kahjustata mitte lihtsalt objekti nagu on see nõusoleku korral, vaid õigushüve.¹⁷⁸ „Õigushüve ei ole mitte konkreetne objekt, vaid objekti käsutamise võimalusest tulenev vabadus.“¹⁷⁹ Vara hävitamise või hõivamise puhul on kaitstavaks õiguseks omandiõigus. Omandiõigus on vara hävitamise ja hõivamise puhul kahjustatud ka siis, kui hiljem nentida, et tegu on õigustatud sõjalisest või konflikti vajadusest tingituna.

¹⁷³ J. Sootak 2010, lk 329.

¹⁷⁴ *Ibidem*, lk 227-228.

¹⁷⁵ *Ibidem*, lk 240.

¹⁷⁶ *Ibidem*, lk 331.

¹⁷⁷ *Ibidem*, lk 407-408.

¹⁷⁸ *Ibidem*, lk 409.

¹⁷⁹ *Ibidem*, lk 407.

Seega, kui toime on pandud tsiviilisikute tapmine, väärkohtlemine, ebaseaduslik väljasaatmine, ümberasustamine, sõjavangide tapmine ja väärkohtlemine või muu sõjaõigust või -tava rikkuv tegu, siis hoolimata hilisemast nentimisest, et tegu pandi toime sõjalisest vajadusest tingituna, on õigushüve rikutud. Täpsemalt öeldes ei ole austatud inimväärtustest lugupidavat sõjapidamist ja inimlikkust sõjas. Samuti ei mahu asjaolu, et tegu pandi toime tingituna sõjalisest vajadusest, eelnevalt nimetatud objektiivse koosseisu elementide hulka. Seega sõjakuritegude definitsiooni lõpetav klausel „sõjaline vajadus“ ei välista koosseisu, vaid õigusvastasuse, olles tribunalide hartas ainsaks õigusvastasust välistavaks asjaoluks.

Jugoslaavia tribunal loodi rahvusvahelise *ad hoc* kohtuna lahendamaks sõjakuritegusid, mis leidsid aset peale 1991. aastat endise Jugoslaavia territooriumil raskeid humanitaarõiguse rikkumisi toime pannud isikute vastutusele võtmiseks eri etniliste ja religioossete gruppide vahelise sõjalise konflikti käigus.¹⁸⁰ Rahvusvahelist tribunali ajendasid 1993. aastal looma järgmised kaks asjaolu: esiteks, edu täielik puudumine rahu saavutamisel regioonis; teiseks, vajadus demonstreerida ÜRO aktiivsust ja tahet inimõiguste eest võitlemises.¹⁸¹ Ruanda tribunali statuudi artikkel 1 kohaselt on tribunali pädevuses nende isikute vastutusele võtmine, kes panid toime Ruanda territooriumil 1. jaanuarist kuni 31. detsembrini 1994. aastal rahvusvahelise humanitaarõiguse raskeid rikkumisi või Ruanda kodanikke naaberriikide territooriumil selliste rikkumiste toimepanemise eest. Nimetatud tribunalid ei ole teatud riike esindavad institutsioonid, vaid esindavad kogu rahvusvahelist üldsust. Tribunalide kohtunikud on pärit erinevatest riikidest ja kohtud ise ei ole seotud ühegi riigi seadustega.¹⁸²

Sarnaselt Nürnbergi ja Tokyo hartadele ei näe ka aastakümneid hiljem koostatud Jugoslaavia ja Ruanda kriminaaltribunalide statuudid ette *expressis verbis* karistamist välistavaid asjaolusid ning välistavad sõnaselgelt tsiviil- või sõjalise ülemuse käsu täitmise karistamist välistava asjaoluna. Nimetatud norm paikneb Ruanda sõjatribunali statuudi artikkel 6 lg-s 4 ja Jugoslaavia kriminaaltribunali statuudi artikkel 7 lg-s 4. Sarnaselt Nürnbergi ja Tokyo hartadele näeb Jugoslaavia tribunali statuut ette, et vara ulatuslik hävitamine ja omastamine ning tahtlik linnade ja külade hävitamine võib olla õigustatud sõjalistel kaalutlustel (artikkel 2 p d ja artikkel 3 p b). Samas ei ole Ruanda kriminaaltribunali põhikirjas ära nimetatud isiku karistamist välistava asjaoluna sõjalist vajadust.

¹⁸⁰ Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY Statute), 25.05.1993. – Arvutivõrgus: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/555> (22.04.2015); Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR Statute), 08.11.1994. – Arvutivõrgus: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/565?OpenDocument> (22.04.2015).

¹⁸¹ E. Lehis, lk 31-32.

¹⁸² *Ibidem*.

Eelnevast tulenevalt ei esine rahvusvaheliste *ad hoc* tribunalide statuutides peaaegu üldse asjaolusid, mida oleks võimalik käsitleda õigusvastasust välistava asjaoluna. Samuti on statuutides sõnaselgelt välistatud käsu täitmine tegu õigustava asjaoluna, mis oli varem seda rolli täitnud. Ainsa erandina on võimalik leida Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunalide hartades ning Jugoslaavia kriminaaltribunali statuudis õigusvastasust välistava asjaoluna sõjaline vajadus. Nimetatud õigustuse esinemisel oli õigustatud teatud sõjakuritegude toimepanemine.

3.3. Nürnbergi kohtupidamistel kirjeldatud õigustavad asjaolud

Kuigi üheski *ad hoc* rahvusvahelise kriminaalkohtu põhikirjas ei ole artiklit kriminaalvastutust välistavate asjaolude kohta ja vaid ridade vahelt lugedes, sõjakuritegusid puudutavast artiklist, võib Nürnbergi ja Tokyo tribunalide hartadest ning Jugoslaavia kriminaaltribunali statuudist leida ühe tegu õigustava asjaolu – sõjaline vajadus, on tribunalid otsustes mitmel juhul kirjeldanud asjaolusid, mis välistavad isiku süüdimõistmise.

Rahvusvahelise Sõjatribunali loomine Nürnbergis oli oluliseks verstapostiks rahvusvahelise kriminaalõiguse arengul¹⁸³ – sellega loodi uusi reegleid ja raiuti kivisse vanu. Kuigi sõjatribunalid on eksisteerinud pikka aega, ei oma ükski neist seesugust pretsedendiväärtust, nagu on omistatud Nürnbergi sõjatribunalile.¹⁸⁴ Üks olulisemaid panuseid oli asjaolu, et Nürnbergi tribunali hartas oli esmakordselt käsitletud üksikisikuid kriminaalkorras vastutavatena rahvusvahelise õiguse alusel.¹⁸⁵ Rahvusvahelise Sõjatribunali otsuses on sedastatud järgnev: „Rahvusvahelise õiguse vastased kuriteod on sooritatud inimeste poolt mitte abstraktsete ühenduste ja ainult üksikisikute karistamise läbi, kes on need kuriteod toime pannud, saab rahvusvahelise õiguse norme täita.“¹⁸⁶ Tribunali kõige olulisem ja ühtlasi kõige vähem vaidlusi tekitanud panus rahvusvahelise kriminaalõiguse arengusse on tunnustatud rahvusvahelise kriminaalõiguse printsiipide defineerimine.¹⁸⁷ Nürnbergi tribunal oli eeskujuks järgnevate *ad hoc* kohtute kujunemisele ja seega on paslik õigustavaid asjaolusid otsida eelõige Nürnbergi tribunali otsuste hulgast.

Rahvusvaheline Sõjatribunal Nürnbergis, mille ülesandeks oli kohut mõista suurimate sõjakurjategijate üle, oli osa Nürnbergi kohtuprotsessidest, mis leidsid aset aastatel 1945-1949

¹⁸³ L. Leibman. From Nuremberg to Bosnia: Consistent Application of International Law. – Cleveland State Law Review 1994/42, lk 705.

¹⁸⁴ *Ibidem*, lk 707.

¹⁸⁵ G. Werle, lk 7.

¹⁸⁶ IMT 01.10.1946, *Prokurör vs H. W. Göring et al.* (Trial of the Major War Criminals). – The Trial of German Major War Criminals, Proceedings of the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg, Germany. Nuremberg 14. November 1945 – 1. October 1946. Part 22. London: H. M. Stationery Office 1950, lk 447.

¹⁸⁷ S. D. Bachmann, lk 548.

Nürnbergis. Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtupidamisel formuleerusid Nürnbergi printsiibid, mida kasutati ka Nürnbergi järelprotsessides Nürnbergi sõjatribunalides. Nimetatud kaksteist protsessi kannavad järgmisi nimetusi: *Medical, Milch, Justice, Pohl, Flick, IG Farben, Hostage, RuSHA, Einsatzgruppen, Krupp, Ministries, High Command*.¹⁸⁸ Järelprotsesside alusdokumendiks olid Kontrollikoja 10. seadus¹⁸⁹ ja protsessi reguleeris määrus nr 7,¹⁹⁰ mille artikkel 10 sätestas ühtlasi, et kohtupidamisel ei tohi vastuollu minna Rahvusvahelise Sõjatribunali otsusega. Kohtuotsused nimetatud kaheteistkümne protsessi osas mõjutavad tänaseni rahvusvahelist kriminaalõigust.¹⁹¹

Analüüsides kohtulahendeid rõhuasetusega isiku süüdimõistmist välistavatel asjaoludel, tuleb silmas pidada, et tribunalide kohaldatav kriminaalõigus ei ole dogmaatiliselt samane Eesti õigusega. Rahvusvahelise kriminaalõiguse üldosa küsimused olid kuni Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomiseni lahendamata, sest ei Teise maailmasõja järgsed Nürnbergi ja Tokyo tribunalid ega hilisemad Jugoslaavia ja Ruanda tribunalid ei ole praktikas enda poolt rakendatavat kuriteokontseptsiooni lahti seletanud. Kohtupraktika pinnalt on sedastatav, et 20. sajandi esimesel poolel aset leidnud kohtupidamisel kasutati dihhotoomilist kuriteomääratlust. Eelnevast nähtuvalt tuleb asjaolude puhul, mis välistavad Nürnbergi tribunalide kohtupraktika kohaselt isiku vastutuse, teha elementide Eesti õigusesse ülekandmisel vahet, kas tribunalides, sh Nürnbergi tribunaalis kirjeldatud vastutust välistavad asjaolud välistavad teo koosseisu, õigusvastasuse või süü.

Pea pooltes Nürnbergi tribunalide otsustes tugineti kuriteo toimepanemise kaitseargumendina hädaseisundile, sealjuures eelkõige sunnihädaseisundile. Tribunal tunnistas üldreeglina hädaseisundit tegu õigustava asjaoluna. Näiteks on Nürnbergi kohtuprotsessil nenditud, et ei ole olemas õigusakti, mis nõuab, et süütu mees peab kaotama elu või saama tõsiselt vigastatud, et vältida kuriteo toimepanemist, mida ta ise sisimas hukka mõistab.¹⁹² Samas leiti kohtuotsustes enamasti, et käesolevate asjaolude pinnalt ei saa isiku tegu hädaseisundiga õigustada, sest puudusid hädaseisundi obligatoorsed elemendid.¹⁹³ Olgu täiendavalt öeldud, et

¹⁸⁸ Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Vol. I. Washington: Government Printing Office *sine anno*, lk VII.

¹⁸⁹ Control Council Law No. 10. Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity. – Arvutivõrgus: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp> (08.04.2015).

¹⁹⁰ Ordinance No. 7. Organization and Power of Certain Military Tribunals. – Arvutivõrgus: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imt07.asp>. (08.04.2015).

¹⁹¹ G. Werle, lk 13.

¹⁹² NMT 8-9.04.1948, *USA vs Otto Ohlendorf et al.* – Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Vol. IV. Washington: Government Printing Office *sine anno*, lk 480.

Edaspidi allmärkustes: Einsatzgruppen Case.

¹⁹³ G. Werle, lk 205.

hädaseisundi esinemist õigustava asjaoluna on tunnistanud ka kõik teised rahvusvahelised tribunaliid ja leidnud, et õiguspärane sundus teo toimepanemiseks päädib isiku õigeksmõistmisega ja mitte ainult ei kergenda karistust.¹⁹⁴

Hädaseisundi tähistamiseks on kasutatud paralleelselt termineid sundus (*duress*) ja vajadus (*necessity*), tegemata neil sisulist vahet. Viimane on rahvusvahelises kriminaalõiguses küllaltki levinud. Tehnilises mõttes on vajadus laiem termin, mis viitab ohust elule või jäseme kaotusele, mis pärineb objektiivsetest asjaoludest nagu näiteks loodusjõududest, majanduslikest raskustest, looma rünnakust.¹⁹⁵ Sunduse korral on isik sunnitud kuritegu toime panema ohust elule või jäseme kaotusele, mis tuleneb teisest inimesest.¹⁹⁶ Eesti karistusõigus tunneb hädaseisundi eriliigina sunnihädaseisundit, mis tekib juhul, kui ohu allikas ise on hädaseisundis, st kahjustab kannatanu asja, sest teda sunnitakse selleks näiteks tapmise ähvardusel.¹⁹⁷ Seega on sundus rahvusvahelise õiguse mõttes samane sunnihädaseisundiga Eesti siseriiklikus õiguses.

Hädaseisundi olukord tuvastati viie elemendi olemasolul. Esiteks pidi kuritegu olema sooritatud vastusena tõelisele kurjusele.¹⁹⁸ Eelnevat sõnapaari ei ole kohtud lahti seletanud, kuid võib arvata, et kurjus pidi hõlmama füüsilise vägivalla võimalust. Seega tuli tuvastada, kas süüdistatav oli olukorras, kus teo tegemata jätmise korral oleks ta rängalt kannatanud. Hirm vara kaotuse üle ei võimaldanud enda tegevust õigustada hädaseisundiga.¹⁹⁹ Teiseks pidi tõeline kurjus olema vahetu, tõeline ja vältimatu. Sõnapaari „vahetu oht“ tuli suhtuda mõistlikult, mis tähendab, et enda kaitsmiseks ei pidanud ära ootama hetke, mil piltlikult öeldes on isikul relv oimukohal.²⁰⁰ Kolmandaks, isikul ei olnud teisi alternatiive ohu tõrjumiseks, kui sooritada kuritegu.²⁰¹ Kahju, mida isik tekitas, pidi olema proportsionaalne kahjuga, mida „tõeline kurjus“ ähvardas.²⁰² Viiendaks, isiku puhul ei ole *mens rea* tajutav, kuna isik oli kuritegu toime pannes märkimisväärse surve all. Just selle surve tõttu oli isik toime pannud kuriteo, mida ta

¹⁹⁴ K. J. Heller, lk 302.

¹⁹⁵ ICTY 07.10.1997, IT-96-22-A, *Prokurör vs Erdemovic*.

¹⁹⁶ W. A. Schabas, lk 242.

¹⁹⁷ J. Sootak 2010, lk 387.

¹⁹⁸ NMT 31.07.1948, *USA vs A. Krupp et al.* – Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Vol. IX. Washington: Government Printing Office 1950, lk 1436.

Edaspidi allmärkustes: NMT Krupp Case.

¹⁹⁹ NMT Krupp Case, lk 1445.

²⁰⁰ NMT Einsatzgruppen Case, lk 480.

²⁰¹ NMT Krupp Case, lk 1436.

²⁰² NMT Einsatzgruppen Case, lk 471.

tavapärasest olukorras teinud ei oleks. Kui süüdistatav oleks süüteo sooritanud ka surve puudumisel, ei saanud ta tugineda hädaseisundile.²⁰³

Hädakaitsele kui õigustavale asjaolule tugineti oluliselt vähem kui hädaseisundile. Nürnbergi kohtute praktikas esineb argumente, kus süüdistatavad nägid end teostavat kollektiivset hädakaitset või individuaalset hädakaitset. Kõige enam tugineti kollektiivsele hädakaitsele ja eelkõige selleks, et õigustada juutide süstemaatilist tapmist Teise maailmasõja kestel.²⁰⁴ Kohtusaalis toodi mitmel korral välja, et kuriteod olid vajalikud Saksamaa kaitsmiseks juutide eest. Kohtupidamisel nenditi, et hädakaitse kui õigustav asjaolu tõepoolest eksisteerib vähemasti teoorias kaitseargumendina rahvusvahelises õiguses sõjakuritegude või inimsusvastaste kuritegude toimepanemise korral, kuid oht riigi julgeolekule ei õigusta sõjaõiguse rikkumisi, mis keelas tsiviilisikute tapmise põhjusel, et neid nähti ohtlikena.²⁰⁵

Hoolimata asjaolust, et Rahvusvahelise Sõjatribunali hartas või Kontrollikoja 10. seaduses ei ole peale sõjalise vajaduse muid koosseisupäraseid tegusid õigustavaid asjaolusid ette nähtud, on kohtupidamistel Nürnbergis arutletud mitmesuguste õigustavate asjaolude üle. Teo õigusvastasust välistavate asjaoludena on kohtupidamisel nenditud hädakaitse ja hädaseisundi esinemist. Samuti on tribunali poolt kirjeldatud kriteeriume, mille esinemisel on õigustatud hädakaitsetegevus või hädaseisundist tulenev kaitsetegevus. Ühe immanentse elemendina on kirjeldatud, et ründe objekt või ohus olev väärtus oli elu või tervis – hirm vara kaotuse üle ei võimaldanud enda tegevust õigustada hädaseisundiga.

3.4. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis kirjeldatud õigustavad asjaolud

Kui ideed rahvusvahelise kriminaaljuriidiksiooniga institutsiooni loomisest pärinevad perioodist pärast Esimest maailmasõda,²⁰⁶ siis tõsisem töö selles vallas algas Teise maailmasõja järgselt, kui Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunalidel toimunud arengute valguses moodustati ÜRO Peaassamblee poolt Rahvusvahelise Õiguse Komisjon, mille ülesandeks oli rahvusvahelise õiguse kodifitseerimine ja arendamine.²⁰⁷ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut võeti

²⁰³ NMT Krupp Case, lk 1438.

²⁰⁴ K. J. Heller, lk 305.

²⁰⁵ NMT Krupp Case, lk 1437.

²⁰⁶ A. Cassese, P. Gaeta, J. R. W. D. Jones. (eds.). The Rome Statute of the International Criminal Court: a commentary. Vol. 1. Oxford: Oxford University Press 2002, lk 4-5.

²⁰⁷ W. A. Schabas, lk 8.

vastu 17. juulil 1998. aastal 120 riigi esindaja poolt ÜRO diplomaatilisel konverentsil, mille alusel loodi Rahvusvaheline Kriminaalkohus²⁰⁸ ja jõustus Eesti suhtes 1. juulil 2002.²⁰⁹

Rooma statuudi artikkel 1 kohaselt on Rahvusvahelise Kriminaalkohtu pädevus piiritletud isikute suhtes jurisdiktsiooni teostamisega, kes on toime pannud rasked rahvusvahelised kuriteod, milleks on genotsiid, inimsusvastased kuriteod, sõjakuriteod ja agressioon. Nimetatud kuriteod on Eestis karistatavad KarS §-de 89-91, §-de 95-99, §-de 100¹-104, §-de 106-108 alusel. Kuivõrd kohtu pädevus on piiritletud võimalusega üksnes teatud kuritegusid menetleda, võiks järeldada, et statuudis kirjeldatud kriminaalvastutust välistavad asjaolud on mõeldud karistusõigusliku hinnangu andmiseks just nimetatud kuriteokoosseisude osas. Käesoleva magistritöö autor on seisukohal, et statuudis nimetatud kriminaalvastutust välistavad asjaolud on universaalsed. Seda ühelt poolt põhjusel, et võimalikud isiku vastutust välistavad asjaolud on paigutatud jao alla, mille pealkirjaks on „Kriminaalõiguse üldpõhimõtted“. Veel enam, Rooma statuudis kirjeldatud karistamist välistavate asjaolude juured on kaugel ajaloos – on ju ka mitmed õigusajaloolased öelnud, et Rooma statuut kodifitseerib tavaõigust. Näiteks on hädakaitse instituuti kirjeldatud juba 2. sajandil. Rooma jurist Julius Paulus Prudentissimus on öelnud: „*Vim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt*,“²¹⁰ st jõu kasutamist kaitsmaks vägivalla vastu lubavad kõik seadused ja kõik õigused. Eelnev viib järelduseni, et kuigi Rooma statuudis kirjeldatud õigustavad asjaolud on statuudi mõtte kohaselt kohaldatavad eelkõige statuudis nimetatud kuriteokoosseisude puhul, on nende tavaõiguslik päritolu see, mis annab võimaluse kohaldada õigustusi ka muude koosseisude puhul.

Rooma statuudis puudub sarnaselt *ad hoc* kohtute põhikirjades kirjeldatule süüteomõiste legaaldefiniitsioon, kuid õigusakti ülesehituse pinnalt võib sedastada, et eristatakse teo objektiivset ja subjektiivset külge ning kriminaalvastutust välistavaid asjaolusid. Statuut oli esimene rahvusvahelise õiguse akt, mis kirjeldas esmakordselt kodifitseerituna detailselt kaitsmisvõtteid.²¹¹ Rooma statuudis ei eristata kriminaalvastutuse välistamise objektiivseid ja subjektiivseid alused, vaid kasutatakse sõnade kombinatsiooni „*exclusion of criminal responsibility*“, mis on tõlkes kriminaalvastutuse välistamine.²¹²

Statuudi loomise ajal käis elav diskussioon selle üle, kas õigusaktis nimetatud kaitsmisvõtete nimekiri peaks olema suletud või avatud. Ühine arusaam oli, et statuudis peaksid olema

²⁰⁸ A. Roberts, R. Guelff (eds.), lk 667.

²⁰⁹ Välisministeeriumi teadaanne. – RT 2002, 24.

²¹⁰ R. Domingo. *The New Global Law. Sine loco*: Cambridge University Press 2011, lk 168.

²¹¹ M. Scaliotti, lk 117.

²¹² *Ibidem*, lk 118.

kirjeldatud kaitseargumentide fundamentaalsed alused. Rooma Konverentsil mõned delegatsioonid nagu Liibüa ja Süüria väljendasid muret, et kui jätta kohtutele võimalus arvestada kriminaalvastutust välistavate asjaoludena ka muid põhjuseid, mida ei ole statuudis kirjeldatud, annaks see kohtule liiga vabad käed. Teised delegatsioonid nagu Lõuna-Aafrika, Portugal, Jaapan, Belgia, Singapur, Keenia ja Korea toetasid kriminaalvastutust välistavate asjaolude avatud nimekirja. Nende argumendiks oli, et seesugune säte on vajalik ettenägematute juhtumite lahendamiseks ja kohtu võimalik avatud nimekirja kuritarvitamine ei ole tõenäoline, kuivõrd kohus pigem ei loo õigust, vaid kohaldab seda.²¹³

Viimaks otsustati diplomaatilisel konverentsil avatud nimekirja kasuks – statuudi artikkel 31 lg 3 sätestab: „Kohtuistungil võib kohus arvestada ka lõikes 1 sätestamata kriminaalvastutust välistava asjaolu juhul, kus see on tuletatud artiklis 21 ette nähtud kohaldatavast õigusest.“ Artikli 21 järgi rakendab kohus eelkõige statuuti, „kuritegude elemente“ ning kohtu protseduuri- ja tõendite esitamise reegleid. Teisena, kus see on sobilik, asjakohaseid lepinguid ja rahvusvahelise õiguse põhimõtteid ning norme, sealhulgas relvakonflikte reguleeriva rahvusvahelise õiguse kindlaksmääratud põhimõtteid. Eeltoodu puudumisel õiguse üldpõhimõtteid, mille kohus tuletab maailma siseriiklikest õigussüsteemidest, sealhulgas nende riikide siseriiklikust õigusest, kellel oleks tavaliselt asjaomase kuriteo suhtes jurisdiktsioon, kui sellised põhimõtted on kooskõlas statuudi, rahvusvahelise õiguse ning rahvusvaheliselt tunnustatud normide ja standarditega.

Rooma statuudi artiklis 31 on sätestatud kriminaalvastutust välistavad asjaolud, milleks on vaimuhaigus või -puue, joove, hädakaitse ja sundus või vajadus. Isikut ei karistata teo eest ka siis, kui esineb asjaolueksimus (artikkel 32 lg 1) või isik tegutses ülemuse käsu või seadusliku ettekirjutuse alusel (artikkel 33). Analüüsides statuudis kirjeldatud kriminaalvastutust välistavaid asjaolusid, tuleb silmas pidada, et rahvusvahelises kriminaalõiguses ei ole kolmeastmelist deliktistruktuuri nagu on Eestis või Saksamaal. Statuudis välja toodud asjaoludest osad on need, mida Eesti õigusesse üle kandes tuleb käsitleda puudusena koosseisus. Samuti leidub neid, mida tuleb kohelda süüd välistavate asjaoludena. Näiteks ei ole isik kriminaalkorras vastutav, kui oma tegevuse ajal kannatab vaimuhaiguse või -puude all, mis ei võimalda tal tunnetada oma tegevuse ebaseaduslikkust või olemust või juhtida oma tegusid vastavalt õiguse nõuetele (artikkel 31 lg 1 p a), isik on sellises uimastatud seisundis, mis ei

²¹³ M. Scaliotti, lk 119.

võimalda tal tunnetada oma tegevuse ebaseaduslikkust või olemust või juhtida oma tegusid õiguse nõuetega kooskõlas (artikkel 31 lg 1 p b).

Rooma statuudis nimetatud kriminaalvastutust välistavatest asjaoludest on tegu õigustavateks asjaoludeks tegutsemine hädakaitse seisundis või sunduse või vajaduse tõttu, ülemuse käsu või seadusliku ettekirjutuse ajendil. Statuudis on läbivalt nimetatud õigustava asjaoluna ka otseseid sõjalisi vajadusi (nt artikkel 8 lg 2 p b a-p xiii).

Isik tegutseb Rooma statuudi mõttes hädakaitse seisundis, kui kaitseb iseennast või teist isikut või sõjakuritegude puhul enda ja teise isiku ellujäämiseks või sõjalise missiooni täideviimiseks vajalikku vara tegeliku ja ebaseadusliku jõu kasutamise eest viisil, mis on proportsionaalne võrreldes isikut, teist isikut või vara ähvardava ohu suurusega (artikkel 31 lg 1 p c).

Sätte sõnastus ei sündinud vastuoludeta. Aktiivne diskussioon vallandus küsimuse ümber, kas lisada õigus kaitsta hädakaitse vormis vara või mitte. Üks ettepanekuid oli lisada õigus hädakaitsega õigustada eluks vajaliku vara kaitset, sh kodu. Teine vastuoluline teema, mis arutelul Rooma statuudi sõnastuse üle tõusetus, oli küsimus, kuidas käsitleda isiklikku hädakaitseõigust olukorras, kus isik tegutseb kollektiivse hädakaitse egiidi all. Mitmed delegatsioonid, sh Saksamaa, Uus-Meremaa, olid mures, et nõustutakse liiga laia hädakaitse definitsiooniga. Leiti, et kui ka riik kasutab jõudu, et end kaitsta, ei muuda see legitiimseks üksikisikute poolt toime pandud rahvusvahelisi kuritegusid.²¹⁴

Lõppeks sõnastati säte selliselt, et hädakaitse tegutsemisega saab isik kaitsta järgmist:

- 1) iseennast või
- 2) teist isikut või
- 3) sõjakuritegude korral vara, mis on vajalik ellujäämiseks või
- 4) sõjakuritegude korral vara, mis on vajalik sõjalise missiooni läbiviimiseks.

Seega ei ole nimetatud institutsioon käesoleval juhul käsitletav üksnes enesekaitsena, vaid ka kohaldatav juhtumitel, mil on vajalik abi osutada teise inimese kaitsmiseks – hädaabi. Institutsiooni on laiendatud selliselt, et teatud juhtudel saab hädakaitsega kaitsta ka vara, kuigi seda mitte igal juhul. Juhtumite ring on piiratud eluliselt vajaliku vara kaitsmisega ja sündmustega, mil vara on vajalik sõjalise missiooni läbiviimiseks. Viimane viitab, et tegu on seesuguse õigustava asjaoluga nagu „sõjaline vajadus“.

²¹⁴ M. Scaliotti, lk 166.

Statuudi sõnastuse kohaselt on lisaks eelnevalt kirjeldatud kaitstavate isikute või objektide olemasolule oluline tuvastada neli elementi:

- 1) rünne on õigusvastane,
- 2) rünne on vahetult eesmisev,
- 3) rünnet tõrjuv või lõpetav tegu on toime pandud viisil, mis on proportsionaalne ohu astmega, mis pärineb ründajalt isikule, teisele isikule või varale,
- 4) rikkumised on toime pannud enda või kolmanda isiku elu või eluks vajaliku vara kaitsmise tahtlusega.

Kirjanduses on nimetatud eelnevale lisaks ka nõue, et rünne ei tohi olla tingitud hädakaitse tegutseva isiku enda õigusvastasest käitumisest.²¹⁵

Eelnevast nähtuvalt on hädakaitse puhul sisse toodud Eesti õiguse jaoks mõneti võõras proportsionaalsuse test, mida nähakse eelkõige omal kohal olevana hädakaitseisundis tegutsenud isiku tegevuse hindamisel. Siiski ei maksa end heidutada sõnastuse valikust, sest Rooma statuudis sisalduv nõue, et hädakaitsetegevus peab olema proportsionaalne, vastab Eesti karistusõigusdogmaatika mõttes säästvaima vahendi valiku nõudele ja see ei tähenda taandumiskohustust.²¹⁶

Eelnevast nähtuvalt ei hõlma käesolev säte endas kollektiivset hädakaitseõigust, vaid üksnes üksikisiku õigust, mis on esmapilgul kummastav, kuivõrd rahvusvahelises õiguses, mille subjektid on traditsiooniliselt olnud riigid, oli hädakaitse algupärane tähendus kollektiivne kaitse, kui reaktsioon riigi rünnaku vastu. Sellisena oli hädakaitse mõeldud välistama riigi vastutust.²¹⁷

Kollektiivne õigus hädakaitsele tuleneb ÜRO põhikirja artiklist 51: „Relvastatud kallaletungi puhul organisatsiooni liikmele ei piira käesolev põhikiri mingil määral võõrandamatut õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele, kuni Julgeolekunõukogu ei võta rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks vajalikke meetmeid. Meetmetest, mis organisatsiooni liikmed on võtnud enesekaitseõiguse rakendamiseks, tuleb viivitamatult teatada Julgeolekunõukogule ja need ei tohi mingil viisil riivata Julgeolekunõukogule käesolevas põhikirjas ettenähtud

²¹⁵ A. Cassese (2013), lk 211.

²¹⁶ K. Ambros. Der Allgemeine Teil des Völkerstrafrechts. Ansätze einer Dogmatisierung. Berlin: Duncker & Humblot 2002, lk 830-831.

²¹⁷ M. Scaliotti, lk 158.

volitusi ja vastutust igal ajal selliste aktsioonide ettevõtmiseks, mida ta peab vajalikuks rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks või taastamiseks.“

Isiku käitumine, mis täidab kuriteo koosseisu, kuid on põhjustatud sunniga, surmaga ähvardades või jätkuva või reaalse tõsise kehavigastuse tekitamisega sellele isikule või mõnele muule isikule, ning see isik käitub vajalikul moel ja põhjendatult, vältimaks sellist ähvardust, tingimusel, et ta ei kavatse põhjustada suuremat kahju kui see, mida vältida püütakse (artikkel 31 lg 1 p d), on õigustatud ja selliselt käitunud isik vabaneb vastutusest. Ähvardus võib olla tehtud teise isiku poolt või tekkinud muudel põhjustel, mis ei allu selle isiku kontrollile. Definitsioonist nähtuvalt hõlmab eelnevalt kirjeldatud säte nii üldise hädaseisundi kui ka sunnihädaseisundi olukorra.

Isik saab oma teguviisi õigustada tuginedes hädaseisundi olukorrale, kui esinevad järgmised elemendid:

- 1) isik on toime pannud kuriteo rahvusvahelise õiguse vastu ähvarduse tõttu enda või teise isiku
 - 1.1. surmaga või
 - 1.2. tõsise kehavigastuse tekitamisega,
- 2) isik käitub vajalikul moel ja põhjendatult,
- 3) isik ei kavatse põhjustada suuremat kahju kui see, mida vältida püütakse,
- 4) isik ise ei ole põhjustanud olukorda, mis nõuab temalt hädaseisundi kasutamist.

Kui esimesed kolm kriteeriumi tulenevad otsesõnu artikli sõnastusest, siis neljanda on juurde lisanud kohtupraktika ja kirjandus.²¹⁸

Tulenevalt Rooma statuudis kirjeldatust, saab isik oma tegu õigustada, kui ähvardatakse tema enda või teise isiku elu või kehalist puutumatust. Kusjuures kehalise puutumatuse rikkumise ähvarduse sisuks peab olema tõsise kehalise vigastuse tekitamine. Oht teistele õigushüvedele nagu näiteks omandiõigusele ei anna alust oma tegu õigustada Rooma statuudi artikkel 31 lg 1 p-s d kirjeldatuga. Oht võib tuleneda kolmanda isiku poolt avaldatavast survest, mis viitab sunnihädaseisundi olukorrale või muudest asjaoludest, mis ei allu isiku kontrollile, näiteks loodusjõududest.²¹⁹ Kahe juhtumite ringi puhul on erisuseks asjaolu, et sunnihädaseisundi puhul isik, kes teo toime panijat tegu toime panema sundis, vastutab lõpuleviidud teo eest.

²¹⁸ A. Cassese *et al.* 2011, lk 472.

²¹⁹ *Ibidem*, lk 472.

Näiteks vastutab leitnant süütu tsiviilisiku tapmise eest, mida ta on sundinud sõdurit tegema.²²⁰ Kestev oht, mis ähvardab sättega kaitstavaid õigushüvesid, on ka kõnealuse sättega kaitstud,²²¹ kuid pelgalt kõrgem kahju tekkimise võimalus, nagu näiteks Gestapo kõikjal olek, ei ole piisav.²²²

Isik peab tegutsema vajalikul moel ja põhjendatult. Tegevus on vajalik, kui see on ainus võimalus koheselt oht kõrvaldada ja põhjendatud, kui see on tavaliselt kohane ohu kõrvaldamiseks ja ei põhjusta ebaproportsionaalseid tagajärgi.²²³ Rooma statuudi kohaselt ei tohi hädaseisundis tegutsedes toime panna suuremat kahju, kui loodetakse ära hoida. Kui tegevus vastab eelnevalt kirjeldatud nõuetele, siis võib ka tapmine olla õigustatud.²²⁴ Viimane oli vaidlusteemaks Rooma Konverentsil, kus otsustati üle võtta Euroopa kriminaalõiguse traditsioon, mille kohaselt isiku tapmine sunduse või vajaduse olukorras viimase abinõuna võib jääda karistamata. Vastupidiselt eelnevalt kirjeldatule *common law* süsteemis süütu tsiviilisiku tapmise eest karistatakse alati, kuid kui isik käitus sunduse või vajaduse tõttu, siis võib see olla käsitletav karistust kergendava asjaoluna.²²⁵

Rooma statuudi eelnõusse oli artikkel 31 lg 1 p d osas lisatud märkus, et kui isik teadvalt või ettevaatamatusest viis end olukorda, mis suure tõenäosusega viib ohuni elule või kehalisele puutumatusele, ei vabane isik vastutusest. Lõppeks otsustati, et seesugune otsustus peaks jääma kohtu otsustada. Seega on asjaolu, et isik ei ole põhjustanud olukorda, mis nõuab temalt hädaseisundi kasutamist, hädaseisundi kirjutamata eeldus. Kui isiku teguviisil on üksnes vähene kausaalne seos ohu eksisteerimisega, siis ei välista see võimalust oma tegu õigustada hädaseisundis tegutsemisega.²²⁶

Subjektiivse elemendina on vajalik, et teo toimepanija käitus kuriteokoosseisu täites selleks, et kõrvaldada oht. Tema teiste võimalike motiivide olemasolu ei ole oluline senikaua, kuni isiku tahtlus oli eelkõige suunatud ohu tõrjumisele.²²⁷

Lisaks tegutsemisele hädakaitseisundis või hädaseisundis vabaneb isik õigusvastasuse tasandil kriminaalkorras vastutusest, kui tegu pandi toime vastavalt riigivõimu või sõjaväelise või tsiviilülemuse käsule. Artikkel on üles ehitatud selliselt, et üldjuhul isik ei vabane

²²⁰ *Ibidem*, lk 491.

²²¹ K. Ambos, lk 850.

²²² G. Werle, lk 206.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ M. Scaliotti, lk 157.

²²⁵ G. Werle, lk 207.

²²⁶ *Ibidem*, lk 208.

²²⁷ K. Ambros, lk 852 *et seq.*

vastutusest, kui on toime pannud kuriteo vastavalt riigivõimu või sõjaväelise või tsiviilülemuse käsule, kuid kui esinevad neli immanentset elementi, siis on isiku vastutus toime pandud koosseisupärase teo eest välistatud. Nimetatud elemendid on järgmised:

- 1) isikul oli õiguslik kohustus alluda,
- 2) teo toime pannud isik ei teadnud, et käsk oli õigusvastane,
- 3) käsk ei olnud ilmselgelt õigusvastane,
- 4) käsu järgi tegutsenud isik ei pannud toime genotsiidi või inimsusvastast kuritegu.²²⁸

Distsipliin on sõjaväe alustala. Sõjaväe distsipliin tähendab, et iga alamastme sõjaväelane peab alluma oma ülemuse käskudele ja seljatama loomuliku instinkti päästa iseenda elu.²²⁹ Viimast kinnitab ka kehtiv kaitseväge korralduse seadus²³⁰ (edaspidi KKS), mille § 29 lg 7 kohaselt on käsu saaja kohustatud vastuvaidlematult täitma saadud käsud. KarS § 432 ja § 433 kohaselt on kriminaalkorras karistatavad ülema seadusliku teenistusalase käsu täitmisest keeldumine ja ülema seadusliku teenistusalase käsu täitmata jätmine isiku poolt, kellel on kehtiv distsiplinaarkaristus sellise üleastumise eest. Seega, kui sõdur käsku ei täida, võib ta olla vastutav Eesti puhul kaitseväge korralduse seaduse rikkumise eest ja selle tulemusena saab teda karistada KarS § 432 või § 433 järgi. Samas võib sõdur teatava käsu täitmise korral vastutada käsu täitmise tagajärgede eest koos käsu andjaga. Ajaloos ei ole olnud harvad olukorrad, kus sõdur leiab end dilemma ees, kus tal on ühelt poolt kohustus osana sõjaväe masinavärgist täita käsk ja samal ajal kohustus kodanikuna austada kriminaalõigust.

Rooma statuudis kirjeldatud käsku tuleb interpreteerida laiemalt – see võib olla antud suuliselt, kirjalikult või muul moel väljendatud, kuid peab olema ühenduslülilik antud käsu ja kuriteo vahel. Kui süüdistatav kahtleb, et temalt nõutud tegu või tegevusetus on ebaseaduslik, loetakse, nagu ta oleks teadnud, et käsk on ebaseaduslik.²³¹

Rooma statuut eeldab, et käskude täitmine, mille sisuks on genotsiidi või inimsusvastase kuriteo toime panemine, on illegaalne ja nende illegaalsus on ilmselge keskmisele *ex ante* vaatlejale. Seega ei ole võimalik teguviisi õigustada ülemuse käsule allumisega, kui toime on pandud rahvusliku, etnilise, rassilise või religioosse grupi täielikuks või osaliseks hävitamiseks toime pandud grupi liikmete tapmine, raskete tervisekahjustuste tekitamine või vaimsete kannatuste

²²⁸ M. Scaliotti, lk 137.

²²⁹ Y. Dinstein, The Defence of „Obedience to Superior Orders“ in International Law. *Sine loco*: Oxford University Press 2012, lk 5.

²³⁰ Kaitseväge korralduse seadus RT I 2008, 35, 213 ... RT I, 16.12.2014, 16.

²³¹ M. Klamberg. Commentary Rome Statute: Part 3. – Arvutivõrgus: <http://www.casematrixnetwork.org/cmn-knowledge-hub/icc-commentary-clicc/commentary-rome-statute/commentary-rome-statute-part-3/#c3402> (05.04.2015).

põhjustamine, grupi elukvaliteedi tahtlik halvendamine, mille eesmärgiks on grupi täielik või osaline hävitamine, laste sündi takistavate sunnimeetmete rakendamine grupis, grupi laste sunniviisiline üleviimine teise gruppi. Samuti juhul, kui teadlikult on toime pandud mõrv, hävitamine, orjastamine, elanike väljasaatmine või sunniviisiline ümberasustamine, vangistamine või muu tõsine vabaduse võtmine, mis on vastuolus rahvusvahelise õiguse peamiste normidega, piinamine, vägistamine, seksuaalne ärakasutamine, prostitutsioonile sundimine, sunnitud rasedus, sunniviisiline steriliseerimine või muu samaväärse raskusastmega seksuaalse vägivalla vorm, identifitseeritava grupi või ühisuse tagakiusamine poliitilistel, rassilistel, rahvuslikel, etnilistel, kultuurilistel, religioossetel, soolistel või muudel rahvusvahelise õiguse järgi lubamatuks tunnistatud alustel seoses mõne selles lõikes nimetatud teo või muu kuriteoga, mis kuulub kohtu jurisdiktsiooni, isikute sunnitud kadunuks jäämine, apartheid, muu sarnane ebainimlik tegu, millega tahtlikult põhjustatakse suuri kannatusi või tekitatakse raskeid vaimseid või kehalisi tervisekahjustusi osana massiliselt või süstemaatilistest rünnakust tsiviilelanikkonna vastu.

Statuudis on kolme sätte puhul kirjeldatud, et mitmed muidu rahvusvahelise kriminaalõiguse vastased kuriteod on lubatavad, kui seda nõuavad otseselt sõja vajadused (artikkel 8 lg 2 p b a-p xiii) või konflikti vajadused (artikkel 8 lg 2 p e a-p xii), tegu on tingitud tungivatest sõjalistest põhjustest (artikkel 8 lg 2 p e a-p viii). Nimetatud välistused on kohaldatavad üksnes kitsaste juhtumite puhul: vaenlase vara hävitamine või hõivamine nii rahvusvahelistes kui ka mitte-rahvusvahelistes relvakonfliktides ja tsiviilelanikkonna ümberasustamise käskimine mitte-rahvusvahelistes relvakonfliktides.

Statuudis kirjeldatud juhtumite ringi puhul tõusetub küsimus, kas sättes nimetatud välistus välistab koosseisu või õigusvastasuse. Nimetatud deliktistruktuuri astmete eristamise küsimust on käsitletud käesoleva töö alapeatükis 3.3.²³² Kui toime on pandud vastaspoole vara hõivamine või hävitamine või tsiviilelanikkonna ümberasustamise käskimine, on sellega rikutud omandiõigust või inimsust kui õigushüve, mida iseloomustatakse kui inimlikkust, inimeseks olemise kvaliteeti kogu inimkonna tasandil.²³³ Rikkumine on aset leidnud hoolimata põhjendusest, et see oli vajalik sõjalistel või konflikti kaalutlustel, mistõttu on alus järeldada, et sõjaline vajadus välistab õigusvastasuse.

Rooma statuudis on seega õigustavate asjaolude loetelu lahtine – kohus rakendab statuudile lisaks õigust, mis tuleneb asjakohastest lepingutest, rahvusvahelise õiguse põhimõtetest ning

²³² *Supra*, lk 44-45.

²³³ J. Tehver. KarS 8. ptk/2.2. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost).

õiguse üldpõhimõtetest, mille kohus tuletab maailma siseriiklikest õigussüsteemidest, sh nende riikide siseriiklikust õigusest, kellel oleks tavaliselt asjaomase kuriteo suhtes jurisdiktsioon. Statuudis on õigustavate asjaoludena nimetatud, sarnaselt Nürnbergi kohtupraktikas käsitletule, tegu õigustavate asjaoludena hädakaitset ja hädaseisundit. Erinevalt rahuvahelistest *ad hoc* tribunaalide põhikirjadest, mis ei võimalda ülemuse käsu täitmise argumenti käsitleda isiku karistamist välistava argumendina, näeb Rooma statuut ette, et teatud asjaolude esinemisel vabaneb käsu täitja vastutusest toimepandud süüteo eest. Neljandana on Rooma statuudis kirjeldatud, et teatud kuritegude toimepanemise eest on vastutus välistatud seoses sellega, et süütegu pandi toime sõjalise vajaduse tõttu.

4. Rahvusvahelisest õigusest tulenevate asjaolude kattuvus siseriikliku õigusega

4.1. Hädakaitse

Eelnevates peatükkides on mitmel korral kirjeldatud isiku võimalust karistusest vabaneda seoses sellega, et ta tegutses hädakaitse seisundis. Näiteks EIÕK artikkel 2 lg 2 p a kohaselt ei käsitata elu võtmist rikkumisena, kui surmavat jõudu on kasutatud inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest. Samas artiklis on ka kirjeldatud, et elu kui õigushüve kahjustamine on õigustatud puhkudel, kui teostatakse seaduslikku vahistamist või jõu kasutamine on vajalik kinnipeetud isiku põgenemise vältimiseks ning mässu maha surumiseks. Kuivõrd EIÕK artikkel 2 lg 2 p b ja c sisustades on kirjeldatud, et nimetatud juhtumite ringi puhul ei või elu võtmine olla omaette eesmärgiks, vaid on üksnes teise õigushüve kaitsega kaasnev tagajärg²³⁴ ja absoluutne vajadus surmava jõu kasutamiseks saab eksisteerida vaid siis, kui esineb vahetu oht kellegi elule või tervisele, peegeldub neis sätetes samuti hädakaitse kontseptsioon.

Hädakaitseõiguse kasutamist on deklareeritud ÜRO ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioonis nii tsiviilisikute kui sõjaväelaste poolt. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis on kirjeldatud, et kui isik kaitseb iseennast või teist isikut või sõjakuritegude puhul enda ja teise isiku ellujäämiseks või sõjalise missiooni täideviimiseks vajalikku vara tegeliku ja ebaseadusliku jõu kasutamise eest viisil, mis on proportsionaalne võrreldes isikut, teist isikut või vara ähvardava ohu suurusega, on teguviis õigustatud. Kuigi hädakaitse instituuti õigustava asjaoluna ei ole kirjeldatud Nürnbergi, Tokyo, Jugoslaavia või Ruanda tribunalide statuutides, on selle tavaõiguslikku päritolu kinnitanud asjaolu, et kohtupidamisel Nürnbergi statuudi järgi on mitmel korral hädakaitsele tuginetud ja seda üldtunnustatud kaitseargumendina adekvaatseks peetud.

Hädakaitse teostamine on õigustava asjaoluna Eesti õiguses üks sagedamini esinevaid põhjuseid, miks isik mõistetakse vastava teo toimepanemise eest õigeks hoolimata asjaolust, et tema tegu täidab KarS-is nimetatud kuriteokoosseisu. KarS § 28 lg 1 sätestab, et tegu ei ole õigusvastane, kui isik tõrjub vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet enda või teise isiku õigushüvedele, kahjustades ründaja õigushüvesid, ületamata seejuures hädakaitse piiri. Kusjuures võimalus vältida rünnet või pöörduda abi saamiseks teise isiku poole ei välista õigust hädakaitsele (KarS § 28 lg 3).

²³⁴ P. Roosma. PS § 16/4.1. – Ü. Madise *et al.* (toim).

Kui võrrelda erinevates õigusaktides kirjeldatud hädakaitseõigust, siis esinevad seal teatavad erisused. Näiteks on Rooma statuudi kohaselt võimalik kaitsta iseennast, teist isikut või sõjakuritegude puhul ellujäämiseks või sõjalise missiooni läbiviimiseks vajalikku vara, jättes sellega muu vara kaitseõiguse alt välja. Nürnbergi tribunalide kohtupraktikast on sedastatav, et kaitseargument hädakaitse kasutamise vallas käidi välja, kui ohus oli isiku elu või tervis või riigi julgeolek. Nürnbergi tribunal jäi seisukohale, et oht riigi julgeolekule ei õigusta sõjaõiguse rikkumisi, mis keelas tsiviilisikute tapmise põhjusel, et neid nähti ohtlikena.²³⁵ EIÕK näeb hädakaitseõiguse kasutamise ette absoluutse vajaduse korral iga inimese kaitsmiseks. ÜRO ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioonis on deklareeritud hädakaitseõiguse kasutamist iseenda kaitsmisel.

Eesti siseriiklikus õiguses ületab hädakaitse kaitstavate objektide osas kõiki eelnevaid kirjeldusi. Hädakaitse on tegu, millega isik tõrjub õigusvastast rünnet enda või teise isiku õigushüvedele, sh rünnet omandiõiguse vastu. Viimane kuulub kaitstavate objektide hulka hoolimata sellest, kas omand on hädavajalik ellujäämiseks või mitte. Kolmandate isikute õigushüvede kaitsmine on käsitletav hädaabina, mis mahub samuti hädakaitse instituudi alla. Eesti õiguse kohaselt on kollektiivsete õigushüvede kaitsmine riigi, avaliku võimu ülesanne. Küll aga on nenditud, et riigi fiskaalhuvid on hädakaitsevõimelised, samuti õigushüved, milles väljendub riigi eksistentsiaalne huvi. Arvatakse, et see on lubatud siis, kui riigi eksistents on tõsisel ohus ning riik ei suuda end ise kaitsta.²³⁶

Erinevates õigusaktides on erinev ka proportsionaalsuse nõutavuse määr. EIÕK artikkel 2 lg 2 p-s a nimetatud õiguse kohaldamisel tuleb jälgida reeglit, et jõu kasutamine on absoluutselt hädavajalik inimese kaitsmiseks ja on proportsionaalne võrreldes saavutatava eesmärgiga.²³⁷ Oluline on tasakaal saavutatava eesmärgi ja selleks kasutatavate vahendite vahel. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi kohaselt peab õigushüvede kaitsmisvõtete valik olema proportsionaalne võrreldes isikut, teist isikut või vara ähvardava ohu suurusega. Eelnev ei tähenda aga taandumiskohustust ja vastab Eesti karistusõigusdogmaatika mõttes säästvaima vahendi nõudele.²³⁸ Eesti õiguse kohaselt ei ole hädakaitse instituut seotud proportsionaalsuse nõudega. Kaitsetegevus peab olema sobiv ründe tõrjumiseks, normatiivselt kohane ja kaitsja käsutuses olevatest vahenditest säästvaim. Viimasena nimetatud nõue tähendab, et kui hädakaitstes tegutseval isikul on valida mitme vahendi vahel ründe

²³⁵ NMT Krupp Case, lk 1438.

²³⁶ J. Sootak (koost) 2010, lk 351-352.

²³⁷ EIKo 13.08.2008, 19009/04, *McCann et al. vs Ühendkuningriik*.

²³⁸ K. Ambros, lk 830-831.

lõpetamiseks, peab ta valima vahenditest pehmema ja ründaja jaoks kõige säästvama, kuid vahend peab samal ajal olema siiski sobiv ründe lõpetamiseks. Kaitsja ei pea valima säästvaima, kuid ebakindlama vahendi kasuks, mille puhul ei saa olla kindel, et see ründe lõpetab.²³⁹

Eelnevast nähtuvalt ei ole rahvusvahelistes õigusaktides kirjeldatud hädakaitse instituut detailideni samasugune ja erisusi esineb ka võrdluses Eesti õigusega. Eelnev siiski ei vii järelduseni, et rahvusvaheline õigus loob lisa õigustavate asjaolude osas võrdluses Eesti õiguses kehtestatuga. KarS §-s 28 kirjeldatud õigustav asjaolu on mõjuala poolest laiem, kohaldudes suurema ringi juhtumite puhul ja ka kaitsetegevuses olijat enam soosiv ning tema otsustust ja kaitsetegevust hõlbustav, kuivõrd ei nõua ranget proportsionaalsuse järgimist võrdluses kaitstava hüve ja kahjustatava vahel.

4.2. Hädaseisund

Hädaseisundis tegutsemine kui põhjus karistusest pääsemiseks on käsitlemist leidnud Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis, inimkaubandusvastases EN konventsioonis ja Nürnbergi tribunalide kohtupraktikas.

Inimkaubandusvastane EN konventsioon on teistest käesoleva töö raames käsitletavatest konventsioonidest erinev selle poolest, et isikud ei saa kohtus nimetatud õigusaktile tugineda ja kohus ei saa kohtuasjas otsust langetades konventsioonis kirjeldatud silmas pidada. Nimetatud konventsioon on Riigikogu poolt ratifitseeritud ja seeläbi Eesti õiguse osaks saanud, kuid selles sisalduv norm – artikkel 26, ei ole otsekohalduv. Viimane on aga obligatoorne tingimus, et see oleks kohaldatav eraisikute omavahelistele suhetele või nende suhetele riigiga. Põhjus, miks ei ole võimalik kõnelda artikkel 26 otsekohalduvusest, on see, et täidetud ei ole otsekohalduvuse obligatoorne eeltingimus, s.o reguleerimiseseme sobivus. Nimelt reguleerimisesemest tulenevalt ei ole otsekohalduv norm, mis on adresseeritud ainult riigile või selle seadusandjale.

Inimkaubandusvastane EN konventsiooni artikkel 26 teeb konventsiooniosalistele kohustuseks tagada riigisiseses õiguses võimalus mitte karistada inimkaubanduse ohvreid, keda on sunnitud tegelema ebaseadusliku tegevusega. Artikkel 26 sõnastusest nähtuvalt ei ole ebaseaduslikku tegevusse sunniviisiliselt kaasatud inimkaubanduse ohvrite karistamata jätmine alati nõutav, vaid siinkohal on tegemist teatavate võimaluste loomisega. Seega on nimetatud konventsiooniga kohustatud seadusandjat, sätestama seadusandlikul tasemel kohtu võimalus teatud tingimuste esinemisel, kuritegu toime panema sunnitud isikut mitte karistada. Käesoleval

²³⁹ J. Sootak (koost) 2010, lk 371.

juhul on konventsioonis määratletud nõue täidetud, kuivõrd KarS § 57 lg 1 p 5 näeb ette, et teiste hulgas on karistust kergendavaks asjaoluks süüteo toimepanemine ähvarduse või sunni mõjul.

Hädaseisundi instituut on väga levinud rahvusvaheliste kriminaalkohtute praktikas ja on kodifitseeritud Rooma statuudis. Kontseptsioon on rahvusvaheliste organite praktikat ja Eesti siseriiklikku õigust omavahel võrreldes üldises plaanis sarnane. Kõik allikad nendivad, et oht kaitstavale õigushüvele võib tuleneda asjaoludest, mis ei allu isiku kontrollile, näiteks loodusjõududest või kolmanda isiku poolt arvestatavast survest. Samas on kirjeldatud, et rahvusvaheliste kriminaalkohtute ees lasus enamasti otsustus, kas käesolevalt viibis kuriteo toime pannud isik sunnihädaseisundis või mitte. Ka Eesti siseriiklik õigus tunnistab hädaseisundi institutsiooni sees paiknevat sunnihädaseisundit, s.o olukorda, kus oht lähtub inimesest, kes ise on hädaseisundis ja kahjustab kolmanda isiku õigushüve, sest teda sunnitakse selleks.

Rahvusvaheliste allikate kohaselt on isikul õigus kuriteokoosseisule vastav tegu toime panna, kui esineb oht elule või kehalisele puutumatusele. Rooma statuudis on rõhutatud, et kehalise puutumatuse rikkumise ähvarduse sisuks peab olema tõsise kehalise vigastuse tekkimise oht. Lisaks on Rooma statuudis sõnaselgelt välja toodud, et hädaseisundile saab tugineda ka olukorras, kus on vaja teist isikut kaitsta. Oht teistele õigushüvedele, nagu näiteks hirm vara kaotuse üle, ei võimalda nii Nürnbergi tribunalide kohtupraktika kui Rooma statuudi valguses üldjuhul enda tegevust õigustada hädaseisundiga.²⁴⁰ KarS-i kohaselt on hädaseisundivõimelised mis tahes õigushüved. Need võivad olla nii kaitsja enda kui kolmanda isiku füüsilised (elu, tervis, kehaline puutumus), ainelised (vara), vaimsed (intellektuaalne omand, au) või emotsionaalsed (sõprus, kihlus) hüved. Seega hädaseisundiga kaitstav hüve ei pea olema KarS-is mõnes kuriteokoosseisus kaitstavana kirjeldatud. Hädaseisundivõimelised on ka üldsuse õigushüved.²⁴¹ Seega on Eesti siseriiklikus õiguses hädaseisundiga kaitstavate õigushüvede ring oluliselt laiem.

Nürnbergi tribunalide kohtupraktika on rõhutanud, et kuriteo toimepanemine hädaseisundis on õigustatud, kui see oli ainus viis ohu tõrjumiseks ja kahju, mida tekitati, on proportsionaalne kahjuga, mis ähvardas kaitstavat õigushüve.²⁴² Rooma statuut on eelnevalt nimetatud põhimõtteid samuti oluliseks pidanud ja selgitanud, et hädaseisundi olukorras peab isik käituma

²⁴⁰ NMT Krupp Case, lk 1445.

²⁴¹ J. Sootak KarS § 29/4. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost).

²⁴² NMT Einsatzgruppen Case, lk 480; NMT Krupp Case, lk 1436.

vajalikul moel ja põhjendatult ning kahju, mida põhjustatakse ei tohi olla suurem kui see, mida vältida püütakse. Kui esineb oht kaitstavale õigushüvele ja isiku tegevus on õigustatud hädaseisundiga ning tema kaitsetegevus vastab õigusaktides kirjeldatud nõuetele, siis võib ka tapmine olla õigustatud.²⁴³

Eesti õiguse kohaselt tuleb päästmistoimingu puhul hinnata selle vajalikkust ja proportsionaalsust. Vajalikkus sarnaneb rahvusvahelises õiguses kajastatuga – päästmistoiming on vajalik, kui see on ohu tõrjumiseks sobiv ja kahjustatud õigushüve jaoks säästvaim.²⁴⁴ Erinev on aga termini „proportsionaalsus“ hindamine. Rahvusvahelises õiguses on selle all silmas peetud, et kaitseteoga ei ole põhjustatud suuremat kahju, kui ära hoiti – hüvide kaalumisel on need balansis. Eesti õiguse kohaselt tuleb huvisid kaaluda ja kaitstav huvi peab olema kahjustatud huvist ilmselt olulisem. Kriteeriumid hüvide kaalumiseks võivad tuleneda kas PS-st, KarS-i süsteemist või muust õigusharust kogu õiguskorra taustal.²⁴⁵ Olukorras, kus vaadeldavad huvid on võrdse väärtusega, on määrav kaitstavat hüve ähvardava ohu suurus. Üks hüve loetakse enam ohustatuks, kui seda ähvardab konkreetne oht teist hüve ähvardava abstraktse ohuga võrreldes.²⁴⁶

Eelnevalt kirjeldatud hüvide kaalumine ja tõdemus, et Eesti õiguses on hädaseisundiga õigustatud ilmselt olulisema huvi kaitsmine, viib järelduseni, et olukorras, kus huvid on võrdsed, ei välista sundus kuriteokoosseisule vastava teo toimepanemisel selle õigusvastasust. Mitmed Eesti karistusõiguse eksperdid on rõhutanud, et elu ei saa päästa teise elu hävitamise hinnaga. Hädaseisundiga ei ole õigustatud ka näiteks ühe elu hävitamine paljude inimeste elude päästmiseks.²⁴⁷ Seega paistab esmapilgul, et Rooma statuut ja Nürnbergi tribunalide kohtupraktika on hädaseisundi käsitlese poolest laiem, kuivõrd ei sisalda seesugust proportsionaalsusenõuet, nagu on Eesti siseriiklikus õiguses kirjeldatud.

Eesti kirjutatud õigus õigusvastasust välistava hädaseisundi osas ei ole ainulaadne. Germaani õigusperekonda kuuluvates õiguskordades on hädaseisund käsitletav õigusvastasust välistava asjaoluna üksnes siis, kui hädaseisundis tegutsemise kasuks räägib oluline hüvide ülekaal.²⁴⁸ Filosoofid ja õigusteadlased, alustades Ciceroga ja lõpetades Francis Baconiga, on palju arutlenud dilemma üle, mille ees on kaks laevahuku üle elanud meest, nähes lõputus meres

²⁴³ M. Scaliotti, lk 146 *et seq.*

²⁴⁴ RKKKo 3-1-1-95-05.

²⁴⁵ J. Sootak (koost) 2010, lk 391.

²⁴⁶ RKKKo 3-1-1-42-09.

²⁴⁷ J. Sootak. KarS § 29/4. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost).

²⁴⁸ K. Kühl, lk 233.

üksikut ulpivat lauda, mis võib päästa vaid ühe neist.²⁴⁹ Kas kangelaseks mitteolemine ja enda päästmine teise elu hinnaga peaks pädima süüdimõistva kohtuotsusega? Saksa, Austria, Šveitsi, Itaalia, Hispaania, Portugali, Jaapani, Lõuna-Korea, Israeli²⁵⁰ õiguse kohaselt, kui puudub oluline huvide ülekaal, sest elu päästmine on võimalik vaid teise elu hinnaga, võib hädaseisundis tegutseva isiku süü olla välistatud, sest süüd välistava hädaseisundi korral ei ole nõutav päästetegevuseks oluliselt ülekaaluka huvi olemasolu. Samal ajal Inglise õiguses vastutab isik kirjeldatud asjaolude korral tapmise toime panemise eest.²⁵¹

Eesti õiguses, nagu eelnevalt kirjeldatud, nimetatud olukorda õigusakti tasandil reguleeritud ei ole, kuid karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes on asunud seisukohale, et elu võtmine elu hinnaga võib olla käsitletav süüd välistava hädaseisundina.²⁵² Kui nimetatud tõdemus osutub tõseks, ei ole põhjust rääkida, et Eesti õigus on vastuolus rahvusvahelise õigusega. Süü on normatiivse süüteomõiste järgi isikule tehtav etteheide, et ta otsustas ebaõiguse kasuks ja käitus normivastaselt, ehkki ta oleks võinud otsustada normikuuleka käitumise kasuks. Süüetteheite alus on isiku võime ja võimalus õigesti käituda, nagu tema asemel oleks võinud käituda ja pidi käituma teine, õiguskuulekas isik.²⁵³

Eesti õiguskirjanduses ja kohtupraktikas ei ole KarS-i kommenteeritud väljaandes avaldatud mõtteavaldust kinnitatud või ümber lükatud, veel vähem kirjeldatud, mida kujutab endast süüd välistav hädaseisund. Eesti õigusele eeskujuks olnud StGB §-s 35 on süüd välistava asjaoluna ette näinud vabandav hädaseisund. Nimetatud juhul karistusest vabastamine põhineb kahel komponendil: erilisel motivatsioonisurvel ja realiseeritud ebaõiguse reduktsioonil. Motivatsioonisurve tuleneb sellest, et toimepanija tegutseb olukorras, kus ohus on tema enda või lähedase isiku elu, tervis või vabadus. Ebaõiguse reduktsioon tuleneb aga sellest, et toimepanija käitumisel on väärtusi säilitav toime, sest väldib õiguslikult kaitstud huvi ähvardavat rünnet või tõrjub ründe tagasi.²⁵⁴

Enne KarS-i revisjoni oli süü välistatud üksnes KarS-i 2. ptk 3. jaos nimetatud asjaoludel, mis tähendab, et KarS §-des 38-43 nimetatud süüd välistavad asjaolud olid loetletud ammendavalt.²⁵⁵ Kuna KarS-i nimetatud jaos ei olnud enne revisjoni ja ei ole ka praegu StGB

²⁴⁹ J. A. Cohan. Two Men and a Plank: The Argument from a State of Nature. – Whittler Law Review 2007/29, No. 2, lk 344.

²⁵⁰ K. Ghanayim. Excused Necessity in Western Legal Philosophy. – Canadian Journal of Law and Jurisprudence 2006/19, No. 1, lk 31.

²⁵¹ *Ibidem*.

²⁵² J. Sootak. KarS § 29/4. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost).

²⁵³ J. Sootak. KarS § 32/2. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost).

²⁵⁴ W. Gropp. Subjektiivne teokoosseis, süü ja vastutuse subjektiivsed alused. – Juridica 2005/3, lk 179.

²⁵⁵ RKKKo 3-1-1-95-06.

§-ga 35 sarnanevat sätet, põrkus KarS-i kommenteeritud väljaandest tulenev tõdemus vastu Eesti karistusõiguses kehtiva reeglga. Revisjoniga muudeti alates 1. jaanuaris 2015 KarS § 32 lg 1 teist lauset selliselt, et nüüdsest võivad süüd välistavad asjaolud pärineda lisaks KarS-ile ka muudest seadustest. Eelnõu seletuskirjas on rõhutatud, et nimetatud muudatusega ühtlustatakse KarS §-d 27 ja 32. Põhjusena, miks oli vajalik süüd välistavad asjaolud lahtiseks jätta, toodi eelnõu koostamisel välja, et seni kehtinud kinnine loetelu ei vastanud tegelikkusele, kuivõrd näiteks süü välistab ka kuriteost mitteteatamine või kuriteo varjamine kuriteo toimepanija lähedase poolt, mida süüd käsitlevas jaos kirjeldatud ei ole.²⁵⁶ Eestis kehtivate õigusaktide pinnalt tuleb tõdeda, et võimalikud süüd välistavad asjaolud on pillutatud laiali mitmesuguste õigusaktide vahel. Näiteks lubab KKS § 47 teatud olukorras tsiviilõhusõiduki tekitatud ohtu tõrjuda jõu kasutamisega tsiviilõhusõiduki vastu. Samuti on Riigikohus leidnud, et isikul puudub süü riikliku järelevalve takistamise korral, kui riikliku järelevalve teostamine oleks viinud tema poolt toimepandud maksusüüteo avastamisele.²⁵⁷

Eelnevast nähtuvalt on hädaseisund õigustava asjaoluna tunnustamist leidnud nii Eesti õiguses kui ka mitmesugustes rahvusvahelistes aktides. Kontseptsioon on rahvusvaheliste organite praktikast ja Eesti siseriiklikku õigust omavahel võrreldes üldises plaanis küllaltki sarnane. Suurimaks erinevuseks on termini „proportsionaalsus“ hindamine. Rahvusvahelises õiguses on selle all silmas peetud, et kaitseteoga ei ole põhjustatud suuremat kahju, kui ära hoiti. Eesti õiguse kohaselt tuleb huvisid kaaluda ja kaitstav huvi peab olema kahjustatud huvist ilmselt olulisem. Seega näeb rahvusvaheline õigus justkui suuremad võimalused hädaseisundi tekkimiseks, hõlmates ka huvi kaitse, mis on võrdne kahjustatava huviga. Eesti õiguskirjanduses on avaldatud, et olukorras, kus kaalul on võrdsed hüved – isikute elud, võib ühe hüve päästmine teise hinnaga olla lubatud süüd välistava hädaseisundiga. Kuivõrd alates 1. jaanuarist 2015 on KarS § 32 muudetud selliselt, et süüd välistavate asjaolude nimekiri ei ole enam sõnaselgelt suletuks kuulutatud, on teoreetiliselt võimalik Eesti kohtutes tugineda avaramale hädaseisundi instituudile, kasutades kaitseargumendina ka süüd välistavat hädaseisundit.

²⁵⁶ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 554 SE. – Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf (30.04.2015).

²⁵⁷ RKKKo 3-1-1-85-10.

4.3. Sõjaline vajadus

Rahvusvahelises tavaõiguses ja õigusaktides on sõjaline vajadus üks enim figureerivaid elemente. Sõnapaari on kasutatud Nürnbergi, Tokyo ja Jugoslaavia tribunalide hartades, Rooma statuudis, relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioonis, Genfi konventsioonides ja nende lisaprotokollides ning süüterelvade kasutamise keelamise ja piiramise kohta käivas protokollis. Nimetatud konventsioonides on peamiselt silmas peetud seda, et vastaspoole vara hävitamine ja hõivamine sõjas või mitte-sõjalises relvakonfliktis, mis on enamasti kvalifitseeritavad sõjakuriteona, on vabandatavad, kui pandi toime sõjalise või konflikti vajaduse tõttu.

Genfi konventsioonidega on kirjeldatud, et sõjalise vajaduse esinemisel on õigustatud koosseisupärase teo toime panemine vastaspoole meditsiiniüksustele kuuluvate ehitiste (nt laohooned) ja meditsiinivahendite vastu, sõjaväe hospidallaevade, rannapäästeoperatsioonideks mõeldud väikealuste või meditsiiniseadmete vastu, tsiviilhaiglate ja nende vara, kiirabiautode ning meditsiinilennukite vastu. ÜRO konventsioonis kultuuriväärtuste kaitse kohta on eraldi sätestatud, et kultuuriväärtused on kaitse all, kuid sõjalise vajaduse esinemisel on ka nende vastu võimalik kätt tõsta. Sellistel puhkudel on nõutud tungiva sõjalise vajaduse eksisteerimine. Kui kultuuriväärtus vastab objekti tunnustele, millele on võimalik määrata erikaitse, on nendelt puutumatus ära võtmine võimalik ainult vältimatu sõjavajaduse korral ja ainult seniks, kuni see vajadus eksisteerib. Eelnevast tulenevalt on õigusaktides tehtud kultuuriväärtuste ründamine sõjalise vajaduse kaalutlusel oluliselt keerulisemaks ja põhjalikumalt kaalumist nõudvaks.

Sõjaline vajadus õigustava asjaoluna on sobiv relvakonfliktide korral ja seda ei saa üle kanda muudesse olukordadesse. KarS-is on sõjasüütegusid käsitlevas jaos kirjeldatud, et üldjuhul on kriminaalkorras karistatav sõjategevuse piirkonnas või okupeeritud territooriumil võõra asja ebaseaduslik hõivamine, asja rikkumine või hävitamine relvajõududesse kuuluva või sõjategevusest osavõtva isiku poolt. Nimetatud teo eest isikut ei karistata, kui toimepandud tegu oli tingitud sõjalisest vajadusest, v.a kui rünnaku objektiks oli tsiviilelanikkond või tsiviilelanike eluks hädavajalikud söögi- ja joogivarud, mittesõjalised objektid nagu näiteks meditsiinasutused või -üksused, hospitaaltsooni ja kultuuriväärtused, nagu kultuurimälestis, kiriku või muu religioosse tähendusega ehitis või objekt, kunsti- või teadusteos, kultuuriväärtusega arhiiv, raamatukogu, muuseum või teaduslik kollektsioon, mida ei kasutata sõjalisel otstarbel. Eelnevaga on Eesti sõnaselgelt näinud ette suurema kaitse mittesõjaliste objektide ja kultuuriväärtuste kaitseks, keelates igal juhul nimetatud objektide vastu suunatud

ründe ka sõjalise vajaduse eksisteerimisel, välja arvatud kui kultuuriväärtusi kasutatakse sõjalisel otstarbel.

Eesti õiguskirjanduses on rõhutatud, et õigusaktidega kaitstavate objektide ründamine sõjalisest vajadusest tingituna on õigustatud, kui ründamise eesmärgiks on vastaspoole sõjaline alistamine, s.t rünnaku motiiv on sõjaline, mitte poliitiline. Rünnakud, mille peamine eesmärk ei ole vaenlase sõjaline alistamine, ei ole õigustatud sõjalise vajadusega.²⁵⁸ Tegu peab olema kantud vaenlase alistamise eesmärgist ja annab relvakonflikti osalistele, kelle huvides teo toimepanija tegutses, konkreetse sõjalise eelise.²⁵⁹

Mõnevõrra eristub teistest süüterelvade kasutamise keelamise ja piiramise kohta käivas protokollis kirjeldatud kaitsmisväärtust omav objekt – mets või muu taimekooslus. Nimelt on protokollis artikkel 2 lg-s 4 erandina lubatud sõjalisest vajadusest tingituna rünnata metsa või teisi taimekooslusi. KarS-is on kriminaliseeritud mitmesugused teod, mis on suunatud keskkonna, metsa või muude taimekoosluste vastu. Samas ei ole nendes sätetes kirjeldatud õigustava asjaoluna sõjalist vajadust. Siinkohal välistab teatud juhtudel nimetatud koosluste ründamise õigusvastasuse süüterelvade kasutamise keelamise ja piiramise kohta käiv protokoll või tavaõigusest tulenev õigustav asjaolu – sõjaline vajadus.

Rahvusvahelises õiguses on mitmel korral rõhutatud, et koosseisupärast tegu toime pannes sõjalise vajaduse kaalutlusel, tuleb järgida proportsionaalsuse põhimõtet – võrrelda sõjalisi eeliseid, mida koosseisupärase teo toimepanemine annaks, kahjuga, mida tehakse. Seega on tsiviil- või muu õigusaktidega kaitstava objekti ründamine sõjalise vajaduse kaalutlusel viimane meede ja taktikaliste otsuste tegemisel tuleb kaaluda, kas sõjalised vahendid vastavad püstitatud eesmärgile ja ei põhjusta üleliigset kahju.

4.4. Ülema käsk

Ülema käsk on ajast aega kohtupraktika kohaselt olnud käsutäitja kaitseks süüdimõistmise eest – nii pea kui isik tugines asjaolule, et pani teo toime ülemuse käsul, vabanes ta vastutusest.²⁶⁰ Kohtupraktika muutus pärast Teist maailmasõda, kui lääneriigid deklareerisid Nürnbergi ja Tokyo tribunalide põhikirjades, et ülema käsu täimine on tegu õigustava asjaoluna välistatud. Sama suunda jätkasid järgmised *ad hoc* tribunalid nagu Jugoslaavia ja Ruanda, mille

²⁵⁸ F. Hampson. Military Necessity. – Arvutivõrgus: <http://www.crimesofwar.org/thebook/military-necessity.html> (29.03.2015).

²⁵⁹ J. Tehver. § 108/3.2. – J. Sootak, P. Pikamäe (koost).

²⁶⁰ S. D. Bachmann, lk 536.

põhikirjades on sarnaselt eelkäijatele sõnaselgelt ülema käsu täitmine tegu õigustava asjaoluna välistatud. Käsu täitmine võis olla käsitletav karistust kergendava asjaoluna. Seda siis, kui isikul ei olnud võimalik moraalist lähtuvat otsustust teha.²⁶¹

Rahvusvaheline õigus muutis taas kurssi, kui allkirjastati Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, mille artikkel 33 sätestab, et üldjuhul isik ei vabane vastutusest, kui on toime pannud kuriteo vastavalt riigivõimu või sõjaväelise või tsiviilülemuse käsule, kuid kui esinevad kolm immanentset elementi, siis on isiku vastutus toime pandud koosseisupärase teo eest välistatud. Nimetatud kolm elementi on järgmised: isikul on õiguslik kohustus alluda, teo toime pannud isik ei teadnud, et käsk on õigusvastane ja käsk ei olnud ilmselgelt õigusvastane. Ilmselgelt ebaseaduslikud on käsud, mis on käsutäitjale seadnud ülesandeks toime panna genotsiid või inimsusvastane kuritegu.

Eestis on seaduse tasandil reguleeritud vastuvaidlematu allumise kohustus riigikaitsealistes struktuurides. Vastavalt kaitsealiidu seaduse²⁶² (edaspidi KaLS) § 34 lg-le 8 on käsu saajal kohustus täita saadud käsku ja KKS § 29 lg 7 sätestab sama kaitseväelastele. Tsiviilsuhetes on inimesed võrdsetel positsioonidel ja valitseb lepinguvabadus, mistõttu on neil vaba voli vastavalt poolte soovile lepingulisi suhteid kujundada. Mõnevõrra eristuvad teistest tsiviilõiguslikest lepingutest töölepingud, kuivõrd selle alusel töötavad isikud teevad tööd alludes tööandja juhtimisele ja kontrollile, st töötajal on kohustus järgida tööülesannete täitmisel tööandjalt saadud korraldusi ning tööandjal on õigus kontrollida töötaja kohustuste täitmist. Kuid eelnev hõlmab siiski eelkõige korraldust ja kontrolli järgmiste elementide suhtes: töö tegemise koht, aeg ja viis.²⁶³

Käske jagada KKS § 27 mõttes ei ole õigust ka valdkonna eest vastutaval ministril või presidendil, kuigi allumise ahel on reguleeritud selliselt, et kaitseväge kõrgem ülem on KKS § 26 lg 5 kohaselt Kaitseväge juhataja ja kaitsealiitu juhib Kaitsealiidu ülem, kes allub vahetult Kaitseväge juhatajale (KaLS § 11 lg 1) ning Kaitseväge juhataja allub KKS § 23 lg 1 järgi valdkonna eest vastutavale ministrile. Ministril ei ole õigust anda käske Kaitseväge juhatajale, mida viimane oleks kohustatud vastuvaidlematult täitma.

²⁶¹ United Nations General Assembly. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis, Formulation of Nürnberg Principles. UN Doc. A/CN.4/5 1949, lk 42. – Arvutivõrgus: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf (18.04.2015); IMT 01.10.1946, *Prosecutor vs H. W. Göring et al.*

²⁶² Kaitsealiidu seadus. – RT I, 20.03.2013, 1 ... RT I, 04.03.2015, 26.

²⁶³ E. Käärats *et al.* (koost). Töölepingu seadus. Selgitused töölepingu seaduse juurde. *Sine loco*: Juura 2013, lk 14.

Seega on Eestis käsu andmine, mis on ülema tahte väljenduseks ja täitmiseks käsusaajale vastuvaidlematult kohustuslik, võimalik riigikaitseliste struktuuride sees, näiteks kaitseväes ja kaitseliidus. Põhjus seisneb selles, et distsipliin on riigi kaitsevõime alustalaks ja sellest tulenev käsuõigus on iseloomulik just sõjaväelisel korraldatud riigiasutustele. KaLS § 35 kohaselt on kaitseliidus käsuõigus Kaitseliidu ülemal ning struktuuriüksuse või allüksuse juhil. Kaitseväes tuleneb käsuõigus ülema ametikohast või kõrgema ülema poolt antud õigusest (KKS § 27).

Käsu täitmise tagajärgede eest vastutab üldreeglina käsu andja (KKS § 35 lg 1; KaLS § 39 lg 1). Kaitseväes ei pea käsku täitma, kui käsk on tühine (KKS § 33 lg 3) ja tühine on KKS § 33 lg 1 kohaselt käsk, mis on vastuolus seadusega või vastab muudele nimetatud sättes kirjeldatud asjaoludele. Sarnaselt eelnevaga on ka KaLS-is kirjeldatud, missugustel asjaoludel on käsu saajal õigus käsust keelduda. Nende hulgas on käsk, mis nõuab süüteo toimepanemist (KaLS § 38 lg 1 p 4). Kui käsu saaja siiski otsustab käsu täita, siis vastutab ta käsu täitmise tagajärgede eest paralleelselt käsu andjaga. Nimetatud sätetega deklareeritakse, et ükski kaitseväelane või kaitseliidu liige ei saa toimepandud süütegu vabandada sellega, et talle oli antud vastav käsk. Seega peab kaitseväelane suutma käskude hulgast eristada vähemalt neid, mis kohustavad toime panema süütegu – nende käskude täitmise tagajärgede eest vastutab ta koos käsu andjaga.²⁶⁴

Eelnevast nähtuvalt on Eesti siseriikliku õiguse kohaselt käsutäitja sama moodi vastutav süüteo toimepanemise eest nagu tema ülemus, kes sellekohase käsu andis. Erinevalt rahvusvahelise kriminaalkohtu Rooma statuudist ei ole Eestis käsu regulatsioonis eristatud asjaolu, kas isik teadis, et käsku täites paneb ta toime ebaseadusliku teo või mitte. Veel enam, karistusõiguse üldpõhimõtte kohaselt ei vabasta seaduse mittetundmine isikut vastutusest. Samas puudub KarS § 39 lg 1 kohaselt isikul süü, kui ta ei saa aru oma teo keelatusest ja see eksimus on temale vältimatu. Seega on Eesti õiguse kohaselt käsu saajal võimalus vabaneda karistusest, kui süüteo sooritanud käsusaaja oli eksimuses teo keelatuse osas ja see eksimus oli isikule vältimatu. Võimaliku keelueksimuse hindamisel tuleb analüüsida, kui hoolikalt suhtus isik õiguskorda ja kas ta tegi kõik vajaliku ning võimaliku selgitamaks välja vastava teo keelatust.²⁶⁵

Seega hoolimata asjaolust, et Eesti õiguses ei ole sõnaselgelt kirjas, et käsu täitja vabaneb vastutusest, kui täitis käsu, milleks oli kohustatud ja mis ei olnud ilmselgelt õigusvastane, on

²⁶⁴ Kaitseliidu seaduse eelnõu seletuskiri 190 SE. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=76ffccd6-bf93-4eaa-b9c9-bad92fd375b9&> (05.04.2015); Kaitseväe korralduse seaduse eelnõu seletuskiri 202 SE. – Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=202SE&koosseis=11 (05.04.2015).

²⁶⁵ RKKKo 3-1-1-95-05.

see võimalik, kui ta viibis keelueksimuses KarS § 39 lg 1 mõttes. Eelneva mõttekäigu lõpetuseks tuleb nentida, et Rooma statuudi artikkel 33 ei lisa Eesti õigusesse uusi õigustavaid asjaolusid.

4.5. Seaduslik alus

EIÕK artiklis 5 on sätestatud, et igaühel on õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Sama on kajastatud ka PS §-s 20 sõnastuses, et igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusele. EIÕK artiklis 5 on sätestatud rida juhtumeid, mil nimetatud õiguse rikkumine on lubatud. Neid kõiki iseloomustab üks ühine nimetaja – selleks on seadusest tulenev alus. Näiteks võib isikult vabaduse võtta süüdimõistva kohtuotsuse alusel (artikkel 5 lg 1 p a), takistamaks nakkushaiguse levikut (artikkel lg 1 p c), kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest (artikkel 5 lg 1 p b) vms. Eesti PS § 20 lg-s 2 on nimetatud sisuliselt sama loetelu juhtumitest, mil isikult vabaduse võtmine on lubatud. Nimetatud loetelu on ammendav – vabaduse võtmine saab toimuda ainult PS §-s 20 esitatud aluste esinemisel.²⁶⁶ Võrreldes PS § 20 EIÕK artiklis 5 sätestatuga, on ainsaks erisuseks asjaolu, et PS-st on välja jäetud võimalus piirata hulkurite vabadust.

Kohtupraktikas on öeldud, et riik peab tagama põhiõiguste kaitse vähemalt EIÕK-s sätestatud tasemel. Seega tuleb PS ning muude seaduste sisustamisel arvestada EIÕK-s kirjeldatud põhimõtteid ja EIK praktikat. Küll aga ei pea PS ja selle kohaldamise praktika piirduma konventsiooniga seatud kaitsetasemega – siseriiklik õigus võib tagada põhiõigustele ja -vabadustele tugevama kaitse kui konventsioon.²⁶⁷ Käesoleval juhul on PS-st jäetud välja õigus vabadusõigust piirata hulkurite puhul, mis ei ole vastuolus EIÕK-s sätestatuga, kuivõrd võimaldab just sellesse ühiskonnagruppi kuuluval isikul olla vabaduses ja nautida kõnealust põhiõigust.

Tulenevalt õigusnormi sõnastusest on EIÕK artiklis 5 kirjeldatud vabaduse võtmist õigustav asjaolu riigimonopoli ja kohtu pärusmaa, mistõttu ei ole artiklis nimetatud alustele tuginedes võimalik eraisikul teiselt isikult vabadust võtta, täitmata sellega KarS §-s 136 kirjeldatud kuriteokoosseisu. Õhku jääb küsimus, kas olukord, kus eraisik on asunud teostama mitmetes õiguskordades levinud ja ka tee Eesti õigusesse leidnud kurjategija kinnipidamisõigust, jääb EIÕK artikkel 5 lg 2 p c ja PS § 20 lg 2 p 3 kaitsealasse. Nimelt sätestab kriminaalmenetluse seadustiku²⁶⁸ (edaspidi KrMS) § 217 lg 4, et eraisikul on õigus asuda teostama tavapäraselt

²⁶⁶ RKÜKo 3-1-2-2-11.

²⁶⁷ RKÜKo 3-4-1-16-10.

²⁶⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 19.03.2015, 21.

riigile kuuluvat ülesannet, s.o kinni pidama isikut, kes on tabatud kuriteo toimepanemisel või vahetult pärast seda põgenemiskatselt. Nimetatud säte lubab kasutada vajadusel jõudu kahtlustatava kinnipidamiseks ja võtta temalt vabadus, mis peab olema proportsionaalne, st et kinnipeetud isikut ei tohi enne politseisse viimist põhjendamatult kaua kinni hoida.²⁶⁹

Õigusdogmaatiliselt on põhiõigus PS-is sisalduv õigus, mille kandjaks on üksikisik ja adressaadiks avaliku võimu kandja.²⁷⁰ Seega tõenäoliselt PS § 20 lg 2 ja sellele sättele aluseks olnud EIÕK artikkel 5 lg 2 ei sisalda endas igaüheõigust isikut kinni pidada. Samas on õigusaktide sõnastuse pinnalt võimalik asuda ka vastupidisele seisukohale, et igaüheõigus kurjategijat kinni pidada on hõlmatud kõnealuste õigusaktide sätetes. Nimelt EIÕK artikkel 5 lg 2 p c järgi on õigustatud seaduslik vahistamine või kinnipidamine ja PS § 20 lg 2 p 3 alusel on lubatav vabaduse piiramine kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks. Kuivõrd seaduse tasandil on sätestatud igaüheõigus pidada kinni kurjategija, et ta toimetada riigiorgani ette, on kinnipidamine kõnealusel juhul seaduslik. Samuti on õiguskirjanduses avaldatud, et kurjategija kinnipidamisega viimase sündmuskohalt põgenemisel, tegutseb isik *pro magistratu*, st riigivõimu eest ja avaliku rahu huvides.²⁷¹

Sõltumata eelnevalt kirjeldatud probleemipüstitusest tuleb nentida, et EIÕK artikkel 5 ei too Eesti õigusesse juurde õigusvastasust välistavaid asjaolusid, millele saaks isik enda kaitseks kohtus tugineda, sest Eesti siseriiklik õigus vabadusõiguse piiramise aluste osas langeb suures osas kokku EIÕK-s sätestatuga.

²⁶⁹ N. Aas. § 217/5. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.

²⁷⁰ M. Ernits. II ptk/2.1.1. – Ü. Madise *et al.* (toim).

²⁷¹ J. Sootak. Õigusvastasus. Süü. Tallinn: Juura 2003, lk 103.

Kokkuvõte

Kuivõrd iga riigi, sh Eesti Vabariigi sooviks on olla rahvusvahelise kogukonna tunnustatud ja austatud liige, tuleb lugu pidada rahvusvahelistest üldpõhimõtetest ja tavast ning järgida kohustusi, mille kujundamisel on osaliseks oldud ja jaa-sõna öeldud. Eelnevalt kirjeldatud mõte kehtib ka kriminaalõiguses. Eesti on küll KarS §-s 27 kirjeldanud, et õigustavad asjaolud võivad teiste kõrval pärineda ka rahvusvahelisest tavast ja rahvusvahelistest konventsioonidest, kuid kui ka nimetatud säte sellisel kujul ei eksisteeriks, tuleks kohtupidamisel nimetatud põhimõtet järgida. Ühelt poolt selle pärast, et Eesti õigusaktide püramiidi tipus paiknev PS sedasi sätestab ja teisalt seetõttu, et õiguskord valitseb ühtsuse põhimõttel – see mis on ühes õigusharus lubatud, ei saa teises olla keelatud. Kui juhtum esineb eluline asjaolu, mis on riigi õiguskorra osaks olevas rahvusvahelises õiguses käsitletav tegu õigustava asjaoluna, ei saa siseriiklik kohus eelnevast mööda vaadata ja kohtupidamine päädida süüdimõistva kohtuotsusega.

KarS §-s 27 on nimetatud õigustavate asjaolude allikatena rahvusvahelist tava ja rahvusvahelisi konventsioone. Viimane aga ei tähenda, et rahvusvahelisest õigusest tulenevad õigustavad asjaolud võiksid pärineda ainult tavast ja ühest välislepingute alaliiki kuuluvast allikast – konventsioonist. Sõna „konventsioon“ kasutatakse KarS §-s 27 üldterminina, s.o välislepingu sünonüümina ja termin hõlmab ka pakke, statuute, kokkuleppeid, protokolle jpm. Eelneva tõdemuse aluseks on õiguse üldpõhimõte *pacta sunt servanda* – iga jõustunud leping on osalisriikidele kohustuslik ja seda tuleb täita heas usus. Kõnealune printsiip on sätestatud rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artiklis 26 ja ÜRO põhikirja artikkel 2 p-s 2. Nimetatud põhimõtte kohaselt on järgimiseks kohustuslikud kõik lepingud ja mitte üksnes õigusaktid, mis kannavad nimes sõna „konventsioon“. Kui rahvusvahelise õiguse subjekt on kord allkirjastanud välislepingu, on ta sellega seotud ja kohustatud seda täitma.

Rahvusvaheline tava on omamoodi riikide kollektiivne ja konkludentne kokkulepe, kus norm tuletatakse ja järeldatakse mitte konkreetsest riiki siduvast lepingust, vaid riikide normatiivse kvaliteediga järjepidevatest tegudest ja väljaütlemistest.²⁷² Eelnevast definitsioonist nähtuvalt on tavanormide kogus hoomamatu ja neid võib leida igalt poolt. Mitmed autorid on tõdenud, et rahvusvahelisel kriminaalõigusel on tavaõiguslik olemus. Käesolevas töös on lähtutud rahvusvahelise kriminaalõiguse sisustamisel enamusarvamusest, mille kohaselt hõlmab rahvusvaheline kriminaalõigus kõiki norme, mis loovad, välistavad või muul moel reguleerivad vastutust kuritegude eest rahvusvahelise õiguse kohaselt. Rahvusvahelise õiguse vastased

²⁷² K. Merusk *et al.* PS § 3/3.1.1. – Ü. Madise *et al.* (toim); A. Cassese *et al.* 2011, lk 5.

kuriteod on sõjakuriteod, inimsusvastased kuriteod, genotsiid ja agressioon.²⁷³ Rahvusvahelise kriminaalõiguse põhimõtted võib kodifitseeritud kujul leida *ad hoc* rahvusvaheliste kriminaalkohtute põhimäärustes ja Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis.

PS § 3 lg 1 teise lause järgi on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid, sh rahvusvaheline tava Eesti õigussüsteemis vahetult rakendatavad. Riigikogu poolt ratifitseeritud rahvusvaheliste lepingute rakendamise võimalikkuse Eesti territooriumil kõrvuti siseriikliku õigusega sätestab PS § 123. Riigikohus on eelnevat täpsustanud ja öelnud, et Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingu vahetu kohaldamine eeldab, et Eesti õiguses ei ole asjassepuutuvat normi või on see vastuolus välislepingu vastava sättega.²⁷⁴ Seega on PS-ga rahvusvaheliste lepingute ülimuslikkus Eesti õigusaktide suhtes seatud justkui sõltuvusse nende lepingute ratifitseerimisest Riigikogu poolt. Siiski on asutud seisukohale, et PS ei takista nende välislepingute riigisisest rakendamist ja § 121 p 2 sõnastusest võib pigem järeldada Vabariigi Valitsuse jõustatud välislepingute otsesele rakendatavusele riigisisestes suhetes kui üldreeglile, kui ei esine selles punktis viidatud asjaolusid. Siiski ei ole iga välislepingu norm siseriiklikult kohaldatav eraisikute omavahelistele suhetele või nende suhetele riigiga. Rahvusvahelist normi saab kohaldada, kui Eesti õiguses puudub asjassepuutuv norm või see on vastuolus välislepingu vastava sättega ja lisaks peab norm olema ka otsekohalduv.²⁷⁵

Eesti on ühinenud mitmesuguste välislepingutega, millest võib leida koosseisupärase teo õigusvastasust välistavad asjaolud. Kuid kui pidada silmas Eesti poolt allkirjastatud välislepingute mahtu, on õigusaktide hulk, kust võib leida õigustavaid asjaolusid, kaduvväike. Euroopa Nõukogu konventsioonidest sätestab ÜRO ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon isikkoosseisu liikmetele õiguse end vajadusel õigusvastase ründe eest kaitsta, deklareerides sellega õiguse teostada hädakaitset. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist on leitavad tegu õigustavate asjaoludena tegutsemine hädakaitse seisundis ja seaduses sätestatud alusel.

Rahvusvahelistes lepingutes on tegu õigustava asjaoluna kõige arvukamalt kajastatud sõjalist vajadust. Relvakonfliktide korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon loeb kultuuriväärtuste vastu suunatud ründe õigustatuks, kui see toimus tungiva või vältimatu sõjalise vajaduse tõttu. Genfi konventsioonid ja selle lisaprotokollid ning protokoll süüterelvade kasutamise keelustamise ja piiramise kohta näevad ette õiguse konventsioonidega kaitstavaid

²⁷³ G. Werle, lk 29.

²⁷⁴ RKÜKo 3-3-1-47-14.

²⁷⁵ H. Vallikivi, lk 78.

õigushüvesid rünnata või ohustada, kui esineb sõjaline või konflikti vajadus, jälgides konventsioonidega ette nähtud protseduure.

Üks konventsioon, inimkaubandusvastane EN konventsioon, erineb teistest selle poolest, et üksikisikud ei saa kohtus tugineda konventsiooni artiklile 26, mis käsitleb sundust kuriteo toimepanemisele. Nimetatud konventsioon on Riigikogu poolt ratifitseeritud ja seeläbi Eesti õiguse osaks saanud, kuid artikkel 26, ei ole otsekohalduv. Viimane on aga obligatoorne tingimus, et see oleks kohaldatav eraisikute omavahelistele suhetele või nende suhetele riigiga.

Nürnbergi, Tokyo ja Jugoslaavia rahvusvaheliste kriminaaltribunalide statuutidest tuleneb, et sõjalise vajaduse esinemisel on muidu sõjakuritegudena kvalifitseeritavad teod õigustatud, kui esinevad sõjalised vajadused. Muid õigustavaid asjaolusid statuutides kirjeldatud ei ole. Samal ajal on sõnaselgelt välistatud, et ülema käsu täitmine võiks olla tegu õigustav asjaolu, mis päädiks käsu täitja õigeksmõistva otsusega. Tegutsemine tsiviil- või sõjalise ülema käsu kohaselt võis viia kaalutluseni, kas käsku täitev isik tegutses vaba agendina või mitte. Viimasest sõltus käsu täitmise argumendi lülitamine karistust kergendava asjaoluna menetlusse. Hoolimata asjaolust, et tribunalide põhimäärustes on sõnaselgelt vaid sõjalise vajaduse esinemine tegu õigustava asjaoluna esile tõstetud, on kohtupidamisel mitmeid võimalikke tegu õigustavaid asjaolusid uuritud ja esitatud kriteeriumid, millele need peaksid vastama. Näiteks on õigustavate asjaoludena analüüsitud hädakaitseõiguse ja hädaseisundi, sh eelkõige sunnihädaseisundi esinemist.

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis on kodifitseeritud eelnevalt nimetatud kohtupraktikas kasutusel olnud õigustavad asjaolud. Nimelt on Rooma statuudi kohaselt tegu õigustatud, kui tegutseti hädakaitseisundis või sunduse või vajaduse tõttu. Teatud tingimuste esinemisel on välistatud teo õigusvastasus ka juhtumitel, kui tegutseti ülemuse käsu täitjana või tegu oli tingitud sõjalisest vajadusest. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut on ainus rahvusvaheline allikas, mis käsitleb õigustava asjaoluna ülema käsku. Kuivõrd nimetatud õigustavad asjaolud on leidnud kajastamist statuudi jaos, mis käsitleb õiguse üldpõhimõtteid, võib nentida, et nimetatud õigustused on kohaldatavad ka teiste kuritegude puhul, piirdumata üksnes statuudis nimetatud raskete kuritegudega – Rooma statuudis on kodifitseeritud tavaõigusest tulenevad õigustavad asjaolud, mis on muuhulgas kohaldatavad ka rahvusvahelise õiguse vastaste kuritegude puhul.

Võrreldes õigustavaid asjaolusid, mis tulenevad tavaõiguslikest allikatest ja rahvusvahelistest konventsioonidest, võib nentida, et õigustavate asjaolude kategooriad jäävad peaaegu samaks,

kuid rahvusvahelistes konventsioonides on täpsustatud nende kohaldamisala ja -tingimusi. Samuti tuleb tõdeda, et Eesti siseriikliku õiguse mõttes õigustavaid asjaolusid ei ole rahvusvahelises tavaõiguses ja rahvusvahelistes konventsioonides palju ning need on tavaõiguslikku päritolu.

Rahvusvahelisest õigusest tulenevad õigustavad asjaolud ei ole Eesti õigusmaastikul erakordsed – need ei lisa õigustavate asjaolude kataloogi midagi sellist, mida Eesti õiguses varem ei olnud. Näiteks on KarS-is õigustavate asjaoludena sätestatud tegutsemine hädakaitses või hädaseisundis. Rahvusvahelistes allikates arvukalt kirjeldatud sõjaline vajadus on samuti KarS-is erinevate sõjakuritegusid hõlmavate koosseisude korral välja toodud. Ülema käsu täitmine õigustava asjaoluna, nagu seda on Rooma statuudis kirjeldatud, ei eksisteeri samasugusel kujul Eesti õiguses. Nimetatud olukord on mahutatav Eesti õiguses keelueksimuse alla, mis välistab süü.

Kuigi rahvusvahelises õiguses kirjeldatud õigustavad asjaolud on ühel või teisel kujul Eesti õiguses olemas, ei ole käesoleva töö raames käsitlemist leidnud õigustavate asjaolude kohaldamine detailideni ühesugune. Hädakaitsel on Eesti õiguse kohaselt laiem kasutusalala, st kaitstavate objektide ring on suurem kui rahvusvahelises õiguses. Rahvusvahelises õiguses õigustab hädakaitse eelkõige iseenda või kolmanda isiku kaitsmist, mõnel üksikul juhul ka vara või riigi julgeolekut. Samal ajal soosib Eesti hädakaitseõiguse regulatsioon rohkem isiku kaitsetegevust ja hõlbustab hädakaitses olija otsustust ning tegevust, kuivõrd ei nõua hüvede kaalumist.

Hädaseisundi puhul on samuti Eesti õiguses kohaldamisala oluliselt laiem. Rahvusvaheliste allikate kohaselt on isikul õigus kuriteokoosseisule vastav tegu toime panna, kui esineb oht elule või kehalisele puutumatusele. Rooma statuudis on rõhutatud, et kehalise puutumatuse rikkumise ähvarduse sisuks peab olema tõsise kehalise vigastuse tekkimise oht. Oht teistele õigushüvedele, nagu näiteks hirm vara kaotuse üle, ei võimalda rahvusvaheliste õigusallikate kohaselt enda tegevust õigustada hädaseisundiga.²⁷⁶ Eesti õiguse kohaselt on hädaseisundivõimelised mis tahes õigushüved. Erinev on ka termini „proportsionaalsus“ sisustamine. Eestis kehtiva õiguse kohaselt tuleb hädaseisundi puhul huvisid kaaluda ja KarS-i koosseisu täitev tegu ei ole õigusvastane, kui kaitstav huvi on kahjustatavast huvist ilmselt olulisem. Rahvusvahelises õiguses tuleb hädaseisundi puhul silmas pidada, et kaitsetegevusega ei ole põhjustatud suuremat kahju kui hoiti ära. Kuivõrd Eesti õiguses on hädaseisundiga

²⁷⁶ NMT Krupp Case, lk 1445.

õigustatud ilmselt olulisema huvi kaitsmine, siis olukorras, kus huvid on võrdsed, ei välista sundus kuriteokoosseisule vastava teo toimepanemisel selle õigusvastasust. Samal ajal on rahvusvahelises õiguses tunnistanud, et kui esineb oht kaitstavale õigushüvele ja isiku tegevus on õigustatud hädaseisundiga ning tema kaitsetegevus vastab õigusaktides kirjeldatud nõuetele, siis võib ka tapmine olla õigustatud.²⁷⁷

Sellisel oleksid Eesti jurisdiktsiooni alla kuuluvad isikud halvemal positsioonil kui rahvusvaheline tavaõigus ette näeb. Eesti õiguskirjanduses on avaldatud, et olukorras, kus kaalul on võrdsed hüved – isikute elud, võib ühe hüve päästmine teise hinnaga olla lubatud süüd välistava hädaseisundiga. Kuivõrd 1. jaanuarist 2015 on seoses karistusõiguse revisjoniga muudetud KarS § 32 selliselt, et süüd välistavate asjaolude nimekiri on muudetud avatuks, nähes ette koha ka sellistele süüd välistavatele asjaoludele, mis pärinevad mujalt kui KarS-i vastavast jaost, on teoreetiliselt võimalik Eesti õiguses tugineda süüd välistavale hädaseisundile.

Rahvusvahelisest õigusest tulenevad sõjaline vajadus ja seaduslik alus õigustavate asjaoludena ei too samuti Eesti õigusesse juurde õigusvastasust välistavaid asjaolusid, millele saaks isik enda kaitseks kohtus tugineda. Nimelt on sõjaline vajadus enamasti kirjas KarS-is erinevate sõjakuritegusid käsitlevate süütegude juures ja EIÕK-st tulenev seaduslik alus, mis oleks õigustuseks isikult vabaduse võtmise puhul, on pea sõna-sõnalt üle kantud PS-i.

Erinevalt Rooma statuudis sätestatust ei ole Eesti õigusaktides kirjeldatud, et ülemuse käsu täitmisel sooritatud süütegu võib teatud juhtudel siiski päädida õigeksmõistva otsusega. Veel enam, sõnaselgelt on mitmetes õigusaktides kirjas, et käsu täitja vastutab süüteo toimepanemise eest kõrvuti käsu andjaga. Samas on Rooma statuudis nimetatud võimalus vastutusest pääsemiseks täidetud KarS § 39 lg-s 1 sätestatud keelueksimuse näol, mille kohaselt puudub isikul süü, kui ta ei saanud aru oma teo keelatusest ja see eksimus oli temale vältimatu.

Käesolev magistritöö on koostatud hüpoteesi pinnalt, et rahvusvahelisest õigusest – rahvusvahelisest tavast ja rahvusvahelistest konventsioonidest, tuleneb Eesti siseriikliku õigusega võrreldes uudseid õigustavaid asjaolusid, millele üksikisik saab kohtus tugineda oma koosseisupärast tegu õigustades. Paraku ei osutunud esitatud hüpotees õigeks. Käesoleval juhul ei ole takistuseks küsimus nende otsekohalduvuse üle, vaid asjaolu, et Eesti õiguses on käesoleval hetkel olemas kõik rahvusvahelisest õigusest tulenevad õigustavad asjaolud. Tuleb tõdeda, et Eesti õiguse ja rahvusvahelise õiguse vahel esineb õigustavate asjaolude osas

²⁷⁷ M. Scaliotti, lk 146 *et seq.*

nüansilisi erinevusi, kuid enamasti pakub Eesti õigus isikutele suuremat kaitset ja hõlbustab kaitsetegevust.

KarS §-s 27 sisalduva teksti lõpuosa, mille kohaselt võivad teo õigusvastasuse välistada ka rahvusvahelistest konventsioonidest ja tavast tulenevad õigustavad asjaolud, on deklaratiivne õigusnorm, mis dubleerib PS-is ja tavaõiguses sätestatud, omamata iseseisvat regulatiivset tähendust. Kuna eelnevalt kirjeldatud asjaolule lisaks tuleb käesoleva magistritöö pinnalt tõdeda, et rahvusvaheline õigus ei too Eesti õiguses sätestatule lisaks õigustavaid asjaolusid, on KarS § 27 tänane sõnastus rahvusvahelist õigust puudutavas osas ebavajalik.

_____ . _____ . _____

Anni Saarma

Grounds Precluding Unlawfulness deriving from International Law

Abstract

According to Estonian legislation Estonian criminal law uses tripartite structure. A person shall be punished for an act if the act comprises the necessary elements of an offence, is unlawful and the person is guilty of the commission of the offence.

The three dimension, or stages, of the tripartite structure are definition, wrongdoing, and culpability. Each of these three inculpatory dimensions corresponds with an exculpatory dimension that can negate the inculpatory dimension. The ordering of the stages is very important. If the defendant's conduct satisfies all the elements of the first stage and none of these elements is negated, the defendant's conduct is presumed to satisfy the second stage of wrongfulness. The presumption of wrongfulness can be negated by a justification. When there does not exist any justifications, it leads to a presumption that the defendant satisfies the third stage of guilt. This presumption can be negated by an excuse. The inapplicability of an excuse, however, leads to a determination of the defendant's criminal liability. The so-called tripartite structure in Estonian criminal law relies on Continental Europe legal system, but is not a mere copy of it. Estonian legal authorities have used foreign examples in composing Penal Code, e.g German *Strafgesetzbuch* and French *Penal Codé*.

According to Estonian Penal Code § 27 an act is unlawful if it comprises the necessary elements of an offence prescribed by law and the unlawfulness of the act is not precluded by Penal Code, another Act, international convention or international customary law. In consequence justifications may also derive from international law – international conventions and international customary law. A reader can easily comprehend justifications that are precluded by the Penal Code. Penal Code §-s 28-30 provide that an act is not unlawful if the person uses self-defence, acts under necessity or has conflicting obligations. Unfortunately, there are no materials that would uncover the veil of secret and explain what justifications come from international law.

The aim of current master's thesis is to find answers to following questions:

- 1) What sources encompass international conventions and international customary law;
- 2) What grounds precluding unlawfulness derive from international conventions;
- 3) What grounds precluding unlawfulness derive from international customary law;

- 4) Do international sources encompass grounds precluding unlawfulness which are not prescribed in Estonian domestic law;
- 5) How do grounds precluding unlawfulness deriving from international law pass to the subjects of Estonian law.

Current master's thesis is formed under the hypothesis that there are justifications in international law and an individual can recourse to them in domestic courts.

In order to answer to previously formed questions, international treaties which Estonia has joined, international tribunals' charters, corresponding judicial practice and *opinio juris* had to be worked through.

Current master's thesis does not comprise justifications deriving from European Union law, although it is known that there are grounds precluding unlawfulness in European Law, since Supreme Court of Estonia has cited several times the Treaty on the Functioning of the European Union article 101 which precludes unlawfulness of an act on certain circumstances.²⁷⁸ The latter is due to the fact that European Union law is not international law, which is described in Estonian Penal Code § 27. The prevailing view concerning the nature of the European Union legal order is that it is *sui generis* in character given the institutional characteristics it shares with both international and municipal orders. European Union itself is an autonomous subject of international law and possesses international legal personality.

Penal Code § 27 has named international conventions and international customary law as the sources of grounds precluding unlawfulness of an act. The latter does not mean that grounds precluding unlawfulness can only derive from one subdivision of international agreements, namely conventions. Word "convention" is used in Penal Code § 27 as a generic term equivalent to international agreement and comprises also pacts, statutes, agreements, protocols etc. International customary law is a general practice accepted as law. The existence of a rule of customary international law requires the presence of two elements, namely State practice and a belief that such practice is required, prohibited or allowed, depending on the nature of the rule, as a matter of law. Several international criminal law experts have stated that international criminal law has the nature of customary law. International criminal law is part of public international law that deals with criminal responsibility of individuals for committing crimes under international law. Crimes under international law are war crimes, crimes against humanity, genocide and the crimes of aggression.²⁷⁹ These so-called core crimes are the most

²⁷⁸ RKKKo 3-1-1-12-11; RKKKo 3-1-1-10-11.

²⁷⁹ G. Werle, p. 29.

serious crimes of concern to the international community. The principles of international criminal law are codified in the charters of *ad hoc* international criminal tribunals and in the Rome Statute of the International Criminal Court.

Bearing in mind the international agreements Estonia is a member of and the conventions which contain justifying grounds that preclude unlawfulness of an act, it can be said that the number of those agreement and conventions is insignificant. International agreements that have provisions comprising justifying circumstances are following: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, Geneva Conventions and its' additional protocols, Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons.

International criminal law as a part of customary law comprises several justifying grounds that preclude unlawfulness of an act. Most of them are codified in the Rome Statute of the International Criminal Court. Military necessity as a justification is also provided in the Charter of International Military Tribunal, the Charter of International Military Tribunal for the Far East and the Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Several justifications are also discussed in Nuremberg proceedings.

One convention, namely Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, differs from the other legal acts since private persons cannot use arguments from this act. Particular act is ratified by the *Riigikogu* and is an integral part of Estonian law, but is addressed to the Government or other legislative organs.

Grounds precluding unlawfulness of an act deriving from international customary law in comparison with grounds deriving from international conventions are almost the same, but international conventions have specified their scope and conditions.

Justifying grounds deriving from international law are not exceptional in Estonian law, which means that Estonian domestic law already comprises similar justifying grounds. For example self-defence, which has been announced as a ground for excluding criminal responsibility in Nuremberg proceedings, Rome Statute of the International Criminal Court and Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel precludes according to Estonian Penal Code § 28 act's unlawfulness – an act is not unlawful if the person combats a direct or immediate unlawful attack against the legal rights of the person or of another person by violating the legal rights of the attacker and without exceeding the limits of self-defence.

According to Estonian law self-defence has a wider scope. The latter means that more legal rights can be defended with self-defence. International law states that the person acts reasonably to defend himself or herself or another person or, in the case of war crimes, property which is essential for the survival of the person or another person or property which is essential for accomplishing a military mission.

Necessity, which is according to Nuremberg proceedings, Rome Statute of the International Criminal Court and Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings ground for excluding criminal responsibility, is also provided in Estonian Penal Code § 29 – an act is not unlawful if the person commits the act in order to avert a direct or immediate danger to the legal rights of the person or of another person, and if the means chosen by the person are necessary for the aversion of the danger and the interest protected is evidently of higher importance than the interest subject to damage. According to Estonian Penal Code § 29 there is a much wider range of objects that can be defended due to necessity without committing an unlawful act, e.g life, health, property, honour, intellectual property, friendship etc. In international law a person shall be criminally responsible if the conduct has been caused by duress resulting from a threat of immanent death or of continuing or imminent serious bodily harm against that person or another person. At the same time Estonian law requires that the interest protected is evidently of higher importance than the interest subject to damage, but the international law only demands that the person does not intend to cause a greater harm than the one sought to be avoided. Estonian criminal law expert J. Sootak has stated that in extreme cases one can rely to necessity which precludes guilt. Since that statement has not been explored further and no such cases have reached to a verdict in Estonia it is not possible to say whether Estonian law and practice is in accordance with international law or not. Since January 1. 2015 there are no restrictions coming from Penal Code for a person to ground in court to a circumstance which would preclude guilt but is not written in Penal Code.

Several sources of international law also recognizes military necessity as a ground for excluding responsibility. Nevertheless, it has been stressed that military necessity as a justification for committing offences can be used as a last resort and not in retaliation, and finally, consideration of humanity must be taken into account. In Estonian law there are several provisions concerning war crimes and many acts of war crimes are allowed when the action is required by military necessity, e.g Penal Code § 108.

After the World War II *ad hoc* criminal tribunals changed judicial practice concerning superior orders as grounds precluding unlawfulness and stated that individuals have international duties

which transcend the national obligations of obedience imposed by the individual State. The one who violates the laws of war cannot obtain immunity while acting in pursuance of the authority of the State, if the State in authorizing action moves outside its competence under international law.²⁸⁰ Thus the fact that the defendant acted pursuant to order of his Government or of a superior did not free him from responsibility, but was considered in mitigation of punishment. International law changed again when Rome Statute of the International Criminal Court was signed. According to the Rome Statute article 33 the person relieves of criminal responsibility when the person was under a legal obligation to obey orders of the Government or the superior in question; the person did not know that the order was unlawful; and the order was not manifestly unlawful. In Estonia people are under a legal obligation to obey orders in national defence organs like Defence Forces and Defence League. The recipient of an order is required to comply with the received orders without argument. Only a void order need not to be complied with. Generally the issuer of an order shall be liable for the consequences of compliance with the order, but when the recipient of an order committed an offence pursuant to an order, the issuer of an order and the person who complies with the order shall be liable for the consequences of compliance with the order. On the other hand according to Penal Code § 39, a person is deemed to have acted without guilt if he or she is incapable of understanding the unlawfulness of his or her act and cannot avoid the error. Therefore, Estonian law offers to recipients of an order the same protection as international law.

According to European Convention on Human Rights article 5 everyone has the right to liberty and security of person. No one shall be deprived of his liberty except for lawful detention, arrest or order. The Constitution of the Republic of Estonia § 20 also constitutes that everyone has the right to liberty and security. No one may be deprived of his or her liberty except in the cases and pursuant to a procedure provided by law. European Convention on Human Rights article 5 does not bring no new grounds precluding unlawfulness since The Constitution of the Republic of Estonia § 20 almost word for word constitutes same grounds when deprivation of someone's liberty is justified.

In order to be acknowledged and honoured member of international community, it is very important that country respects international principles and customary law and follows obligations which he has taken. The latter applies to criminal law as well. Even if Estonian Penal Code § 27 would not describe that grounds precluding unlawfulness of an act may also come from international conventions and international customary law, Estonia would still have

²⁸⁰ IMT 01.10.1946, *Prosecutor vs H. W Göring et al.*

to follow named principle. Notably the Constitution of the Republic of Estonia § 3 constitutes that generally recognized principles and rules of international law are an inseparable part of the Estonian legal system and § 123 prescribes that when laws or other legislation of Estonia are in conflict with an international convention ratified by the *Riigikogu*, provisions of the international convention apply. It means that it is possible to incorporate international conventions next to domestic law and in conflict international conventions apply. Although *Riigikogu* does not ratify all international conventions the Government enforces, constitutions are still incorporated to Estonian domestic law similarly to ratified conventions.

Although international conventions and international customary law is part of Estonian law, courts cannot always apply international law. In order to apply it the circumstances and provision have to meet certain criteria. First of all there should be no provisions in Estonian domestic law that would regulate certain jural relations or particular regulations conflicts to international agreement. Secondly, international provision is directly applicable. The latter means that provision is a part of domestic law, possesses necessary hierarchical status, is integrated and definite.

In conclusion, the hypothesis that there are justifications in international law and an individual can recourse to them in domestic courts came out to be wrong, since there are no additional grounds precluding unlawfulness deriving from international law that are not already in some condition in Estonian law. Since the Constitution of the Republic of Estonia states that international law is part of the Estonian legal system Estonian Penal Code § 27 ending, which states that the unlawfulness of the act can be precluded by international conventions or international customs, holds only a declarative meaning.

_____ . _____ . _____

Anni Saarma

Kasutatud lühendid

EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIKo	Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus
EIÕK	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon
EK	Euroopa Kohus
EKo	Euroopa Kohtu otsus
EN	Euroopa Nõukogu
<i>IMT</i>	<i>International Military Tribunal at Nuremberg</i>
<i>ICTR</i>	<i>International Criminal Tribunal for Rwanda</i>
<i>ICTY</i>	<i>International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia</i>
KaLS	Kaitseliidu seadus
KarS	Karistusseadustik
KKS	Kaitseväge korralduse seadus
KrMS	Kriminaalmenetluse seadustik
NFSV	Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik
<i>NMT</i>	<i>Nuremberg Military Tribunals</i>
PS	Põhiseadus
RKKKo	Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus
RKo	Rahvusvahelise Kohtu otsus
RKPJKo	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus
RKTKo	Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus
RKÜKo	Riigikohtu üldkogu otsus
RTS	Riigi Teataja seadus
SE	Seaduseelnõu
<i>StGB</i>	<i>Strafgesetzbuch (Deutschland)</i>

VäSS	Välissuhtlemisseadus
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Kasutatud materjalid

A. Kasutatud kirjandus

1. Albi, A. Rahvusvaheliste lepingute iserealiseeruv olemus ja otsekohaldatavus. – *Juridica* 1998/1.
2. Ambros, K. *Der Allgemeine Teil des Völkerstrafrechts. Ansätze einer Dogmatisierung.* Berlin: Duncker & Humblot 2002.
3. Bachmann, S. D. The Legacy of the Nuremberg Trials – 60 years on. – *Journal of South African Law* 2007/3.
4. Blokker, N., Schrijver, N. *The Security Council and the Use of Force: Theory and Reality – A Need for a Change.* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2005.
5. Bourloyannis-Vrailas, C. The Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel. – *International and Comparative Law Quarterly* 1995/44.
6. Cassese, A *et al.* *International Criminal Law. Cases & Commentary.* New York: Oxford University Press 2011.
7. Cassese, A. *International Criminal Law.* 3rd ed. New York: Oxford University Press 2013.
8. Cassese, A., Gaeta, P., Jones, J. R. W. D. (eds.). *The Rome Statute of the International Criminal Court: a commentary.* Vol. 1. Oxford: Oxford University Press 2002.
9. Cohan, J. A. Two Men and a Plank: The Argument from a State of Nature. – *Whittler Law Review* 2007/29, No. 2.
10. Dinstein, Y. *The Defence of „Obedience to Superior Orders“ in International Law.* *Sine loco:* Oxford University Press 2012.
11. Dixon, M. *Textbook on International Law.* 7th ed. Oxford: Oxford University Press 2013.
12. Domingo, R. *The New Global Law.* *Sine loco:* Cambridge University Press 2011.
13. Ernits, M *et al.* *Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus.* Tallinn – Tartu – Kiel: Juura 1999.
14. Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu arvamus nr 9 PROV. Kohtunike rollist rahvusvahelise ja Euroopa õiguse tõhusa kohaldamise tagamisel, 2006. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/558/CCJE_2006_op9.pdf, lk 7-8 (25.03.2012).
15. Fletcher, G. P. *The Grammar of Criminal Law. American, Comparative, and International.* Vol 1: Foundations. Oxford: Oxford University Press 2007.

16. Ghanayim, K. Excused Necessity in Western Legal Philosophy. – Canadian Journal of Law and Jurisprudence 2006/19, No. 1.
17. W. Gropp. Subjektiivne teokoosseis, süü ja vastutuse subjektiivsed alused. – Juridica 2005/3.
18. Hampson, F. Military Necessity. – Arvutivõrgus: <http://www.crimesofwar.org/thebook/military-necessity.html> (29.03.2015).
19. Heller, K. J. The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law. New York: Oxford University Press 2011.
20. Hladík, J. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity. – International Review of the Red Cross, 1999/81, No. 835, lk 621-635.
21. Kammerhofer, J. Uncertainty in the Formal Sources of International Law: Customary International Law and Some of Its Problems. – European Journal of International Law, 2004/15, No. 3.
22. Keller, H., Stone-Sweet, A (eds.). A Europe of Rights. The Impact of the ECHR on National Legal Systems. Oxford: Oxford University Press 2008.
23. Kergandberg, E., Pikamäe, P *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.
24. Kerikmäe, T. Rahvusvaheline tavaõigus. – Juridica 1998/1, lk 28.
25. King Jr, H. T. Without Nuremberg – What? – Washington University Global Studies Law Review 2007/6, No. 3.
26. Kiviorg, M., Land, K., Vallikivi, H. Rahvusvaheline õigus. Tallinn: Juura 2010.
27. Klabbers, J. International Law. New York: Cambridge University Press 2013.
28. Klamberg, M. Commentary Rome Statute: Part 3. – Arvutivõrgus: <http://www.casematrixnetwork.org/cmn-knowledge-hub/icc-commentary-clicc/commentary-rome-statute/commentary-rome-statute-part-3/#c3402> (05.04.2015).
29. Käärats, E *et al.* (koost). Töölepingu seadus. Selgitused töölepingu seaduse juurde. *Sine loco*: Juura 2013.
30. Kühl, K. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2002.
31. Lehis, E. Rahvusvaheline Jugoslaavia Tribunal. – Juridica 1996/1.
32. Leibman, L. From Nuremberg to Bosnia: Consistent Application of International Law. – Cleveland State Law Review 1994/42.

33. Madise, Ü *et al.* (toim). Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2012.
34. Martins, M. S. Rules of Engagement for Land Forces: A Matter of Training, Not Lawyering. – *Military Law Review* 1994/143.
35. May, L. War Crimes and Just War. Cambridge: Cambridge University Press 2007.
36. Mowbray, A. European Convention on Human Rights. Cases, Materials, and Commentary. 3rd ed. *Sine loco*: Oxford University Press 2012.
37. Mälksoo, L. Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkus ja kohtuvõim. Tartu: kohtunike foorum „Ausalt ja avameelselt kohtuvõimust“ 2011, lk 1. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1094/KF-%20M%E4lksoo.pdf> (10.04.2015).
38. Nasu, H. International Law on Peacekeeping: A Study of Article 40 of the UN Charter. Leiden: Martinus Nijhoff 2009.
39. O’Keefe, R. The Protection of Cultural Property in Armed Conflict. Cambridge: Cambridge University Press 2006.
40. Parmas, A. Maailmakriminaalõigus: rahvusvahelis-õigusliku kriminaalvastutuse kontseptsioon. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2005.
41. Pictet, J. S. *et al.* Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. – International Committee of the Red Cross 1952.
42. Pictet, J. S. *et al.* Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. – International Committee of the Red Cross 1960.
43. Pictet, J. S. *et al.* Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. International Committee of the Red Cross 1960.
44. Pictet, J. S. *et al.* Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. International Committee of the Red Cross 1958.
45. Roberts, A., Guelff, R (eds.). Documents on the Laws of War, 3rd ed. New York: Oxford University Press 2000.
46. Roger, M. Rahvusvaheline õiguse kujunemine ÜRO-s ja Eesti võimalused. – *Diplomaatia*, 2008/2, nr 54.
47. Roosma, P. Rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahekorra Eestis. – Konstitutsioonikohtud põhiõiguste ja vabaduste kaitsel. Tartu: Riigikohus 1997.
48. Satzger, H. International and European Criminal Law. München: Beck/Hart Publishing 2012.

49. Scaliotti, M. Defences Before the International Criminal Court: Substantive Grounds for Excluding Criminal Responsibility. – International Criminal Law Review 2001/1.
50. Schabas, W. A. An Introduction to the International Criminal Court. 4th ed. New York: Cambridge University Press 2011.
51. Schindler, D., Toman, J (eds.). The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1988.
52. Sootak, J. Euroopa õigus ja eesti õiguskeel. – Sirp 11.11.2005.
53. Sootak, J., Pikamäe (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2009.
54. Sootak, J. Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktistruktuur. – Juridica 2001/7.
55. Sootak, J. (koost). Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010.
56. Sootak, J. Kas loodusressursi kasutamine on ühiskonnakahjulik? Eesti karistusõigus looduskeskkonna kaitsel. – Juridica 2007/7.
57. Sootak, J. Õigusvastatus. Süü. Tallinn: Juura 2003.
58. Stone-Sweet, A. On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a Constitutional Court. – Faculty Scholarship Series 2009, No. 71.
59. Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Vol. I. Washington: Government Printing Office *sine anno*.
60. Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Vol. IV. Washington: Government Printing Office *sine anno*.
61. United Nations General Assembly. Formulation of the Nürnberg Principles. – Yearbook of the International Law Commission 1950/2.
62. United Nations General Assembly. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis. Formulation of Nürnberg Principles. UN Doc. A/CN.4/5 1949, lk 15. – Arvutivõrgus: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf (18.04.2015).
63. United Nations General Assembly. Yearbook of the International Law Commission 1950. Vol. II. New York: United Nations Publications 1957.
64. Vallikivi, H. Välislepingud Eesti õigussüsteemis. 1992. aasta põhiseaduse alusel jõustatud välislepingute siseriiklik kehtivus ja kohaldatavus, Tallinn: Õiguskirjastus 2001.
65. Verdross, A., Simma, B. Universelles Völkerrecht. Theorie und Praxis. 3. Aufl. Berlin: Duncker & Humblot 1984.

66. Werle, G. Principles of International Criminal Law. 2nd ed. Hague: T.M.C. Asser Press 2009.

B. Kasutatud õigusaktid

Eesti õigusaktid

67. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2.
68. Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. – RT 1992, 34, 447.
69. Kaitseväge korralduse seadus. – RT I 2008, 35, 213 ... RT I, 16.12.2014, 16.
70. Kaitseliidu seadus. – RT I, 20.03.2013, 1 ... RT I, 04.03.2015, 26.
71. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 12.03.2015, 21.
72. Karistusseadustiku rakendamise seadus. – RT I 2002, 56, 350 ... RT I, 12.07.2014, 6.
73. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 19.03.2015, 21.
74. Metsaseadus. – RT I 2006, 30, 232 ... RT I, 04.03.2015, 10.
75. Riigi Teataja seadus. – RT I 2010, 19, 101 ... RT I, 29.06.2012, 26.
76. Välissuhtlemisseadus. – RT I 2006, 32, 248 ... RT I, 21.06.2014, 10.

Rahvusvahelised õigusaktid

77. 12. augusti 1946 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel. – RT II 1999, 18, 116.
78. 27. juuli 1929. aasta Genfi konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal. – RT II 1999, 17, 107.
79. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major Criminals of the European Axis. 08.08.1945. – D. Schindler, J. Toman (eds.). The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1988.
80. Constitution of the International Military Tribunal, 08.08.1945. – D. Schindler, J. Toman (eds.). The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1988.
81. Control Council Law No. 10. Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity. – Arvutivõrgus: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp> (08.04.2015).

82. Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. – RT 1992, 34, 447.
83. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34.
84. Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 23.12.2014, 2.
85. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 6 surmanuhtluse kaotamise kohta. – RT II 1998, 14, 22.
86. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1994, 10, 11.
87. Ordinance No. 7. Organization and Power of Certain Military Tribunals. – Arvutivõrgus: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imt07.asp> (08.04.2015).
88. Protokoll nr 13 inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni juurde surmanuhtluse igas olukorras kaotamise kohta. – RT II 2003, 31, 156.
89. Rahvusvahelise kaupade autoveolepingu konventsioon (CMR). – RT II 1995, 3, 12.
90. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. – RT II 2007, 15.
91. Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon. – RT II 1995, 7, 32 ... RT II 2005, 9.
92. Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsiooni teine protokoll. – RT II 2005, 9, 24.
93. Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR Statute), 08.11.1994. – Arvutivõrgus: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/565?OpenDocument> (22.04.2015).
94. Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY Statute), 25.05.1993. – Arvutivõrgus: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/555> (22.04.2015).
95. Sõjavangide kohtlemise 27. juuli 1929 Genfi (III) konventsioon. – RT II 1999, 19, 117; Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.
96. United Nations General Assembly. Elaboration, Pursuant to Paragraph 1 of General Assembly Resolution 48/37 of 9 December 1993, of an International Convention Dealing with the Safety and Security of United Nations and Associated Personnel, with Particular Reference to Responsibility for Attacks on Such Personnel. UN Doc. A/AC.242/1 1994. – Arvutivõrgus: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/AC.242/1 (18.04.2015).
97. United Nations General Assembly. Report of the ad hoc Committee on the Work carried out during the Period from 28 March to 8 April. UN Doc. A/AC.242/2 1994. – Arvutivõrgus: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/AC.242/2 (18.04.2015).

98. United Nations Security Council. Security Council 22. February 1993 Resolution 808. – Arvutivõrgus: <http://www.ohr.int/other-doc/un-res-bih/pdf/808e.pdf> (12.04.2015).
99. United Nations Security Council. Security Council 8. November 1994 Resolution 955. – Arvutivõrgus: http://www.unmict.org/ict-r-remembers/docs/res955-1994_en.pdf (12.04.2015).
100. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsioon. – RT II 2005, 32, 108.
101. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95.
102. Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon. – RT II 2000, 8, 44.

Välisriikide õigusaktid

103. Strafgesetzbuch (Deutschland). – 13.11.1998 BGBI. I S. 3322 ... 21.01.2015 BGBI. I S. 10.
104. Strafprozeßordnung (Deutschland). – 07.04.1987 BGBI. I S. 1074, 1319 ... 21.01.2015 BGBI. I S. 10.
105. Bürgerliches Gesetzbuch, BGBI. – 02.01.2002 BGBI. I S. 42, 2909 ... 21.04.2015 BGBI. I S. 610.
106. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. – 23.05.1949 BGBI. I S. 1 ... 23.12.2014 BGBI. I S. 2438.

C. Kastutatud kohtupraktika

Eesti kohtupraktika

107. RKKKo 3-1-1-95-05.
108. RKKKo 3-1-1-95-06.
109. RKKKo 3-1-1-85-10.
110. RKKKo 3-1-1-12-11.
111. RKKKo 3-1-1-10-11.
112. RKKKo 3-1-1-108-13.
113. RKPJKo 3-4-1-9-10.
114. RKTko 3-2-1-182-14.

- 115. RKTko 3-2-1-54-14.
- 116. RKÜKo 3-1-3-13-03.
- 117. RKÜKo 3-3-1-85-09.
- 118. RKÜKo 3-4-1-16-10.
- 119. RKÜKo 3-1-2-2-11.
- 120. RKÜKo 3-3-1-47-14.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

- 121. EIKo 08.06.1976, 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, *Engel vs Madalmaad*.
- 122. EIKo 06.11.1980, 7367/76, *Guzzardi vs Itaalia*.
- 123. EIKo 24.06.1982, 7906/77, *Van Droogenbroeck vs Belgia*.
- 124. EIKo 10.07.1984, 10044/822, *Stewart vs Ühendkuningriigid*.
- 125. EIKo 29.02.1988, 9106/80, *Bouamar vs Belgia*.
- 126. EIKo 22.03.1995, 18580/91, *Quinn vs Prantsusmaa*.
- 127. EIKo 10.06.1996, 19380/92, *Benham vs Ühendkuningriigid*.
- 128. EIKo 25.06.1996, 19776/92, *Amuur vs Prantsusmaa*.
- 129. EIKo 29.05.1997, 19233/91, 19234/91, *Tsirlis ja Kouloumpas vs Kreeka*.
- 130. EIKo 27.07.1998, 21593/93, *Güleç vs Türgi*.
- 131. EIKo 04.04.2000, 26629/95, *Witold Litwa vs Poola*.
- 132. EIKo 16.10.2001, 37555/97, *O'Hara v UK*.
- 133. EIKo 16.05.2002, 39474/98, *DG vs Iirimaa*.
- 134. EIKo 25.12.2003, 52792/99, *Vasileva vs Taani*.
- 135. EIKo 08.07.2004, 48787/99, *Ilascu ja teised vs Moldova ja Venemaa*.
- 136. EIKo 25.01.2005, 56529/00, *Enhorn vs Rootsi*.
- 137. EIKo 06.07.2005, 43577/98, 43579/98, *Nachova et al. vs Bulgaaria*.
- 138. EIKo 17.01.2006, 23052/04, 24018/04, *Kolk ja Kislõi vs Eesti*.
- 139. EIKo 13.08.2008, 19009/04, *McCann et al. vs Ühendkuningriik*.

140. EIKo 29.03.2010, 3394/03, *Medvedyev et al. vs Prantsusmaa*.
141. EIKo 17.05.2010, 36376/04, *Kononov vs Läti*.
142. EIKo 27.07.2010, 28221/08, *Gatt vs Malta*.
143. EIKo 24.03.2011, 23458/02, *Giuliani ja Gaggio vs Itaalia*.
144. EIKo 05.06.2012, 23038/07, *Ülufer vs Türgi*.
145. EIKo 12.03.2013, 16281/10, *Aydan vs Türgi*.
146. EIKo 13.01.2015, 41040/11, *Micu vs Rumeenia*.
147. EIKo 22.01.2015, 15191/12, *Kitanovski vs Endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*.
148. EIKo 27.01.2015, 7309/04, *Vefa Serdar vs Türgi*.
149. EIKo 27.01.2015, 43368/08, *Papillo vs Šveits*.
150. EIKo 03.02.2015, 49484/11, *Smits et al. vs Belgia*.
151. EIKo 03.02.2015, 49861/12, *Vander Velde ja Soussi vs Belgia ja Holland*.
152. EIKo 05.02.2015, 5525/11, *Mifobova vs Venemaa*.
153. EIKo 10.02.2015, 75325/11, *N.M vs Rumeenia*.
154. EIKo 10.02.2015, 9356/11, *S.C vs Rumeenia*.
155. EIKo 12.02.2015, 74297/11, *Podvezko vs Ukraina*.
156. EIKo 19.02.2015, 75450/12, *M.S. vs Horvaatia (nr 2)*.

Rahvusvaheliste Kriminaaltribunalide praktika

157. ICTY 07.10.1997, IT-96-22-A, *Prokurör vs Erdemovic*.
158. IMT 01.10.1946, *Prokurör vs H. W Göring et al.*
159. NMT 31.07.1948, *USA vs A. Krupp et al.*
160. NMT 8-9.04.1948, *USA vs Otto Ohlendorf et al.*

Euroopa Kohtu praktika

161. EKo 27.06.1986, 70, *Nikaraagua vs USA*.

D. Muud materjalid

162. Definition of key terms used in the UN Treaty Collection. United Nations Treaty Collection. – Arvutivõrgus:
https://treaties.un.org/Pages/overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml
(28.01.2015).
163. Eesti Keele Instituut. Eesti keele seletav sõnaraamat. – Arvutivõrgus:
<http://www.eki.ee/dict/ekss/> (12.04.2015).
164. Inimkaubandusvastase Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seaduse eelnõu seletuskiri 748 SE. – Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=748SE&koosseis=12
(10.03.2015).
165. Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsiooni ning selle lisaprotokollidega ühinemise seaduse eelnõu (265 SE) teine lugemine. IX Riigikogu stenogramm. III istungjärg. 21.03.2000. – Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&day=22&date=953625600&pkpkaupa=1&paevakord=2000006487> (09.04.2015).
166. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja temaga liitunud isikkoosseisu ohutuse konventsiooniga ühinemise seaduse eelnõu (705 SE) esimene lugemine. X Riigikogu stenogramm. VI istungjärg. 19.10.2005. – Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/index.php?op=steno&op2=print&stcommand=stenogramm&date=1129716000&pkpkaupa=1&paevakord=2000012378> (29.03.2015).
167. Kaitseliidu seaduse eelnõu seletuskiri 190 SE. – Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=76ffccd6-bf93-4eaa-b9c9-bad92fd375b9&> (05.04.2015).
168. Kaitseväge korralduse seaduse eelnõu seletuskiri 202 SE. – Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=202SE&koosseis=11
(05.04.2015).
169. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 554 SE. – Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf
(30.04.2015).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anni Saarma

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Rahvusvahelisest õigusest tulenevad õigustavad asjaolud“, mille juhendajateks on *dr. iur.* Priit Pikamäe ja *mag. iur.* Andres Parmas,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 04.05.2015